

HUASZTUANIFT

Altajisztika Tankönyvtár 3.

SZTE Altajisztikai Tanszék
MTA-SZTE Turkológiai Kutatócsoport

HUASZTUANIFT

Az ótörök manicheus gyónás

Biacsi Mónika – Danka Balázs – Ótott-Kovács Eszter

Szeged, 2014

© SZTE, Altajisztika Tanszék

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by other means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission in writing of the author or the publisher.

Printed by: TiszaPress Nyomda, Szeged

ISBN:

ISSN: 2062-9036

Biacsi Mónika – Danka Balázs – Ótott-Kovács Eszter

HUASZTUANIFT

AZ ÓTÖRÖK MANICHEUS GYÓNÁS

Szeged
2014.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás.....	7
Bevezetés	9
A <i>Huasztuanift</i> teljes, rekonstruált szövege.....	15
Jegyzetek.....	81
Az ótörök <i>Huasztuanift</i> nyelvtana	109
A morféma-k jelöléséről	109
Szóképzés	110
Számnevek	111
Névszók	112
Névutók	117
Igék	118
Az összetett mondatok alkotásának egyéb módjai	124
Szójegyzék	127
Suffixum jegyzék	139
Bibliográfia és rövidítések	163

Köszönetnyilvánítás

A kiadvány, melyet az olvasó a kezében tart, csapatmunka eredménye, amelyben nem csak a szerzők vettek részt, hanem jelentős külső segítséget is kaptunk.

Köszönettel tartozunk Prof. Róna-Tas Andrásnak, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjának, aki a munkánkat elindította és koordinálta, és értékes észrevételeivel segítette. Ugyancsak köszönettel tartozunk Prof. Ivanics Máriának a Szegedi Tudományegyetem Altajisztikai Tanszék valamint az MTA-SZTE Turkológiai Kutatócsoport vezetőjének, amiért a munkánkhoz az intézményi keretet biztosította. Köszönet illeti a londoni British Library Keleti Gyűjteményét, amiért a kiadványhoz felhasznált ótörök kéziratot a rendelkezésünkre bocsátotta, és Pollini Ritát, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem központi könyvtárának munkatársát, akinek aktív közreműködésével a kézirat másolata végül eljutott hozzánk. Köszönettel tartozunk továbbá a *Turfanforschung Digitales Archiv* készítőinek és üzemeltetőinek, amiért online formában elérhetővé tették a szöveg berlini kézirateit. Végül, de nem utolsó sorban, köszönjük Szabolcs Krisztina közreműködését a szuffixumjegyzék elkészítésében.

2013. október 31.

Bevezetés

A manicheizmus gnosztikus vallás, amely az alapítójáról, Mániról (i.sz. 217-276) kapta a nevét. Ugyan a vallásnak napjainkban már nincsenek hívei, de történeti jelentőségét tekintve világvallásnak nevezhetjük, mivel Észak-Afrikától Kínáig voltak követői. Máni egy zsidó-keresztény közösségben született Mezopotámia déli részén, amelyet 24 éves korában elhagyott, és saját tanai hirdetésébe kezdett. A manicheizmus zoroasztriánus és keresztény alapokon nyugszik, később pedig a kelet felé irányuló térítő tevékenység során kiegészült buddhista elemekkel is. Máni „végső” prófétaként tekintett magára, de elismerte a korábbi világvallások alapítóit is (Jézus, Zarathustra, Buddha). A saját vallását nem újként határozta meg, hanem a korábbiak egyesítéseként. A manicheizmus a zoroasztriánizmushoz hasonlóan dualisztikus vallás. Tanítása szerint az egymástól függetlenül létező két entitás, a Fény és a Sötétség az idők kezdete óta vívják kozmikus harcukat, melynek során összekeveredtek. Az egyház, illetve a hívők feladata az, hogy azokat újra különválasszák, s ezáltal ériék el a megváltást.

A manicheus egyház piramisszerű hierarchia szerint épült fel, amelynek feje Máni. A hívők Mánit halála után is mindenkor egyházfőként ismerték el. A vallás beavatottjai a Szent Kiválasztottak. Közülük került ki a 12 tanító, a 72 püspök és a 360 presbiter. Az egyházon belül nők is magas pozíciókba juthattak. A manicheus hierarchia alján a Hallgatók helyezkedtek el, akik az egyház világi ügyeit intézték, és ők szolgáltattak alamizsna formájában ételt a Kiválasztottaknak, hogy azok semmilyen formában ne szennyezzék be magukat az élet kioltásával. A Kiválasztottak az ételt rituális étkezés során vették magukhoz, elválasztva a benne található Fényt a Sötétségtől, megszábadítva azt az anyagtól, ezáltal közeledve a megváltás felé.

A manicheusok tevékenységét aktív térítés jellemezte. Ezt egy olyan univerzális vallás iránti igény motiválta, amely nem kötődött nyelvhez vagy etnikumhoz, és amelynek a célja az volt, hogy mindenkihez eljuthasson. Máni nagy figyelmet fordított arra, hogy tanításait saját maga foglalja írásba azért, hogy tanait ne lehessen félremagyarázni, mint ahogy szerinte ez a kereszténység, a zoroasztriánizmus és a buddhizmus esetében történt. Úgy vélte, e három vallás tanításai mögött ugyanaz a végső igazság van, azonban ezt a próféták későbbi követői félremagyarázták. A manicheizmus könyves vallás, a szövegek lejegyzésére önálló írást fejlesztettek ki.

A manicheizmus külső szemmel nézve szinkretikus vallásnak tűnik. Ennek két oka van: egyrészt mert a manicheizmus látszólag a fent említett vallások elegye, másrészt mert a térítő tevékenység folyamán a manicheizmust mindig a helyileg ismert vallás kulcsfogalmaival és terminológiájával magyarázták. Az adaptálás következtében a manicheizmus területtől függően más és más „köntösben” tűnt fel, illetve terjedt el. Éppen emiatt a nyugati, Római Birodalom felé történő terjeszkedés során az ottani keresztény vallási vezetők Mánit eretneknek, a manicheusokat eretnek keresztényeknek tüntették fel, és őket üldözték.

A térítés során fontos szerephez jutottak a kereskedők, így a manicheizmus kelet felé irányuló terjesztése is elsősorban a Selyemúton vándorló szogd kereskedőknek köszönhető. A manicheusok kezdetben igyekeztek a helyi uralkodókat és előkelőket megtéríteni, hogy azok teret engedjenek a vallás szabad gyakorlásához. Ezt követően az ő támogatásukkal lehetett kolostorokat alapítani, és megszervezni a kis közösségeket. A térítők az uralkodók megtérését nyilvános vitákkal vagy csodának feltüntetett gyógyításokkal igyekeztek elérni.

A manicheizmus térhódítása Irántól keletre a VII. század végén kezdődött, magát buddhizmusnak „álcázva”. A törökség körében a VIII. század második felében kezdett el terjedni, miután a kínai An-Lushan lázadás (756-763) leverésére érkező ujjur csapatok négy szogd Kiválasztottat vittek magukkal az uralkodó Bögü kagánhoz (759-779), aki 762-ben áttért, 763-ban pedig államvallássá tette a manicheizmust. Ennek meggyőződésbeli okai is lehettek, de a környező államokétól eltérő vallás a politikai függetlenséget is szimbolizálhatta. Más vélemény szerint Bögü kagán csak felvette a manicheizmust, de államvallássá csak az őt 795-ben követő, más nemzetségből származó kagán tette. Ezt az a feltételezést támasztja alá, hogy Bögüt 779-ben egy anti-manicheus lázadás során ölték meg. A manicheizmus története során kizárólag az Ujjur Kaganátusban vált államvallássá. Bögü kagán 768-tól Kína északi részén is térítő misszióba fogott, de az Ujjur Kaganátus kirgizek általi megdöntése (840), és az ujjurok katonai főségének megszűnése után a térítés is megszűnt ebben a régióban. A manicheizmus üldözött vallássá vált Kínában, de mégsem tűnt el teljesen: a kínai manicheusok Délkelet-Kínában folytatták tevékenységüket, az ujjurok pedig a kelet-turkesztáni Kocsóban (Qocho) egészen a XI. század elejéig megtartották és gyakorolták vallásukat.

Az itt közzétett ótörök nyelvű *Huasztuanift* (a szó jelentése ‘gyónóima’) egy, a manicheus valláshoz tartozó liturgikus gyónás. A szöveget a legtöbb liturgikus szöveghez hasonlóan az iráni nyelvekhez tartozó szogdrol fordították (ó)törökre.

A manicheus gyónóimát rendszeresen, előre meghatározott időpontban adták elő, a vallás szent napján, hétfőn, illetve az éves Béma ünnepkor, Máni mártíromságára emlékezve. A gyónás helye feltehetően a *csajdan*, a böjti csarnok volt. A gyónás kollektív módon, rituális keretek között történt. A formula alapján az ún. profilaktikus típushoz tartozik, amely azt jelenti, hogy a bűnöket implicit módon vallják meg: „Amennyiben elkövettem volna...”. Ez a formula teszi alkalmassá arra, hogy a gyónást a közösség kollektív módon adja elő, szemben például az ismertebb katolikus formulával, amely esetében a gyónás személyes jellegű és a hívő egyenként vallják meg bűneiket. A kollektív ima mintegy katalogizálja a vallásban bűnnek számító cselekedeteket, illetve mulasztásokat, így a hívő a gyónások alkalmával újra és újra átlátja azt, hogy a vallása szempontjából mi számít bűnnek, ezáltal a teljes korábbi életére vissza tud reflektálni. Az imát egy magas rangú pap adta elő, a hívek pedig egyszerre válaszoltak. Nem tudni, hogy a gyónás ilyen szertartása visszavezethető-e Mániig, az első ilyen ismert kollektív gyónóima, ahol a gyónás szövegét többes szám első személyben mondják el, az éppen a *Huasztuanift*.

A *Huasztuanift* szövege tizenöt tételből épül fel, amelyek jól elválaszthatóak egymástól. Az egyes tételek a szövegben sorszám szerint következnek (pl. „Hetedik. Amennyiben...”), és minden tételt egy imaformula zár le: *manāstar hirzā*. A kifejezés pártus eredetű, jelentése ‘Bocsásd meg a mi vétkeinket!’.

Az első három tétel a vallás alaptételeit írja le, a kozmológiát, a makro- és mikrokozmoszt. A meggyónandó bűn ezek esetében a vallás alapvető tanításainak el nem fogadása. A negyedik, ötödik, hatodik és hetedik tétel a manicheizmusra való áttérés előtti életben elkövetett, és a vallás szempontjából bűnnek számító cselekedetekhez kötődik. A nyolcadik tételtől a gyónás az áttérés után elkövetett bűnökre és a helytelen vallásgyakorlásra vonatkozik (imádkozás, gyónás, böjt, alamizsna stb.). Az utolsó tétel pedig összefoglalja a fentebb leírtakat, és bocsánatért könyörög minden olyan, az emberi gyarlóság miatt elkövetett helytelen cselekedetért, ami a felsorolásból kimaradt.

Jelen kiadvány célja, hogy egy turkológia mesterszakos hallgató – vagy hasonló szintű ismeretekkel rendelkező olvasó – a manicheus *Huasztuaniftet* manicheus írással, ötörök nyelven el tudja olvasni, és értelmezze. A szöveget ezért facsimilével együtt, átbetűzéssel, átírással és fordítással tesszük közzé. A filológiai és nyelvészeti értelmezést a szöveg után található jegyzetek és a szöveg nyelvtana segíti. A kiadáshoz tartozik még egy szó- és szuffixum jegyzék is, amelyek jelzik az adott szavak illetve toldalékok összes előfordulását a szövegben.

Szövegkiadásunk a következő kéziratokon alapul: az első 48 sort tartalmazó kézirat a *Turfanforschung Digitales Archiv*ban található (URL1), a szövegnek megfelelő sorrendben *U8r*, *U8v*, *U10r*, *U10v* jelzetek alatt. A szöveg további részét a londoni kézirat képezi, amely a *British Library* gyűjteményének része *Or 8212 (178) [Ch 0015]* jelzettel. Létezik egy ujjur írásos változata is, amelyet a szentpétervári *Institut Vostokovedenijában* található *SID1 (SI 3159)* jelzet alatt. Továbbá a következő töredékes kéziratok tartoznak a szöveghez, amelyek kettő kivételével megtalálhatóak a *Turfanforschung Digitales Archiv*ban. Ezek jelzetei a következők (Clark 1997 alapján): 1. Manicheus írásos töredékek: *U9*, *U7*, *U20*, *U11*, *U13*, *M 443*, *M 172 II*, *M798f*, *U17*, *U19*. 2. Ujjur írásos töredékek: *U 12*, *U22*, *Ch/U 6318*, *U21*, *U16*, *U 24*, *U14*, *Mainz 350*, *U 23*, *U 18*, *U15*, *U 26*, *U 25*, *Ch/U 6415*, *U27*, *Ch/U 6414*, *U1543*, *U5571*. Ezek egy részére a transzkripcióban hivatkozunk is. A *T II Y 60a* és a *T II Y 60b* jelzetű kézirat-töredékek elvesztek.

A szöveg, vagy annak részei korábban is kiadásra kerültek. A berlini kéziratok egy részét Le Coq publikálta 1911-ben (reprint 1972). A teljes rekonstruált szöveg megtalálható Bang 1923-as, illetve Asmussen 1965-ös munkájában. Az utóbbi kiadás szövegének első 48 sora szintén a fent említett berlini kéziratokon alapul, illetve a londoni kéziraton, de hivatkozik a szentpétervári kéziraatra is. A szentpétervári kézirat legújabb kiadása Tuguševa (2008) nevéhez fűződik, de ezt korábban Radloff (1909), Malov (1951) és Dmitrieva (1963) is publikálta. Peter Zieme (1966, 1975) elkészítette a töredékek katalógusát és olvasatát, és közreadta azok facsimiléit is.

Az általunk közzétett *Huasztuanift*-változat manicheus írással íródott. A manicheus írás arámi eredetű, és jobbról balra olvasandó. A londoni kézirat végén található ábra tájolása azonban arra utal, hogy ezt a szöveget felülről lefelé is olvashatták (ekkor a sorok balról jobbra követik egymást). Az ábécé egyes betűinek van szóeleji és szóvégi változata is, ezek többnyire nem térnek el jelentősen egymástól, mint például az arab vagy az ujjur írás egyes betűinek esetében. Az 1. ábra megmutatja, hogy az egyes manicheus grafémák milyen latin betűs megfelelést kaptak az át-*betűzés* során. A szóvégi változatokat csak azokban az esetekben tüntettük fel, ha jelentősen eltérnek a nem szóvégi változattól. Az ábécé utolsó betűje, a *tau* <τ> a jelen kiadáshoz használt kéziratokban csak egyszer fordul elő (11. sor, <τwtwnčswz> /*todunčsuz*/), és akkor is – a kézirat és a fénykép minőségéből adódóan – nehezen olvasható.

A transzkripció során az egyszerűsége törekedtünk, így megpróbáltunk olyan átírást adni, amely vélhetően a legközelebb állt az ótörök beszélők kiejtéséhez. Nem törekedtünk a manicheus írás ortográfiájának részletes leírására. Mivel a transliteráció és a transzkripció párhuzamosan fut, arra

biztatjuk az olvasót, hogy a helyesírási tendenciákat maga fedezze fel.

A transzkriptciót lábjegyzetekkel láttuk el. Ezek fő célja az, hogy jelezze a szöveg különböző (elsősorban a londoni és szentpétervári) kéziratok közötti különbségeket, illetve mutassa, hogy a berlini kézirat töredékek hol vannak átfedésben, és hol térnek el az itt közölt facsimilétól.

A szöveg fordításánál elsősorban a szöveghűsége törekedtünk, másodsorban pedig arra, hogy a fordítás egy összefüggő, a lehetőségekhez mérten jól értelmezhető egész alkosson. A szójegyzékben megadott jelentések a fordításban használt jelentést tartalmazzák. Mivel a sorok hosszúsága többnyire nem felel meg a tagmondatok hosszúságának, valamint a magyar és ótörök tagmondatok sorrendje nem ugyanaz a mondaton belül, az értelmezhetőség érdekében a sorokat össze kellett vonnunk, így a fordításban szereplő, pl. (171-174) arra utal, hogy az ótörök szöveg három sorát egy egységként fordítottuk le. A szövegben szögletes zárójelben [] szerepelnek az értelmezést megkönnyítő beszúrások és kiegészítések. A kerek zárójelben () azok a szavak illetve kifejezések szerepelnek, amelyek az értelmezéshez nem szükségesek, de az eredeti szövegben szerepelnek, pl. *bačaq bača*- „(böjtöt) böjtölni”.

A *Huasztuanift* korábbi magyar fordításai Kakuk Zsuzsa (1985) illetve Kara György (2011) nevéhez fűződnek. A szöveg értelmezéséhez haszonnal forgatható Simon Róbert - Simonné Pesthy Monika (2011) könyve.

Danka Balázs

	<y>		<ç>
 	<b, b̃>		<k>
	<g>		<χ>
	<g>		<ḳ>
	<d>		<l>
	<ḍ>	 	<m>
 	<h>	 	<n>
	<w>		<s>
	<z>		<ʿ>
	<ʔ>	 	<p, p̣>

1. ábra. A *Huasztuanifī* manicheus ábécéje

A HUASZTUANIFT TELJES,
REKONSTRUÁLT SZÖVEGE

A *Huasztuanif*t teljes, rekonstruált szövege¹

Transzliteráció²

1. ʒwɪmwɪzʰ tɪŋɾɪy byʃ tɪŋɾɪy
2. byɾl ǣ mǣ tɪŋɾɪl r swɪzɪnɪwɪn
3. y kq swɪŋwʃk lɪy qɪtɪy
4. ʼyntɪy : ʼnɪǵ kɪɪnɪɕǵ ʃmɪnɪwǵwɪn
5. byʃ twɪɾɪy y kl rɪwɪwɪn swɪŋwʃɟ :
6. tɪŋɾɪl/[/] kɪy ɾwǵɪy k r lɪy ʼwɪ
7. ʼwɟɪwɪn k tɪɪɟɪy : ʒwɪmwɪzʰ tɪŋɾɪy
8. ʼwǵɪ n/ byʃ tɪŋɾɪy : byzɪnɪy ʼwɪzɪwɪn
9. swɪn y/ lɪǵwɪn swɪŋwʃwɪp b lǵ b ʃǵ
10. bɪɪtɪy : ym k mǵ y kl r ʼw/[/] r/[/]
11. twɪwɪnɕswz ʼwɪwɪswz swǵ y k [/]
12. wɪz ʼɾwǵɪy ǧɾl/ wɪm n y k [/] [/] [/]

Transzkripció

- 3χormuzta tāngri beş tāngri
 birlā qamaq tāngirlār sözlnlūgün
 yakkā süngüşkālī kālī
 ‘inti : anīg qılınçlığ şimnulugün
 beş törlüg yāklārlūgün süngüşdi
 tāngrili yākli yaruqli qarali ol
 ödün qatıldı : χormuzta tāngri
 oğlanı beş tāngri : bizning özütmüz
 sön yāklīgün süngüşüp balıg başlıg
 boltı : yemā qamaq yāklār uluqlarının
 todunčsuz uwutsuz suq yākning
 yüz artuqı qırq tūmān yākning yawlaq

(1-3) Hormuzta isten, az Őt istennel együtt, minden istenek parancsára, hogy a démon[ok] ellen harcoljon, eljött, (4-5) és alászállt. Harcolt a gonosz tettű Simnuval és az ötféle démonnal. (6-7) Az isten[ek] és a démon[ok], a Fény és a Sötétség abban az időben összekeveredtek. Hormuzta isten (8) fiai, az Őt isten, a mi lelkünk (9) hosszú ideig a démon[okk]al harcolva megsebesült és megsérült. (10) Majd minden démonok legnagyobbikának, (11) a telhetetlen és szegyetelen Mohóság démonának, (12) és a 140[-szer] tízezer démonnak ROSSZ

¹ A *Huasztuani*ft több kéziratban maradt ránk. Az itt közölt szöveg a fennmaradt kéziratok alapján rekonstruált szöveg átbetűzése és átírása.

² B=berlini kéziratok, L= London, Stein-gyűjtemény, P= szentpétervári kézirat Asmussen (1965) szerint, Pt=szentpétervári kézirat, Tuguševa szerint, a párhuzamos szövegeknél a pusztán helyesírási változatokat nem jelezzük.

³ A szöveg innen: B TIID178IV=U8r

13. Deus et patris et filii et spiritus
14. sacrosanctus in unum et et et et
15. et et et et et et et et et
16. et et et et et et et et et
17. et et et et et et et et et
18. et et et et et et et et et
19. et et et et et et et et et
20. et et et et et et et et et
21. et et et et et et et et et
22. et et et et et et et et et
23. et et et et et et et et et
24. et et et et et et et et et

13. bylygyng 'h q' tylyp 'wygswz kwngwl	⁴ biligingä qatlip ögsüz köngül-
14. swz bltyy : kntww twgmyš k'lynymyš	süz bolti : k'antü toğmiš qilinmiš
15. m'ngyggw tngryy yyryn 'wnytww 'yqdy : m'ängigü tängri yerin unitü 'iddi :	
16. yrwq tngryl' rdd' ' 'tryltyy: ' 'nt' dd'	yaruq tängirilärdä atrilti: antada-
17. t' b' rw tngrym y' k k'lyncyng 'h	ta bärü tängrim yäk qilinčinga
18. 'nyg k'lync'lg šmnww 'wygwmwzyny	anig qilinč'lig šimnu ögümüzni
19. s'k'yncymzyny ' 'zgwrđw'kyn '//wwn	saqinčimizni azğurduqin arqun :
20. bylygsyz 'wygswz bwlwkw'wmwz wyčwn :	biligsiz ögsüz boltuqumuz üçün :
21. q' m'g yrwk' 'wyzwtl' mnyng t'////g'	qamağ yaruq özütlärmig tözingä
22. ///tyzy/// : 'ryg yrwk' 'zrw' tngryk' n	yiltizingä : ariğ yaruq äzrua tängrikän-
23. ///// y'zyntymz y'ngyltymz 'rs' r :	kä näčä yazintümüz yangiltümüz ärsär :
24. ////////// k' r' lyy tng/ lyy y' klyyh	yaruqlı qarali tängriyi yäkli

(13-15) tudatával összekeveredve értelem és érzelem nélkülivé vált. [Ahol] magától született és teremtetett, az örök mennyet teljesen elfelejtette (elfelejtve elengedte), (16-17) a Fény istenektől elvált. Attól kezdve, Istenem, mivel a démoni tettek által (18-19) a gonosz tettű Simnu értelmünket és gondolatunkat félrevezette, elegyedetté, (20-21) tudattalanná, értelem nélkülivé váltunk, s emiatt minden fénylélek alapja (22) és gyökere ellen, a szent, fényes Ezrua isten ellen (23) valahányszor vétkeztünk, eltévelyedtünk, (24) amikor a Fényt és a Sötétet, az isten[eke]t és a démon[oka]t

---

⁴ B TIID178IV=U8v

25. T II
26. T II
27. T II
28. T II
29. T II
30. T II
31. T II
32. T II
33. T II
34. T II
35. T II
36. T II

25. twyzyy yyltyzyy /////// 'rs' r :	⁵ tözi yiltizi tedimiz ärsär :
26. tyrgwrs' r tngt' ///////: 'wylwrs' r	tirgürsär tängri tirgürür : ölürsär
27. tngryy 'wylwrtw ty////z 'rs' r : 'dgwg	tängri ölüür tedimiz ärsär : ädgüg
28. 'nyg' g kwp tngryy y' r' tnyš 'wl	anığağ qop tängri yaratniš ol
29. tyddymz 'rs' r : m' ngygww tngryl' ryg	tedimiz ärsär : mängigü tängriläriğ
30. ///t'g'lyy 'wl tydymz 'rs' r . xwmwzt'	yaratigü ol tedimiz ärsär : xormuzta
31. ////////// //mnwlyy 'ynylyy 'yčylyy 'wl	tängri li šimnuli 'inili 'ičili ol
32. ////////// 'rs' r : tngrym swyđ' b' rww	tedimiz ärsär : tängrim söda bärü
33. /ylm'tyn tngryk' 'ygd'yww mwnt'g	bilmätin tängrikä 'igidäyü muntağ
34. 'wlgw čwlbww s' b' swyzl' dymz 'rs' r	uluğ čulwu saw sözlädimiz ärsär
35. mwnd'g bwšwnčswz y' zwk' y' zntmz :	mundağ bošunčsuz ⁶ yazuq yazintimiz
36. 'rs' r : tngrym 'mtyy mn r' ymst	ärsär : tängrim amti män raymast

(25) [egyaránt] alapnak és gyökérnek mondtuk, (26-28) „ha életre kel, isten kelti életre, ha meghal, isten öli meg” - amikor ezt mondtuk, „a jót és a rosszat mind az isten teremtette”(29-30) - amikor ezt mondtuk, „ő az örök isteneket teremtő” - amikor ezt mondtuk, „Hormuzta (31) isten és Simnu, öcs és báty” (32) - amikor ezt mondtuk, Istenem, ha régóta (33-34) tudatlanul az istennek hazudva ilyen nagy, káromló szavakat szoltunk, (35) ha ilyen meg-bocsáthatatlan vétkeket vétkeztünk, (36) Istenem, most én, *Raymast*

⁵ B THID178III=U10r

⁶ Le Coq? <bo adwnčswz>

[Faint handwritten text]

—

१०३५

— ၁၈၈၈ —

... १११०-११११ ... १११२ ... १११३ ...

[Faint handwritten text at the bottom of the page]

... unverändert ...

[Fragmentary text from another page:]

[Fragmentary text]

Queso de queso de queso de queso

[illegible]

— १०९९ — १०९९ — १०९९ — १०९९ — १०९९ —

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱՆՈՒՄԻ ՆԱԽԱՆՈՒՄԻ

37.

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

37. pryznd 'wygw///// //wkd' bwšwnww	⁷ fārzind ögünürmān yazuqda bošunu
38. 'wytnwnrnn : mn'st'r hyrz'h	ötünürmān manastar hirza
39. :: kwtlwg p'ds///// : 'kynty ym'	: : qutluğ pats[...] : 'ekinti yemä
40. kwn 'yy tngryk' 'ykyy yrwk' 'wrđdww	kün ay tängrikä: 'eki yaruq ordu
41. 'yčr' 'wlwrgm' tngryl'rk' : k'mg	'ičrä oluruğma tängrilärkä : qamağ
42. bwrç'nl'myng : 'ryg nwmnwnğ : 'dggww	burçanlaming : ariğ nomnung : ädgü
43. klylnčlg 'wyzwtl'myng : yyr/////	qilinčlig özütlärning : yer ⁸ suwqi
44. yrwkwnğ : twyzyy ylytyzyy tym'g///	yaruqnung : tözi yiltizi timägüsi ⁹
45. tngryy yryng'rw' b's'r' 'wyngw///	tängri yeringärü barsar öngü[...]
46. k'pygyy : kwn 'yy tngryy 'wl : byš	qapigi : ¹⁰ kün ay tängri ol : beš
47. tngryg bwšwg'lyy : yrwkwg'kr'g	tängrig bošugali: yaruquğ qarağ
48. 'tyrg'lyy t'gr' twlyy t'gzynwwr :[twyrz]	atirgali tägrä toli tägzinür ¹¹ : tört

(37-38) *Färzind* [ezeket mind] megbántam, a vétkek alól bocsánatért esedezem. *Manastar hirza!* (39-41) (O) áldott kezdet [...] **Második**. Ami pedig a Nap és Hold istent, a két fénypalotában lakozó isteneket [illeti], az összes (42-44) burhánnak, a szent tannak, a jó tettű lelkeknek, a világ[on lévő] Fénynek alapja és gyökere összegyűlve (45) ha az isteni helyre megy, [annak] elülső (46-48) kapuja a Nap és Hold istene. Hogy az Öt istent megszabadítsa, hogy a Fényt és a Sötétséget szétválassza, körbe-körbe forog. [...] A négy

⁷ B TIID178III=U10v

⁸ Bang +däki, le Coq suw, Asmussen +däki

⁹ Le Coq timneg[güli], Asmussen timneg[üsi], Stein timnegüsi

¹⁰ Innen néhány párhuzamos sor, amely az U10v végén és a L elején is megvan, Pt innen [(1)kün ay tngri ol : beš tngriğ bošu]gali yaruquğ (2) [qarağ adirgali tegrä toli] tegzinür tört bulu[nquğ] etc..

¹¹ Innen L. de a 16. sorig kiegészítve B-ből.

49. Ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
50. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
51. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
52. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
53. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
54. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
55. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
56. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
57. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
58. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
59. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad
60. ḥaḥad, ḥaḥad, ḥaḥad

49. bwlwngwgwǵ y'rwł[<i>yr tngrym</i>]	bulunguguǵ yarufūr tāngrim
50. swyǵ' b'rwł by[<i>lm' tyn</i>]	södä bärü bilmäün
51. qwyn ''y tngryk' [<i>yčyy</i>]	kün ay tāngrikä eki
52. yrwǵ' wrǵww 'yč[r']	yaruq ordu ičrā
53. 'wlwrwǵm' tngryl[<i>'rk'</i>]	oluruǵma tāngrilärkä
54. n'č' y'zntmz 'rs[r]	näčä yazıntimiz ärsär
55. ym' kyrtw 'rklyg kwčl[wg]	yemä kertü ärklig küčlüg
56. tngryy typ'n kyrtkwnm'ǵ[m]z	tāngri tepän kertkünmädimiz
57. 'rs'r : n'č' 'wkwš	ärsär: näčä üküš
58. ybl'ǵ čwlbww s'b	yawlaq čulwu saw
59. swyzl'ǵmz 'rs'r : : ym'	sözlädimiz ärsär : : yemä
60. qwyn ''y 'wylwr tyǵmz 'rs'r	kün ay ölür tedimiz ärsär

(49) sarkot bevilágítja. (50) Istenem, régóta ha tudatlanul (51-53) a Nap és Hold istene ellen, a két fénypalotában lakozó isten ellen (54) valahányszor vétkeztünk, (55-56) továbbá, nem hittük el, hogy igaz, hatalmas és erős az isten, (57-60) s valahányszor sok rossz és káromló szót szöltünk, valamint amikor azt mondtuk, hogy a Nap és a Hold meghal,

1800

1806

INSTRUKSI

Handwritten text: *Handwritten text, possibly a signature or name, in a cursive script.*

Handwritten text (likely bleed-through from the reverse side): *Handwritten text, possibly "Handwritten text" or similar.*

[Faint handwritten signature]

RESAGIAN ARSAD

.. Demetrius

Handwritten text in a cursive script, likely a signature or name, appearing as "Hans ...".

Handwritten text: *Handwritten text, possibly a signature or name, appearing as a dark, stylized scribble.*

[Faint handwritten text at the bottom of the page]

1945-1946

61. : : 'rqszn twg' r b' t' r 'rky	: : ärsizin toĝar batar ärki
62. b' r 'rs' r' twgm 'zwn tydzmz	bar ärsär toĝmazun tedimiz
63. 'rs' r : kntw 'wyzwmwzn[y]	ärsär : kántü özümüzni
64. qwynt' ' 'yd' 'wyngyy byz	küntä ayda öngi biz
65. tydzmz 'rs' r : bww 'ykynt[y]	tedimiz ärsär : bu ekinti
66. bylm 'tyn y' z[n]myš y' zwkwg	bilmätin yazınmiš yazuquĝ
67. [bw]šwnww 'wytwnwrbyz	bošunu ötünürbiz
68. mn' st' r hyrz' :	manastar hirza ¹² :
69. 'wyčwnč ym' byš tngryk'	üčünč yemä beš tängrikä
70. xwrmzt' tngry 'wgl' nyng'	xormuzta tängri oĝlanınga
71. byr tyntwr' t' ngryy : 'ykynty	bir tıntura tängri : ekinti
72. yyl tngryy : 'yčwnč yrwq	yel tängri : üčünč yaruq

(61-62) amikor azt mondtuk, hogy akaratlanul kelnek és nyugszanak, ha [meg] akaratuk van, ne keljenek fel, (63-65) amikor saját magunkat a Napnál és a Holdnál különbnek mondtuk, e második (66) tudatlanul vétkezett vétek (67) bocsánatért esedezünk. (68) *Manastar hirza*! (69) **Harmadik**. Továbbá, ami az Öt istent, [vagyis] (70) Hormuzta isten fiait [illeti]: (71-72) az első a Levegő istene, a második a Szél istene, a harmadik a Fény

---

¹² Pt innen végig *ġirza*

ДѢЮУСЛѢДІЯ

ѡбъ ѿѡбѣдѣніи ѡбъ

73.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

74.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

75.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

76.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

77.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

78.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

79.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

80.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

81.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

82.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

83.

ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ ѡбъ

84.

73. tngryy : twyrtwnč swb tngry	tāngri : törtünč suw tāngri
74. byšynč 'wwt tngryy : swyn	bešinč ot tāngri : sön
75. y'qlwgwn swngwšwp	yäklügün süngüşüp
76. b'lqdwqyn q'r'k' q'tltw	baliqduqin ¹³ qaraqa qatildu-
77. qyn 'wyčwn : tngry yyryng'rw	qin üçün : tāngri yeringärü
78. b'rw 'wm'tyn bww yyrd'	baru umatın bu yerdä
79. 'rwr : 'wyz' 'wwn q't	ärür : üzä on qat
80. qwyk ''sr' s'gyz q't	kök asra sägiz qat
81. yyr byš tngryy 'wyčwn twrwr	yer beš ¹⁴ tāngri üçün turur
82. : qmğ yyr 'wyz'kyng qwtı	: qamağ yer üzäking ¹⁵ qutı
83. qybyy 'wyngyy m'ngzy 'wzyy	qıwı öngü mängzi özi
84. 'wyzwtıy kwyčyy yrwqyy twzyy	özütı küči yaruqı tözi

(73-74) istene, a negyedik a Víz istene, az ötödik a Tűz istene. [Mivel ezek] régóta (75) a démon[okk]al harcolva (76) megsebesültek, és a sötétséggel összekeveredtek, (77-81) emiatt az istenek földjére visszatérni nem tudtak, [így] e földön vannak. Fent a tizrétegű égbolt, lent a nyolcrétegű föld az Öt isten miatt áll fenn. (82-84) Minden a föld felszínén lévőnek áldása és kegyelme, színe és ábrázata, saját maga és lelke, ereje és fénye, alapja

---

¹³ P + üçün

¹⁴ P buš

¹⁵ P üzäküning

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

85.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

86.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

87.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

88.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

89.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

90.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

91.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

92.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

93.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

94.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

95.

„Denn ich weiß, dass ich sterben werde“

96.

85. yyltyzyy byš tngryy 'wl :	yǎltǔzi beš tāngri ol :
86. tngrym swyḏ' b'rw byš	tāngrim sōdā bārū beš
87. tngryg bylm'tyn ''nyg ybl'k	tāngrig bilmātin anīg yawlaq
88. bylygyn n'č' syḏmz brtymz	biligin nāčā sīdimiz berttimiz ¹⁶
89. 'rs'r : twyrt yygmmy twyrlwg	ārsār:tōrt yigirmi tōrlüg
90. b's qyltymz 'rs'r : 'wn	baš qīltimiz ārsār : on
91. yyl'n b'slg 'mg'kyn 'ykyy	yīlan bašlig ārngākin eki
92. qyrq tyšyn tyryg 'wyzwg	qīrq tišin tirig özüg
93. ''š 'yčkww tngryg n'č'	aš 'ičkü tāngrig nāčā
94. ''čytymz ''grytymz 'rs'r	ačīttimiz aḡrittimiz ¹⁷ ārsār
95. : qwrwg 'wyl yyrk' byš	: quruḡ öl yerkā beš
96. twyrlwg tynlgā' byš twrlwg	tōrlüg tīnligqa beš tōrlüg

(85) és gyökere, az Őt isten. (86-88) Istenem, régóta az Őt istent tudatlanul gonosz, rossz tudattal valahányszor megtörtük és megsértettük, (89-92) [neki] a tizenégyféle sebet okoztuk, tíz kígyófejű ujjunkkal, harminckét fogunkkal az Élő Ent, (93-94) az étel és ital istenét valahányszor kínoztuk és gyötörtük, (95-96) a száraz és nedves föld ötféle élőlénye ellen, az ötféle

---

¹⁶ P b(t)rtīm(i)z

¹⁷ P aḡritdümiz

97. 'wwtq' 'yǵ'čq' n'č'	otqa 'iǵačqa nāčā
98. y'zntmz 'rs'r : 'mtý tngrym	yazintimiz ärsär : amtī tāngrim
99. y'zwǵd' bwšwnw 'wytw[nwr]	yazuqda bošunu ötünür-
100. byz mn'st'r hyrz' : :	biz manastar hirza : :
101. twyrtnwč swykyy tngryh	törtünč söki tāngri
102. y'l'ǵčyy burχ'nl'rǵ'	yalawači burχanlarqa
103. bwy'nčyy bwgt'čyy 'ryǵ	buyanči bügtäči ¹⁸ arǵ
104. čynt'rl'rǵ' bylm'tyn n'č[']	dintarlarqa bilmätin nāčā
105. y'zntmz 'rs'r : ym' kyrtw	yazintimiz ärsär : yemä kertü
106. tngryy y'l'ǵčyy burχ'n	tāngri yalawači burχan
107. typ'n 'dǵw čylynčlg' 'ryǵ	tepän ädgü qilinčlig arǵ
108. čynt'r typ kyrtwkwnm'čmz	dintar tep kertkünmädimiz

(97-98) fű és fa ellen valahányszor vétkeztünk, most Istenem, (99) a vétkek alól bocsánatért esedezünk. (100) *Manastar hirza!* (101-102) **Negyedik.** Az ősi isteni próféták, a burhánok, (103) az erényes, szent (104) kiválasztottak ellen valahányszor tudatlanul (105-108) vétkeztünk, és ha nem hittük el, hogy [ők] az igaz, isteni prófétá[k], burhán[ok], hogy [ők] a jó tettű, és szent kiválasztott[ak]

---

¹⁸ P bügtägči

109.

110.

111.

112.

113.

114.

115.

116.

117.

118.

119.

120.

109. 'rs' r : tngryy nwmyn swyzi'	ärsär : tängri nomîn sözlä-
110. s' r bylygsyzn 'wtrw 'wzn 'dmz	sär biligsizin utru öznädimiz ¹⁹
111. 'rs' r : nwmwg twyrtwg	ärsär : nomuğ törüğ
112. y' dtwrm 'tyn tydtymz 'rs' r	yadturmatin üdtimiz ärsär
113. : tngrym 'mtty 'wykwnwrbyz	: tängrim amti ökünürbiz
114. y' zwqđ' bwšwnww 'wytnwnr	yazuqda bošunu ötünür-
115. byz mn' st' r hyrz' :	biz manastar hirza :
116. byšynč byš twyrtwg tynlgk'	bešinč beš törlüğ tünliğqa
117. byr ym' 'qyy 'd' qlg kyšyk'	bir yemä äki ²⁰ adaqlıg kişikä
118. 'qyntyy twyrt bwtlg tynlgk'	äkinti ²¹ tört butluğ tünliğqa
119. 'wyčwnč 'wčwgm' tynlygq'	üčünč uçugma tünliğqa
120. twyrtwnč swb 'yčr' kyy tynlgk'	törtünč suw 'ičräki tünliğqa

(109-110) ha az isteni tant mondták, tudatlanságunkban ellenük lázadtunk, (111) ha a tant és a törvényt (112) nem hagytuk terjedni, akadályoztuk, (113-114) Istenem, most [ezeket mind] megbánjuk, és a vétkek alól bocsánatért esedezünk. (115) *Manastar hirza!* (116) **Ötödik.** Ami az ötféle élőlényt [vagyis], (117) először a kétlábú embereket, (118) másodszor a négylábú élőlényeket, (119) harmadszor a repülő élőlényeket, (120) negyedszer a vízben lévő élőlényeket,

---

¹⁹ P 'wyzn' dmz

²⁰ P iki

²¹ P ikinti

کتابخانه عمومی مسجد جامع کربلا

Was notwendig sein muss

Handwritten signature: *Handwritten signature*

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

დავითი უფროსი და დავითი უფროსი

ἡμεῖς οὖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ

Handwritten text: *Handwritten text, possibly a signature or name, in cursive script.*

Финансовый менеджмент

قَالَ لَهُمْ رَبُّكَ إِنَّكُمْ كَافِرُونَ

ԱՐԱՆԻՂԱԿԱՅԻՆՆԵՐ ԵՐԱՆՈՒՄ

[illegible]

নরো নরো ব্রহ্ম

121. byšynč yyrđ'ky ²² b'gryn ywryg[m'] t[yn]lg[k']	bešinč yerdäki bağrın yorığma ünliğqa
122. swyđ' b'rw tngrym bbw byš	södä bärü tängrim bu beš
123. twyrlwg tynlgg twr'lgg ['wlv]gk'	törlüg ünliğig turaliğig ²³ uluğqa
124. qyčygk' tgyy : n'č' qwrkytymz	kičigkâ tägi ²⁴ : näčä qorqit(t)imiz
125. 'ywrkytymz 'rs'r n'č' 'wrtwmz	ürkit(t)imiz ärsär näčä urtumuz
126. ywntwmwz 'rs'r : n'č' 'čytymz	yontumuz ärsär: näčä ačit(t)imiz
127. 'grytymz 'rs'r n'č' 'wylwrđwmz	agrıtımız ärsär näčä ölürdümüz
128. 'rs'r : mwnč' tynlgk' twr'lg	ärsär: munča ünliğqa turaliğ-
129. q' 'wyz 'wt'gčyy bwlwtwmwz	qa öz ötäğči boltumuz
130. : 'mtyy tngrym y'zwkđ' bwšwnw	: amti tängrim ²⁵ yazuqda bošunu
131. 'wytnwrbyz mn'st'r hyrz':	ötünürbiz manastar hirza.
132. : : 'ltynč ym'	: : <i>altınč</i> yemä

(121) ötödször a földön lévő csúszómászó élőlényeket [illeti]: (122-124) régóta, Istenem, ezen ötféle élőlényt (*hend.*), [ezek] apraját (124) és nagyját (lit. nagyokig és kicsikig) valahányszor megfélemlítettük, és (125-127) megrémítettük, valahányszor ütöttük-vertük, valahányszor kínoztuk és gyötörtük, valahányszor megöltük, (128-129) [így] mindezen élőlényeknek [mi] magunk adósai lettünk. (130-131) Most istenem, a vétkek alól bocsánatért esedezünk. *Manastar hirza!* (132) **Hatodik.** Továbbá

²² utólag beszúrva a sor fölé

²³ P ünliğag turaliğag

²⁴ P kičigkâ tägi

²⁵ P tängrim amti

Երկուսն ապա ընդհանրեցին

133.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

134.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

135.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

136.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

137.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

138.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

139.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

140.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

141.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

142.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

143.

Եւ ինքն ինքն զօրեղացիս զարդարեալս

144.

133. tngrym swyð' brww s'kynčyn	tāngrim sōdā bārū saqīnčīn
134. swzwn qylynčyn : 'wn twyrlwg	sōzūn ²⁶ qīlīnčīn: on tōrlūg
135. swyy y'zwq qyltymz 'rs'r	suy yazuq qīltīmiz ārsār
136. : n'č' 'ygyð 'ygyð' dīmz 'rs'r	: nāčā igid igidādīmiz ārsār
137. ym' n'č' 'ygyð' yw' 'ntq dīmz	yemā nāčā igidāyū antīqdīmiz
138. 'rs'r : n'č' 'ygyð qyšyy	ārsār : nāčā igid kiši
139. t'nwqyy bwltnmwz 'rs'r	tanuqi boltumuz ārsār
140. : ym' y'zwqswuz kyšyg n'č'	: yemā yazuqsuz kišig nāčā
141. qwb' dīmz 'rs'r : ym' s'b	qowladīmiz ārsār: yemā saw
142. 'ylytp s'b'k'lwrrp kyšyg	elitip ²⁷ saw kālūrūp kišig
143. n'č' qykšwrrw swyzl' dīmz	nāčā kikšūrū sōzlādīmiz
144. 'rs'r : kwyngwlyn bylygyn	ārsār : kōngūlin biligin

(133-135) Istenem, ha régóta gondolattal, szóval [vagy] cselekedettel tízféle bűnt és vétet elkövettünk, (136) valahányszor (hazugságot) hazudtunk, (137) valahányszor hamisan esküdtünk, (138-139) valahányszor hazug ember tanúi lettünk, (140) továbbá valahányszor vétlen embert (141-143) rágalmaztunk, valahányszor szót vive és szót hozva ember[ek]et uszítva szóltunk, (144) szív[ük]et és tudat[uk]at

---

²⁶ P szözin

²⁷ P álitip

145. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

146. *nuz nuz - vnter gulten in*

147. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

148. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

149. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

150. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

151. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

152. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

153. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

154. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

155. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

156. *Wiltu nuz - vnter gulten in*

145. 'rt'qdmz 'rs'r : n'č' yylbyy	artatdümüz ärsär : näčä yilwi
146. yylbyl'qdmz 'rs'r : ym' n'č'	yilwilädimiz ärsär : yemä näčä
147. 'wyqws tynlgg twr'lgg 'wylwrqwmwz	üküş ünligig turaligig ölürdümüz
148. 'rs'r : n'č' tbl'q[q]mz	²⁸ ärsär : näčä täwlädimiz ²⁹
149. qwynl'qdmz 'rs'r : n'č'	kürlädimiz ärsär : näčä
150. 'bynng 'wrwrwnč' qyydqdmz	äwining urunčaq yedimiz ³⁰
151. 'rs'r : kwyn 'y tngryy t'pl'	ärsär: kün ay tängri tapla-
152. m'z 'yšyg n'č' 'yśl'qdmz	maz işig ³¹ näčä işlädimiz
153. 'rs'r : ym' 'ylkyy 'wyzwn bw	ärsär : yemä ilki özün bu
154. 'wyzwn 'wzwntwnlg 'wryl'r	özün uzuntönluğ ³² ³³ urılar
155. 'wyz bwlwp n'č' y'zntmz	öz bolup näčä ³⁴ yazintümüz ³⁵
156. y'ngltmz 'rs'r : mwnč'	yangiltümüz ärsär : munča ³⁶

(145-147) megrontottuk, valahányszor (varázssal) varázsoltunk, vagy valahányszor sok élőlényt (*hend.*) megöltünk, (148-150) valahányszor csaltunk vagy [másokat] becsaptunk, valahányszor házuknak tartalékát feléltük, (151-152) valahányszor a Nap és Hold istenének nem tetsző dolgot tettünk, (153-156) továbbá ha korábbi lényünkkel, [és] e lényünkkel miután mi magunk „hosszúruhás ifjakká” váltunk, valahányszor vétkeztünk, s eltévelyedtünk, [és] ilyen

²⁸ Itt kezdődik a párhuzamos B TM303(M153)= U11v

²⁹ P täwlädimiz

³⁰ P äwining kiši orunčaqın yedimiz, B äwining kiši, ...urunčaqın

³¹ B işiig

³² B 'wzwntwnlg

³³ Innen B TM 303 = U11r kezdődik

³⁴ B näčäh

³⁵ B yazindümüz

³⁶ B näčäh

157.

158.

159.

160.

161.

162.

163.

164.

165.

166.

167.

168.

157. 'wyqws̄ tynlg̃q' n'č' 'wyz	üküş tünliḡqa nāčā tünliḡqa nāčā üz
158. bwz q̃yltmz 'rs' r : tngrym	buz q̃iltimiz ārsār : tāngrim
159. 'mtyy bw 'wn twyrlwg y'zwk̃d'	amti ³⁷ bu on törlüg yazuqda
160. bwšwnw 'wytwnrbyz mn 'st' r	boşunu ³⁸ ötünürbiz manastar
161. hyrz : : yytynč ym'	hizr ³⁹ : : yetinč yemä
162. swyḏ' brww 'qyy ''ḡwlg̃	södä bärü ⁴⁰ äki ⁴¹ aḡuluḡ
163. ywl b'šyng' t'mw q̃ p̃yng'	yol bašinga tamu qapiginga
164. ''zgwrwg̃lyy ywlq̃' kym tys' r	azḡurug̃li yolqa kim tesār
165. : byr 'ygydd nwmwḡ twyrwg	: bir igid nomuḡ törüg
166. twtwgm' : 'qyntyy ym' y' qk'	tutuḡma: äkinti ⁴² yemä yäkkä ⁴³
167. tngryy typ' n ywkwnč ywkwnwgm'	tāngri tepān yūkünč yūkünḡmä
168. : swyḏ' brww tngrym qyrtw	: södä bärü tāngrim kertü

(157-159) sok élölényt valahányszor tönkre tettünk, Istenem, e tízféle vétek alól (160) bocsánatért esedezünk. *Manastar* (161) *hirza!* **Hetedik.** Továbbá (162-164) régóta a Két Méreg Út kezdetéhez, a pokol kapujához (félre)vezető útra jut: (165-167) először, a hamis tant és törvényt tartó, másodszor pedig a démonst istennek tartva [neki] hódoló. (168) Régóta Istenem, az igaz

---

³⁷ B amti deest

³⁸ B boşuyu

³⁹ P hirza

⁴⁰ TM303r=U11v(M153) vége

⁴¹ P iki

⁴² P ikinti

⁴³ P + ičkäkkä

obrochla faras fone fofelb

169.

fone indenqra obrochla

170.

fhengigendelcas indenbaf

171.

swonich avelan nemo arbel

172.

zobelen nquch swogucas

173.

nyus zolun feline fozun

174.

zelnigun oznyus nalleno

175.

nrochla nlleno nyus velen

176.

noch nlleno nyus velen

177.

noch noch velen felfen

178.

zob fone felfen felfen

179.

zob fone felfen felfen

180.

169. tngryg 'ryg nwmwǵ bylm 'tyn	tāngrig ariǵ nomuǵ bilmätin
170. 'wǵm 'tyn : bwrǵ nl 'r 'ryǵ	uqmatin : burǵanlar ariǵ
171. dǵnt 'rl 'r nwmǵ s 'r kyrtkwmm 'ǵn	dintarlar nomlasar kertkünmädin
172. trtrw y 'n 'yǵd 'yw tngryčymyn	tärtrü ⁴⁴ yana igidäyü tāngričimin ⁴⁵
173. nwmčymyn tgm 'k ' 'rtyzyp	nomčimän ⁴⁶ tegmäkä artüzip
174. 'nyng s 'byn 'lyp n 'č	anǵng sawın alıp näčä
175. y 'nglww b 'č q b 'č dǵmz	yangılu bačaq bačadımız
176. 'rs 'r : n 'č 'y 'nglw ykwntwmwz	ärsär: näčä yangılu yüküntümüz
177. 'rs 'r n 'č 'y 'nglw pwšyy	ärsär näčä yangılu puşı
178. byrdmz 'rs 'r : ym ' bwy 'n	berdimiz ärsär: yemä buyan
179. bwgt 'g qylwrbyz typ	bügtäg qılurbız ⁴⁷ tep
180. y 'nglw n 'č ' 'nyǵ qylynč	yangılu näčä anıǵ qılınč

(169-172) istent, a szent tant tudatlanul és értetlenül, amikor a burhánok, szent kiválasztottak prédikáltak, nem hittünk [nekik], (172-173) valamint félrevezetve azok által, akik helytelenül és hazudva azt mondták: „prédikátor, a tan prédikátora vagyok”, (174-175) az ő szavukat elfogadva valahányszor tévesen (bőjtöt) bőjtöltünk, (176) valahányszor tévesen hódoltunk, (177) valahányszor tévesen alamizsnát (178-179) adtunk, továbbá azt gondolván, hogy erényes és nemes cselekedetet teszünk, (180) valahányszor tévesen gonosz tettet

⁴⁴ P tätrü, Pt tärtü

⁴⁵ P tāngriči mn

⁴⁶ P nomči mn

⁴⁷ P qılur biz

181. ԽԱՅԻՆ ԽԱՅԻՆ ԽԱՅԻՆ

182. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

183. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

184. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

185. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

186. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

187. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

188. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

189. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

190. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

191. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

192. ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ

181. q̃yltmz 'rs'r : ym' y'kk'	q̃iltümiz ärsär: yemä yäkkä
182. 'yčq'kq' tngryy typ'n	ičkăkkă tângri tepän
183. tynlgg twr'lgg' wylwrwp	t̃nligg̃ turalig̃g̃ ⁴⁸ ölüüp ⁴⁹
184. ywqwntwmwz 'rs'r : ym'	yüküntümüz ärsär : yemä
185. bwrɣ'n typ'n 'ygydd nwmq'	burɣan tepän igid ⁵⁰ nomqa
186. 'wɔwntwmwz t'pntmz 'rs'r	uduntumuz tap̃ntümüz ⁵¹ ärsär
187. : q̃wt q̃wlw ywkwnwmwz	: qut qolu yüküntümüz
188. 'rs'r tngryk' y'zynyp	ärsär tângrikä yaz̃nyp
189. y'qk' t'pyntmz 'rs'r :	yäkkä tap̃ntümüz ärsär :
190. tngrym 'mtyy' wyqwnwrbyz	tängrim amti ökünürbiz
191. y'zwq̃d' bwšwnw' wyt'n'rbyz	yazuqda boşunu ötünürbiz
192. mn'st'r hyrz : :	manastar hirz ⁵² : :

(181-182) követtünk el, vagy a démon t és a gonoszt istennek tartva, (183) élölényeket ölv (184) neki hódoltunk, továbbá (185-186) [öt] burhännak tartva, a hamis tant követtük és szolgáltuk, (187) és áldásért könyörögve neki hódoltunk, (188-189) [így] isten ellen vétkezve a démon szolgáltuk, (190) Istenem, most [ezeket mind] megbánjuk, (191) és a vétkek alól bocsánatért esedezünk. (192) *Manastar hirza!*

⁴⁸ P t̃nligg̃ turalig̃g̃

⁴⁹ Innen párhuzamos a T II Y60a, ami csak Le Coq átírásában maradt meg, nincs U szíglája.

⁵⁰ B igid

⁵¹ P tap̃ntimiz uduntumuz

⁵² P hirza

Ḥayyēb ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

193.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

194.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

195.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

196.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

197.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

198.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

199.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

200.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

201.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

202.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

203.

ʾuʾmʾay ʾabʾay ʾuʾmʾay ʾuʾmʾay

204.

193. s'qyzynč qyrtw tngryyg	säkizineč kertü tängrig
194. 'ryg nwmwğ byltwqwmwzd'	arığ nomuğ biltükümüzda
195. brww : 'qyy yyltyzyg 'wyč	bärü : äki ⁵³ yiltüzig üč
196. 'wydqyy nwmwğ byltymz :	ödki nomuğ biltimiz :
197. yrwq yyltyzyn tngryy yyryn	yaruq yiltüzin tängri yerin
198. twyn'ryg yyltyzyn t'mw yyryn	tünäriğ yiltüzin tamu yerin
199. byltymz : ym'yyr tngry ywq	biltimiz : yemä ⁵⁴ yer tängri yoq
200. 'rq'n'wyngr'n'bwr'rmyš	ärkän öngrä nä bar ärmiš
201. typ'n byltymz : tngryly y'kly	tepän biltimiz : tängri yäkli
202. n'd'wytrw swngwšmyš :	näda ötrü süngüşmiš :
203. yrwqlyy q'r'lyy q'ltyy	yaruqlı qaralı qaltı
204. q'tylmyš yyryg tngryg qym	qatılmiš yerig tängrig kim

(193-194) **Nyolcadik.** Az igaz istent és a szent tant mióta megismertük, (195-196) a két gyökeret és a három idő tanát ismerjük, (197) valamint a Fény gyökerét, [vagyis] az isten földjét, (198) a Sötétség gyökerét, [vagyis] a pokol földjét (199-202) ismerjük. Továbbá megtudtuk, mi volt mielőtt a föld és ég [még] nem volt. Hogy az isten[ek] és a démon[ok] miért harcolt[ak], (203) hogy a Fény és a Sötétség hogyan (204) keveredett össze, hogy a földet és az eget ki

---

⁵³ Peki

⁵⁴ Pyema deest

• Գրեմա զմօ՛ր առեցնո

205.

առեցնո զմօ՛ր զմօ՛ր առեցնո

206.

առեցնո - առեցնո առեցնո

207.

առեցնո - առեցնո առեցնո

208.

առեցնո առեցնո առեցնո

209.

առեցնո առեցնո - առեցնո

210.

առեցնո առեցնո առեցնո

211.

առեցնո առեցնո առեցնո

212.

առեցնո առեցնո առեցնո

213.

առեցնո առեցնո առեցնո

214.

առեցնո առեցնո առեցնո

215.

առեցնո առեցնո առեցնո

216.

205. y' r' tm' š' typ' n byltymz :	yaratniš tepān biltimiz :
206. ym' 'rāwn yyr tngryy n' dđ'	yemā arqun yer tāngri nādā
207. 'wytrw ywq' bwlǵ' y : yrwǵlyy	ōtrū yoq bolǵay : yaruqli
208. q̄r' lyy q̄ltyy 'drlǵ' yy	qaralī qaltī adrlǵay
209. 'nt' d' qysr' n' bwlǵ' y typ' n	antada kesrā nā bolǵay tepān
210. byltymz : 'zrw' tngryk' qwyn	biltimiz : āzrua tāngrikā kūn
211. 'y tngryk' qwyčlwǵ tngryk'	ay tāngrikā kūčlūǵ tāngrikā
212. bwrǵ' nl' rā' 'yn' ntyzmz	burǵanlarqa inantimiz
213. t' y' ntyzmz ngwš' q bwlwtwmwz	tayantimiz niǵošak boltumuz
214. : twyrt yrwq' t' mǵ' qwynglwmmwz	: tört yaruq tamǵa kōngülümüz-
215. d' t' mǵ' l' dnmz byr' mr' nm' q̄	dā tamǵaladimiz bir amranmaq
216. 'zrw' tngryy t' mǵ' syy 'qyntyy	āzrua tāngri tamǵasi ākinti ⁵⁵

(205) teremtetē, [ezt is] megtudtuk. (206-208) Továbbá, hogy az összekeveredett Föld és Ég miért fog megsemmisülni, hogy a fény és a sötétség hogyan fog szétválni, (209) [s] ezt követően mi fog történni, (210-212) [ezt is] megtudtuk. Ezrua istenben, a Nap és Hold istenében, az Erős istenben, a burhánokban hittünk, (213) és bízunk, hallgatóvá váltunk. (214-216) A Négy Fényes Pecsétet szívünkbe pecsételtük: az első a szeretet, [vagyis] Ezrua isten pecsétje, a második

---

⁵⁵ P, B ekinti

ուրեմ առ իսկ քառասուն

217.

մարտի տարիս անկոն

218.

մարտի անկոն ուրեմ առ

219.

իսկ քառասուն տարիս

220.

անկոն ուրեմ անկոն

221.

թիւս առ անկոն տարիս

222.

քառասուն տարիս անկոն

223.

անկոն տարիս անկոն

224.

անկոն ուրեմ անկոն

225.

անկոն տարիս անկոն

226.

անկոն տարիս անկոն

227.

անկոն տարիս անկոն

228.

217. qyrtkwnm'k qwyn 'y tngryy	kertkünmäk kün ay tängri
218. t'mğsyy 'wyčwnč qwrqm'q	tamğası ⁵⁶ üçünč qorqmaq
219. b's tngryy t'mğ'syy twyrtwnč	bäš tängri tamğası törtünč
220. bylg' bylyg bwrɣ'nl'r	bilgä bilig burɣanlar
221. t'mğ'syy : tngrym bylygymznyy	tamğası : tängrim biligimizni
222. qwyngwlmwznyy bww twyrtt	köngülümüzni ⁵⁷ bu tört
223. twyrlwg tngryl'rd' 'ğytdmz	törlüg tängirlärdä ağıtdımız
224. 'rs'r : 'wrnynt' q' mš' tmz	ärsär : ornınta qamšattımız ⁵⁸
225. 'rs'r tngryy t'mğ'syy bwzwlty	ärsär tängri tamğası buzultı
226. 'rs'r : 'mty tngrym y'zwqd'	ärsär: amti tängrim yazuqda
227. bwšwnw 'wytnwrbyz mn'st'r	boşunu ötünürbiz manastar
228. hyrz : : twqwzwnč 'wn	hirz ⁵⁹ : : toquzunč on

(217-221) a hit, [vagyis] a Nap és Hold istenének pecsétje, a harmadik az [isten]félelem, [vagyis] az Őt isten pecsétje, a negyedik a bölcs tudás, [vagyis] a burhánok pecsétje. Istenem, ha tudatunkat és (222-223) szívünket ettől a négyféle istenségtől eltávolítottuk (felemeltük), (224) [őket] helyükről elmozdítottuk, (225) ha az isteni pecsét megsérült, (226-227) most Istenem, a vétkek alól bocsánatért esedezünk. *Manastar* (228) *hirza*! **Kilencedik.** Amióta a tíz

⁵⁶ P tamğası

⁵⁷ P köngülümüz, P kwngwlmwz

⁵⁸ P qamšatdımız

⁵⁹ P hirza

125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

229.

230.

231.

232.

233.

234.

235.

236.

237.

238.

239.

240.

229. čxš'pt twtđwqwmwzd' brw	čaxšapat tutduqumuzda ⁶⁰ bärü
230. 'wyč ''gzyn 'wyč qwynglwn 'wyč	üč aǵzin üč köngülün ⁶¹ üč
231. 'lgyn byr qmǵ 'wyzwn twyq'tyy	älgin bir qamaǵ özün ⁶² tükäti
232. twtm'q qrg'k' rtyy : tngrym	tutmaq kargäk arti : tängrim
233. bylyp bylm'tyn 't'wyz	bilip bilmätin ät'öz
234. sbygynč' ywryp ybl'q'yš	säwiginčä yorip yawlaq eš
235. twš ''d's'qwd's's'byn	tuš adaš qudaš sawın
236. ''lyp qwngwlwn qwrwp yylqyk'	alip köngülün körüp yylqıqa
237. b'rmq' bwlwp : ''zw mwngwmwz	barımqa bolup : azu mungumuz
238. t'qymz tgyt bw'wn čxš'ptǵ	taqımiz tägip bu ⁶³ on ⁶⁴ čaxšapatiǵ
239. sydmz 'rs'r : n'č' 'gswtwmwz	sıdımiz ärsär : näčä ägsüttümüz ⁶⁵
240. qrg'tymz 'rs'r : 'mtı tngrym	kärgättimiz ärsär : amtı tängrim ⁶⁶

(229-232) parancsolatot megtartjuk, hármat szájjal, hármat szívvel, hármat kézzel, egyet [pedig] egész lényünkkel kellett tökéletesen megtartani. Istennem, (233-235) ha tudva-tudatlanul, a testi örömeknek élve, rossz társak és rokonok szavát (236) megfogadva, az ő akaratuk szerint jószággal (237) és vagyonnal törődtünk, vagy mivel bánat és (238) szükség ért bennünket, ezt a tíz parancsolatot (239-240) megszegettük, [továbbá] valahányszor hiányosan vagy elégtelenül [teljesítettük], most Istennem,

⁶⁰ P tutduqumuz ta, B tutduǵumuz da

⁶¹ P kwngwlwn

⁶² B özin

⁶³ B bo deest

⁶⁴ B TIHY60a idáig

⁶⁵ B TIHY60b innen

⁶⁶ P tängrim amtı

ԿԻՐԱՅԱԾԱՆ ԱՆԱԿԱՆ ՔԵՆՈՒՄ

241.

.. ԿՐՈՒՆԵՐԱՆԵՐ

242.

ՎԱՅԻՆԵՐՈՒՅ յԱՐՈՒՄ ՍԵՆԱԿԱՆ

243.

ԿՐՈՒՆԵՐՈՒՄ ԵՄԱՆ ԿՐՈՒՆԵՐ ԿԱՐԵՆ

244.

ԿՐՈՒՆԵՐԱՆ ԿՐՈՒՆԵՐ ԴԱՐՈՒՄ

245.

ԵՄԱՆ ԿՐՈՒՆԵՐ ԿՐՈՒՆԵՐ

246.

ԿՐՈՒՆԵՐՈՒՄ ԿՐՈՒՆԵՐ ԿՐՈՒՆԵՐ

247.

ԿՐՈՒՆԵՐՈՒՄ ԿՐՈՒՆԵՐ ԿՐՈՒՆԵՐ

248.

ԿՐՈՒՆԵՐՈՒՄ ԿՐՈՒՆԵՐ ԿՐՈՒՆԵՐ

249.

ԿՐՈՒՆԵՐՈՒՄ ԿՐՈՒՆԵՐ ԿՐՈՒՆԵՐ

250.

ԿՐՈՒՆԵՐՈՒՄ ԿՐՈՒՆԵՐ ԿՐՈՒՆԵՐ

251.

ԿՐՈՒՆԵՐՈՒՄ ԿՐՈՒՆԵՐ ԿՐՈՒՆԵՐ

252.

241. y'zwqđ' bŵšwnw 'wytwnwrbyz	yazuqda bošunu ötünürbiz
242. mn'st'r hyrz : :	manastar hirz ⁶⁷ : :
243. 'wnwnč qwynk' twyrt 'lqyš	onunč künkä tört alqış
244. 'zrw' tngryk' qwyn ''y tngryk'	äzrua tängrikä kün ay tängrikä
245. qwyčlwg tngryk' bwrχ'nl'rk'	küčlwg tängrikä burçanlarqa
246. : byr bylygyn 'ryğ qwyngwlwn	:bir biligin ariğ köngülün ⁶⁸
247. ''lq'nsyg twyryw b'r 'rtyy	alqansığ ⁶⁹ törü bar ärti
248. ym' qwrqm'tyn 'rm'gwrwp	yemä qorqmatın ärmägürüp
249. 'dgtyy twyq'tyy ''lq'nm'čmz	ädgüti tükäti alqanmadimz
250. 'rs'r : ym' ''lq'nwr'rq'n	ärsär : yemä alqanur ärkän
251. qwyngwlwmwnzyy s'qynčymwnzyy	köngülümüzni ⁷⁰ saqinčimizni
252. tngryg'rw twtn'čmz 'rs'r :	tängrigärü tutmadimiz ärsär :

(241) a vétkek alól bocsánatért esedezünk. (242) *Manastar hirza!* (243) **Tize-dik.** Naponta négy ima: (244-247) Volt egy törvény, hogy Ezrua istenhez, a Nap és Hold istenéhez, az Erős istenhez, a burhánokhoz egy tudattal és tiszta szívvel imádkozzunk. (248-249) És ha [isten]félelem nélkül henyélve, nem helyesen és tökéletesen imádkoztunk, (250) továbbá miközben imádkoztunk (251) szívünket és gondolatunkat (252) nem emeltük istenhez,

---

⁶⁷ P hirza

⁶⁸ P kwngwlwn

⁶⁹ P alqansiq

⁷⁰ P kwngwlwn

ḥḳdḥ bḥḳḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

253.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

254.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

255.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

256.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

257.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

258.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

259.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

260.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

261.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

262.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

263.

ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ ḏḏḏḏ

264.

253. 'lqjšymz 'wytwgwmwz tngryk'	alqışımız ötügümüz tängrikä
254. ''ryğyn tgm'čyy 'rs'r : n' yyrđ'	arığın tğmädi ärsär : nä yerdä
255. tydynty twtwnyty 'rs'r : 'mtyy	tüdintü tutuntü ärsär :amti
256. tngrym y'zwqđ' bwšwnw 'wytwnwr	tängrim yazuqda boşunu ötünür-
257. byz mn'st'r hyrz : :	biz manastar hirz : :
258. byr ygmyynyč ⁷¹ ym' yyty twyrlwg	<i>bir yigirmİNÇ</i> yemä yeti törlüg
259. pwšyy 'ryğ nwmk' ''nčwl'syk	puši ariğ nomqa ančulasıq
260. twyrw b'r' rtyy : ym' byš tngryy	törü bar ärti ⁷² : yemä beš tängri
261. yrwqyn qwbr'tğlyy pryštyl'r	yaruqin quwratğli fıştilär ⁷³
262. ħrwštg pdw'ħtg tngryy : tngryg'rw	ħroštag padwayhtag tängri : tängrigärü
263. b'rd'čyy bwšwnt'čyy byš tngry	bardači boşuntači beš tängri
264. yrwqyn byzng'rw qlwrđyy 'rs'r	yaruqin bizingärü kälürdi ärsär

(253-254) [vagy] ha imánk és fohászunk nem teljességgel ért el istenhez, vagy valahol (255) megakadt, elakadt, most (256) Istenem, a vétkek alól bocsánatért esedezünk. (257) *Manastar hirza!* (258-260) **Tizenegyedik.** És volt egy törvény, hogy hétféle alamizsnát adományozzunk a szent vallásnak [vallási közösségnek]. Továbbá az Öt isten (261) fényét összegyűjtő angyalok, valamint (262) Hrostag és Padvahtag isten az ég felé (263-264) menő és megszabaduló Öt isten fényét, amikor felénk hozta,

---

⁷¹ sic

⁷² B kargäk ärti

⁷³ P brišti lär

265.

266.

267.

268.

269.

270.

271.

272.

273.

274.

275.

276.

265. : byz 'đrwq̃ 'đrwq̃ 'ytyp yr'typ	: biz adruq adruq etip yaratip
266. nwmq̃' qygwrswg twyrw b'r	nomqa kigürsüg törü bar
267. 'rtty : ''zw mwng 'wyčwn ''zw	ärti : azu mung üčün azu
268. pwšyy byrg 'lyy qyzg̃' nyp	puši bergäli qizganip
269. yytyy twyrlwg pwšyy nwmq̃'	yeti törlüg puši ⁷⁴ nomqa
270. twyq'tyy byrw 'wm'đmz 'rs'r	tükäti berü umadimiz ärsär
271. : tngryg'rw p'rd'čyy bwšwnt'čy	: tängriärü pardači bošuntači
272. byš tngryy yrwq̃yn 'bk' b'rk'	beš tängri yaruqin äwkä barqa ⁷⁵
273. b'đmz 'rs'r : 'nyg̃ qylynčlg̃	badimiz ärsär : anig̃ qilinčlg̃
274. qyšyk' ybl'q̃ tynlg̃q̃'	kišikä yawlaq̃ tynlig̃qa
275. twr'lg̃q̃' byrdmz 'rs'r :	turalig̃qa berdimiz ärsär
276. twqtdwmwz s'čtymz 'rs'r	töktümüz ⁷⁶ sačtımız ärsär

(265-266) volt egy törvény, hogy [ezt] mi külön-külön megalkotva, megteremtve a vallásba bebocsássuk. (267-268) Akár bánatunk miatt, akár [mert] az adomány adással fukarkodtunk, (269) a hétféle alamizsnát a vallásnak [vallási közösségnek] (270) tökéletesen nem tudtuk megadni, (271) az ég felé menő és megszabaduló (272-276) Öt isten fényét házunkhoz és tulajdonunkhoz kötöttük, gonosz tettű ember[ek]nek [vagy] rossz élőlény[ek]nek (*hend.*) adtuk, elpocsékoztuk és szétszórtuk,

⁷⁴ puši helyett L, P arig̃

⁷⁵ P, B barqqa

⁷⁶ B twykdwmwz

מלך ישראל ויהוה אלהינו

277.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

278.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

279.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

280.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

281.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

282.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

283.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

284.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

285.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

286.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

287.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

288.

מלך ישראל ויהוה אלהינו

277. tngryy yrwq̄yn ybl'q̄ yyrġ' rww	tāngri yaruq̄in yawlaq yergärü
278. 'yđtymz 'rs' r' : tngrym 'mtyy	idūmiz ārsār : tāngrim amtī ⁷⁷
279. y'zwqđ' bwšwnw 'wytwnwrbyz	yazuqda bošunu ötünürbiz
280. mn'st' r' hyrz' : :	manastar hirza ⁷⁸ : :
281. 'qyy yygyrmyñč byr yylq'	äki ⁷⁹ yigirmīñč bir yīlqa
282. 'lyg qwyn 'ryġ đynt' rč'	ālig kūn ariġ dintarča ⁸⁰
283. bws'ntyy 'wlwswq̄ twyrw b'r	wusantī olursuq törü bar
284. 'rtyy : 'ryġ b'č' q̄ b'č' p	ārti : ariġ bačaq bačap
285. tngryq' ' 'nčwlsyq̄ qrg' k	tāngrikā ančulasīq̄ ⁸¹ kārġāk
286. 'rtyy : ym' 'b' b' rġ twtdwq̄	ārti : yemā āw barq tutduq
287. 'wyčwn yylq̄yq̄' b'rmk' bwlwp	üčün yīlqīqa barīmqa bolup ⁸²
288. 'zw mwngwmwz t'q̄ymz tgyp :	azu mungumuz taqīmiz ⁸³ tāġip :

(277-278) [így] az isten fényét rossz helyre küldtük, Istenem, most (279) a vétkek alól bocsánatért esedezünk. (280) *Manastar hirza!* (281-283) **Ti-zenkettedik**. Volt egy törvény, hogy egy évben ötven napig, mint a szent kiválasztottak, *wusantit* ülünk. (284) A szent böjtöt böjtölve (285) istennek kellett felajánlanunk. (286) Mi, hogy házunkat és tulajdonunkat megtartsuk, (287) jószággal és vagyonnal törödtünk, (288) vagy amikor bánat és szükség ért bennünket,

⁷⁷ P, B amtī tāngrim

⁷⁸ B hirz

⁷⁹ P iki

⁸⁰ B dintarča helyett bačaq

⁸¹ B TM183=U12r kezdete, ugyanakkor itt kezdődik a TM 343 is, amelynek a fotóját Asmussen Berlinből kapta. A TM 343 ujjur írásos. Le Coq csak az eltéréseket idézi munkájának 20. oldalán lapalji jegyzetben.

⁸² B THY60b idáig

⁸³ B taqumuz

ՄԱՐԿԱՅԻՆ ԲԱՆԻՔԱՆԻՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

289.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

290.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

291.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

292.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

293.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

294.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

295.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

296.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

297.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

298.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

299.

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

300.

289. ym' twdwnčswz 'wbwtswz swq̃	yemä ⁸⁴ todunčsuz uwutsuz suq̃
290. y'q 'wyčwn ym' q̃wtq̃wnčswz	yāk üčün yemä ⁸⁵ qorqunčsuz ⁸⁶
291. qwynglwmwz 'wyčwn : 'rynyp	köngülümüz üčün : ärinip ⁸⁷
292. 'rm' gwrwp 'rqlygyn 'rqsyzn	ärmägürüp ärkliğin ärsizin
293. b'č'q sydmz 'rs'r : ym'	baçaq sîdimiz ärsär : yemä
294. b'č'q 'wlwrwp 'd̃gwy nwmč'	baçaq olurup ädgüti nomča
295. twyrwč' b'č'm' d̃mz 'rs'r	törüča bačamadimîz ärsär
296. : tngrym 'mtyy y'zwq̃d' bwšwnw	: tängrim amti ⁸⁸ yazuqda ⁸⁹ bošunu
297. 'wytnwrbyz mn'st'r hyrz : :	ötünürbiz manastar hirz ⁹⁰ : :
298. : : 'wyč ygyrmync' 'y	: : üč yigirminc' ay
299. tngryy qwynyn s'yw tngryk' nwmk'	tängri künin sayu tängrikä nomqa
300. 'ryg dynt'rl' r : swywmwzyny	ariğ dintarlar ⁹¹ : suyumuzni

(289-293) akár a telhetetlen és szégyentelen Mohóság démona miatt, akár [az isten]félelem nélküli szívünk miatt, lustán henyélve, akarva-akaratlan a börtöt megtörtük, vagy (294-295) ha a börtöt megtartottuk, de nem helyesen, a tan és a törvény szerint börtöltünk, (296) Istenem, most a vétkek alól bocsá-natért (297) esedezünk. *Manastar hirza!* (298-300) **Tizenharmadik.** A Hold isten minden napján az istenhez, a tanhoz, a szent kiválasztottakhoz bűnünk

---

⁸⁴ B yāk sävinčgä yorîduq

⁸⁵ B yemä helyett yawlaq

⁸⁶ B qorqinčsîz

⁸⁷ P ärinip, a fordítás jó

⁸⁸ B TM 183 = U12 + tängrim ötünürbiz

⁸⁹ B U12 yazuqda

⁹⁰ P qîrza B hirza

⁹¹ P, B dintarlarqa

301. y'zwqwmwzyny bwšwyw q̄wlm'k̄	yazuqumuzni bošuyu ⁹² qolmaq
302. qrg'k' rtyy : ym' 'rqlygyn	kārgāk ārti : yemā ārkligin
303. 'rqsyzn 'rynyp 'rm' gwrwp	ārksizin ārinip ⁹³ ārmāgürüp
304. 'yšq' qwyd̄wgk' tylt'np	iškā küdükgā tīltanip
305. y'zwq̄d' bwšwn̄g'lyy b'rm' d̄mz	yazuqda bošungālī barmadīmiz
306. 'rs'r : tngrym' mtyy y'zwq̄d'	⁹⁴ ārsār: tāngrim amti ⁹⁵ yazuqda
307. bwšwnw 'wytnwrbyz mn'st'r	bošunu ötünürbiz ⁹⁶ manastar
308. hyrz' : :	hirza : :
309. twyrt ygymynč byr yylq' yytyy	tört yigirmīnč bir yīlqa yeti
310. ymqyy 'wlwrsq̄ twyrw b'r' rty	yemki olursuq törü bar ārti
311. : byr 'y čxš'pt twtm'k̄ krg'k	⁹⁷ : bir ay čaxšapat tutmaq kārgāk
312. 'rtyy ym' č'yd'nt' ymkyy	⁹⁸ ārti yemā čaidanta yemki

(301-303) és vétünk megbocsátásáért könyörögnünk kellett. De ha akar-va-akaratlan, lustán henyélve, (304) dolog és ügy kifogásával, (305) nem mentünk el, hogy a vétkek alól bocsánatot kérjünk, (306) Istenem, most a vétkek alól (307-308) bocsánatért esedezünk. *Manastar hirza!* (309-310) **Ti-zennegyedik**. Volt egy törvény, hogy egy évben hét *yemkit* kell ülni. (311) Az egy hónap parancsolatát meg kellett tartani, (312) továbbá a *čaidanban yemkit*

⁹² P + ötünmāk

⁹³ P ārinip

⁹⁴ Innen párhuzamos az B M172. A szöveg F.W.K Müller (1904) Handschriften-Reste II. A reprint kiadás 110, eredeti 104. oldalan. Az B M 172 átírva arab betűkkel(!).

⁹⁵ B M172 + ökünürbiz : yazuqdda

⁹⁶ U12r idáig

⁹⁷ Innen kezdődik a B T II D 178 V = U9r publikálva Le Coq Anhang, ott Tafel II

⁹⁸ Innen M 443 is, F.W.K. Müller (1904) arab átírásban 104-105, berlini kiadás 110-111.

313. אֲנִי הָיִיתִי כְּשֶׁנִּשְׁכַּחְתִּי
314. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
315. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
316. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
317. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
318. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
319. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
320. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
321. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
322. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
323. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי
324. לִפְנֵי יְהוָה וְכִשְׁכַּחְתִּי

313. 'wlwrrw b'č'q b'č'p :	olurup bačaq ⁹⁹ bačap :
314. t'ngryy bwrχ'nq' byr bylygyn	tāngri burχanqa bir biligin
315. qwyngwlt' brww byr yylqyy	köngültä berü bir yïlqï
316. y'zwqwmwznny bwšwnw 'wytwnm'k	yazuqumuzni bošunu ¹⁰⁰ ötünmāk
317. qrg'k 'rty : tngrym yyty ymky	kārgāk ārti: tāngrim yeti yemki ¹⁰¹
318. twyq'tyy 'wlwrrw 'wm'čmz 'rs'r	tükäti oluru umadīmiz ārsār
319. byr ''yqyy čχš'ptg' dgwtyy	bir ayqï čaχšapatig' ādgüti ¹⁰²
320. twyq'tyy ''rytyy twtw 'wm'čmz	tükäti ¹⁰³ ariti tutu umadīmiz ¹⁰⁴
321. 'rs'r : ym'č'yd'nt' ymky	ārsār : yemä čaidanta yemki
322. b'č'q 'dgwtyy nwmč' twyrwč'	bačaq ¹⁰⁵ ādgüti ¹⁰⁶ nomča törüča
323. 'wlwrrw 'wm'čmz 'rs'r : byr	oluru umadīmiz ārsār ¹⁰⁷ : bir
324. yylqyy y'zwqwmwznny byr bylygyn	yïlqï ¹⁰⁸ yazuqumuzni bir biligin

(313) ülvē, (böjtöt) böjtölve (314-316) istenhez és a burhán[ok]hoz egy tudattal és [teljes] szívből (adva) egy évnvi vétkeink megbocsátásáért kellett esedezni. (317) Istenem, ha a hét *yemki* (318) nem tudtuk tökéletesen megülni, (319-320) ha az egyhavi parancsolatot nem tudtuk helyesen, tökéletesen és teljesen megtartani, (321-324) valamint a *čaidan*ban a *yemki* böjtöt nem tudtuk helyesen, a tan és a törvény szerint megülni, valamint ha egy évnvi vétkeinknek egy tudattal

⁹⁹ B M172 bačag

¹⁰⁰ B U9r [boš]uyu

¹⁰¹ B U9r yeti yemki

¹⁰² B M172 āddgüti

¹⁰³ tükäti deest

¹⁰⁴ B M172 umadīmiz

¹⁰⁵ B M 172 bačag

¹⁰⁶ B M172 āddgüti

¹⁰⁷ B U9r idāig

¹⁰⁸ B U9v kezdődik

Եւ զի առաքելսն յԵրուսաղէմ

325.

Եւ զի յայնքս ինքեան զանազան

326.

տօնօքսն ինքեան յԵրուսաղէմ

327.

իմաստաստսն զի ապա զԵրուսաղէմ

328.

.. զի ապա ինքեանքս զԵրուսաղէմ

329.

յայնքս ապա ինքեանքս զԵրուսաղէմ

330.

Եւ զի ապա ինքեանքս զԵրուսաղէմ

331.

Եւ զի ապա ինքեանքս զԵրուսաղէմ

332.

Եւ զի ապա ինքեանքս զԵրուսաղէմ

333.

Եւ զի ապա ինքեանքս զԵրուսաղէմ

334.

Եւ զի ապա ինքեանքս զԵրուսաղէմ

335.

Եւ զի ապա ինքեանքս զԵրուսաղէմ

336.

325. qwyngwlt' brww bwšwyw qwl	köngültä berü bošuyu ¹⁰⁹ qol-
326. m'qmz 'rs'r : n'č' 'gswk	madimiz ¹¹⁰ ärsär : näčä ägsük
327. qrg'k bwlyy 'rs'r : tngrym	kärgäk bolü ärsär : tängrim ¹¹¹
328. 'mtý y'zwqđ' bwšwnw 'wytwnwr	amtī yazuqda bošunu ötünür-
329. byz mn'st'r hyrz : :	biz ¹¹² manastar hirz : :
330. byš ygmynč kwyn s'ýw n'č'	beš yigirmič kün sayu näčä
331. ybl'q s'čynč s'čynwrbyz	yawlaq saqinč saqinurbiz
332. : n'č' swyzl'm'syg 'yrynčwlg	: näčä sözlämäsig ¹¹³ irinčülüg
333. swyz swyzl'wrbyz : n'č'	söz sözläyürbiz : näčä
334. 'ýsl'm'syg 'ýš 'ýsl'wrbyz	išlämäsig iš išlāyürbiz ¹¹⁴
335. 'nyg qylynčq' 'yrynčwq'	anīg ¹¹⁵ qilincqa ¹¹⁶ irinčükä
336. qntw 'wzwmwny 'mg'tyrbyz	käntü özümüzni ämgätirbiz

(325) és [teljes] szívből (adva) megbocsátásáért nem könyörögtünk, (326-327) ha [bármelyikben] hiányosságunk vagy szükségünk volt, Istenem, (328) most a vétkek alól bocsánatért esedezünk. (329) *Manastar hirza!* (330) **Tizenötödik.** Minden nap mennyi (331) rossz gondolatot gondolunk, (332-334) mennyi kimondhatatlan, alias szót szólunk, mennyi elkövethetetlen cselekedetet teszünk, (335) gonosz tett[ekk]el, aljassággal (336) saját magunkat gyötörjük.

¹⁰⁹B M172 bošunu

¹¹⁰B M172 qolmadimiz

¹¹¹U9r amtī tängrim män ra[yma]st färzind yazuqda

¹¹²U9r biz helyett män

¹¹³B M172 sözlämäsiig

¹¹⁴B U9v idäig

¹¹⁵B M172 anīg

¹¹⁶B T II D 178 VI =U7 innen

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

337.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

338.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

339.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

340.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

341.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

342.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

343.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

344.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

345.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

346.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

347.

ԲԱՐՈՒՆԱՆԻ ՔԱՅՈՒՆ ԵՄԻՆ

348.

337. : ym' qwynk' 'š' dŵqwmwz	: yemä künkä ašaduqumuz
338. byš tngryy yrŵqyy kntw 'wyzwmwz	beš tängri yaruqī kántü özümüz
339. 'wyzwtwmwz : twđwnčswz 'wŵwtswz	özütümüz ¹¹⁷ : todunčsuz uwutsuz
340. swq̄ y'k sbygynč' ywryđwq̄	suq yāk sāwiginčā ¹¹⁸ yoriđuq
341. 'wyčwn ybl' q̄ yyr' rw b' ryr	üčün yawlaq yergärü barir
342. : 'nyy 'wyčwn tngrym y' zwqđ'	: anī üčün tängrim ¹¹⁹ yazuqda ¹²⁰
343. bwšwnw 'wytwnrbyz mn' st' r	bošunu ötünürbiz ¹²¹ manastar
344. hyrz' : tngryy dynmwrw' 'wyčwn	hirza ¹²² tängri dinmurwa üčün ¹²³
345. tngrym 'gswqlwg y' zwqlwg	¹²⁴ tängrim ägsüklüg yazuqluğ-
346. byz 'wyt' gčyy byrymčybyz	biz ötägči berimčibiz
347. twđwnčswz 'wŵwtswz swq̄	todunčsuz uwutsuz suq
348. y'k 'wyčwn : s' q̄ynčyn swyzyn	yāk üčün : saqinčin sözün

(337) Továbbá, amit mindennap magunkhoz veszünk, (338-340) az Öt isten fénye, saját magunk, a lelkünk, mivel a telhetetlen és szégyentelen Mohóság démonának kedve szerint élünk, (341) rossz helyre halad. (342-344) Ezért, Istenem, a vétkek alól bocsánatért esedezünk. *Manastar hirza!* *Dinmurwa* isten végett

(345-346) Istenem, hiányosak, vétkesek (vagyunk) és bűnösök vagyunk, (347) a telhetetlen és szégyentelen Mohóság (348) démona miatt gondolattal, szóval

¹¹⁷öz-üt+ümüz 'kisajátítottuk'

¹¹⁸B U7r swdwykynč'

¹¹⁹U7r + män raymast färzind qop

¹²⁰U7r yazuqdda

¹²¹U7r a szó helyett az a következő kifejezés: arīg karmšuhn qolu ötünür män

¹²²U7r beš yigirminč bölüg yvastuanift

¹²³B U7r az utolsó három szó desunt

¹²⁴B U7v innen

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

349.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

350.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

351.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

352.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

353.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

354.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

355.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

356.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

357.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

358.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

359.

אשר יצאנו ממצרים ונבטח בך

360.

349. q̃ylnc̃yn ym' qwyzyn qwyrwp	q̃ilinc̃in yemä közin körüp
350. q̃wlq̃ q̃yn 'šydyp tylyn swyzl'p	qulqaq̃in äšidip tilin sözläp
351. 'lgyn swnwp 'd' q̃yn ywryp	älg̃in sunup adaq̃in yoriip
352. 'wyrq' 'wyzwqswz 'mg' tyrbyz :	ürkä üzüksüz ämgätirbiz :
353. byš tngryy yrwq̃yn q̃wrwğ 'wyl	beš tängri yaruq̃in quruğ öl
354. yyryg byš twyrlwg tynlg̃g byš	yerig ¹²⁵ beš törlüg t̃inlig̃ ¹²⁶ beš
355. twyrlwg 'wtwğ 'yğ' çyg : ym'	törlüg otuğ 'ığaçığ ¹²⁷ : yemä
356. 'gswqlwg y' zwqlwg byz : 'wn	ägsüklüg yazuqluğbız : on
357. čxš'ptq̃' yytyy pwšyq̃' 'wyč	čaxšapatqa ¹²⁸ yeti pušiq̃a üç
358. tmğ' q' ngwš' q' 'tyn twt' r	tamğaqa niğošak at̃in tutar-
359. byz : q̃ylnc̃yn qylw 'wm' zbyz	bız: q̃ilinc̃in q̃ilu umazbız
360. ym' yrwq̃ tngryl' rq' 'ryğ	yemä yaruq̃ tängrilärkä arığ

(349) és tettel, [és mert] szemével látunk, (350) fülével hallunk, nyelvével szólunk, (351) kezével adunk, lábával járunk (352) hosszú ideje, folyamatosan gyötörjük (353) az Őt isten fényét, a száraz és nedves (354-355) földet, az ötféle élőlényt, az ötféle füvet és fát. Továbbá (356) hiányosak és vétkesek vagyunk a tíz- (357) parancsolat, a hét alamizsna és a három (358) pecsét szerint. Hallgató a nevünk, (359) [de az előírt] cselekedeteket megtenni nem tudjuk. (360) Továbbá a Fény istenek, a szent

¹²⁵B U7v yerkä helyett yerig

¹²⁶B U7v t̃inglīgqa turalīgqa

¹²⁷B U7v otqa ığaçqa

¹²⁸B U7v idāig

Դիւ օգտաւ օգուէ՛ք ոչաւ

361.

գեղեցիկ ոչաւ ոչ անհետ

362.

ուէ՛ք ոչ անհետ գեղեցիկ

363.

ոչ անհետ ոչ անհետ

364.

անհետ անհետ անհետ

365.

անհետ անհետ անհետ

366.

անհետ անհետ անհետ

367.

անհետ անհետ անհետ

368.

անհետ անհետ անհետ

369.

անհետ անհետ անհետ

370.

անհետ անհետ անհետ

371.

անհետ անհետ անհետ

372.

361. nwmq' tngryčyy nwmčyy 'ryg	nomqa tängriči nomči arığ
362. dınt'rl'rq' : n'č' y'zntmz	dıntarlarqa : năčă yazıntımız
363. : y'ngltmz 'rs' r'ym' tngryy	: yangıl'tımız ârsâr yemă tângri
364. 'ymyş 'wytč' bylygč'	aymış ôtčă biligčă
365. ywrym'đmz 'rs' r' : tngryl' r	yorımadımız ârsâr : tângrilâr
366. qwynglyn brtdmz 'rs' r'ym'	köngülin bertdimiz ¹²⁹ ârsâr yemă
367. ymkyy b'č'q' 'lkış'čış'pt	yemki bačaq alqış çayşapat
368. nwmč' twyrwč' twtw 'wm'đmz	nomčă törüčă tutu umadımız
369. 'rs' r' : n'č' 'gswtwmwz	ârsâr : năčă âgsüttümüz
370. qrg'tymz 'rs' r' : qwyn s'yw	kârgättimiz ârsâr : kün sayu
371. 'y s'yw swyy y'zwq'qylwr	ay sayu suy ¹³⁰ yazuq qılur-
372. byz : yrwq' tngryl'rk' nwm qwtıyng'	bız : yaruq tângrilârkă nom quŋınga

(361) tan, a prédikátorok, a tan prédikátorai, a szent (362) kiválasztottak el-
len valahányszor vétkeztünk, (363) eltévelyedtünk, vagy nem az isten [által]
(364-366) kinyilatkoztatott tanácsok és tudás szerint éltünk, az istenek szívét
összetörtük, (367) a *yemki* böjtöt, az imát és a [tíz]parancsolatot, (368) a tan
és törvény szerint megtartani nem tudtuk, (369-370) s valahányszor [ezeket]
hiányosan vagy elégtelenül [teljesítettük], minden nap (371) és minden hó-
napban bűnöket, vétkeket követünk el. (372) A Fény istenekhez, a magasztos
tanhoz,

---

¹²⁹P birtidimiz

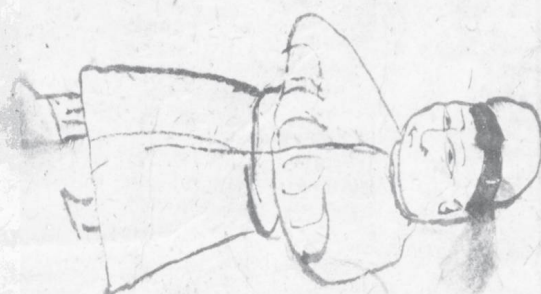
¹³⁰P suyy

Handwritten text in three lines, likely in a historical script (possibly Georgian or Armenian). The text is written in a cursive style with some ink bleed-through from the reverse side.

373.

374.

375.

373. 'ryg ḍynt'rl'rq' swyd' y'zwqd'	arīg dıntarlarqa suyda yazuqda
374. bwšwnw 'wytwnwrbyz mn'st'r	bošunu ötünürbiz manastar
375. hırz : byr ygymynč ``y byš 'wtwzd':	hırz : <i>bir yigirmiñ ay beš otuzda</i>

(373-375) a szent kiválasztottakhoz bűneink és vétkeink alól bocsánatért esedezünk. *Manastar hirza!* [...] **11. hónap 25-én.**

Jegyzetek

A X^uāstvānīft szó pártus eredetű, jelentése ‘gyónás’: vö. pártus *xw štw ’nyft* (Asmussen 1965: 204), vö. még pehlevi *xwastūgth* ‘confession’ (MacKenzie 1986: 96)

1. xormuzta Különféle jelentésben és formában igen elterjedt. Átvette a buddhizmus is. A név az óperzsa *Ahura Mazda* (> középperzsa *Ormazd*, korai újperzsa *Hormuzd*) eredetileg a zoroasztriánus (mazdaizmus) óperzsa vallás istene, *ahura* ‘Isten, úr’, *mazda* ‘bölcesség’. A név először a Behisztuni (< *Bagastana* az istenek helye, a mai Kermanshah (Irán) közelében) feliraton fordul elő i.e. 6. században. Az óperzsa *ahura* és *mazda* szavak indoeurópai eredetűek.

A manicheus panteonban Hormuzta istenként szerepel, ugyanakkor a Fény Birodalom urának első előhívására megjelenő Első Ember neve is, aki a Sötétséggel való harcban az isten „helyett” küzd (mivel isten nem cselekvő entitás) (Simon 2011: 402).

tāngri Az ötörökben az ég és a főisten neve. Szokás az ötörök vallást tengrizmushoz is nevezni. A szó eredete a homályba vész, nyomai talán a hszingnu-ban. Kínai eredeztetése téves (Doerfer 1963-1975/2: 577-585). Szövegünkben ‘isten’ és ‘ég’ jelentésben egyaránt előfordul (ld. még 200. sor ‘ég’).

beš tāngri vagyis az Öt isten. A manicheizmusban az ötös a szent szám, az öt elem mint a világ alkotórészei, Hormuzta emanációi. Az öt pozitív elem: a Lég (Karánál tévesen Szellő), a Szél, a Fény, a Víz és a Tűz (Simon 2011: 402).

2. qamağ tāngrilār A felső, a Fény birodalmában lakozó „minden” isten, vagyis a Fény panteonjának minden tagja.

sözinlögün A: at the command, K: az összes istenek szózata szerint. Az alapszó a török *söz*, amelynek jelentése ‘anything spoken’ (ED 860), de a *söz* jelenthet parancsot is, ld. a későbbi híres *sözümüz* ‘a mi parancsunk’ formulát. A *söz* szón az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel található meg, majd a „pronominális n” után a +*IgUn* morféma következik. (Erdal 2004: 180).

+**IgUn** A komitatívuszi +*IXgU* esetrag manicheus szövegekben előforduló variációja. A komitatívuszi rag jelentése valószínűleg már elhomá-

lyosult, ezért a hasonló funkciójú $+(X)n$ insztrumentáliszi végződéssel egészítették ki (Erdal 2004: 180).

3. *yāk* A: devil, K: ördögség. A rossz szellem, démon török neve. Török etimológiája talán a *ye-* ‘to eat’ (ED 869) tövel függ össze, alakilag ld. *yok* ‘nothing(less)’ < **yo-*, *yük* ‘a load, burden’ < **yü-* (Erdal 1991: 257 *yāk* nélkül). A szót az ED (910) szogd jövevényszónak vagy a szanszkrit *yakka* szó kínai átírású átvételének tartja, melynek jelentése ‘demon, devil’. Nem fogadja el az elméletet, miszerint a *yāk* a *ye-* ige képzett (*yä-k* vagy *yä:k* < *yä-gāk) formája. Szanszkrit eredeztetése téves. ld. **ičkāk** 182. jegyzet.

süngüškäli A külön ki nem mutatható **süng-* (vö. *süngü(k)* ‘a lance, spear’ (ED 834)) alapigéből kooperatív $-(X)š-$ képzős ige ‘to fight (one another)’ (ED 842) *-gAll* igenévi alakja, ahol a <k> asszimiláció eredménye.

4. ‘inti *en-* ‘to descend, come down’ (ED 168) *ain*-nal írva, amely csak *i-* kezdetű szavak előtt áll. Az <i>-vel írott szavakban ez lehet a szókezdő zárt /e/ jelölése.

anīg Olvasata valószínűleg *anīg*, ami már az ótörök kéziratok egy részében *ayīg*. Kérdés, hogy volt-e az ótöröknek egy /n/ nyelvjárása? Gabain szerint igen. Valószínűleg nem, később néhány szóban és szuffixumban, továbbá néhány nyelvjárársban a palatalizált /n/ elvesztette a palatalizációját. A nazális elem megmaradt a jakutban és a dolgánban (Erdal 2004: 71-74).

anīg qilīnč A *qilīnč* eredetileg ‘act, deed, action’ (< *qil-* ‘to do, to make’ (ED 616) $-(X)nč$ (Erdal 2004: 155)) mindenfajta tettet jelentett, később jelentésszűküléssel csak a morális tetre, a jó és a rossz tetre, végül csak a rossz tetre, a bűnre használták. A mongolba már így került át, ott régebben *qilinča*, később *kilinče* ‘sin’ (Lessing 1960: 466). A buddhista terminológia a szanszkrit *karma* jelölésére használta az ótörökben (ED 623).

šimnu Az iráni Ahriman ‘a gonosz, a rossz isten, a sátán’ megfelelője. *Ahriman*, *Ahremen* a középperzsa alakja az óperzsa, zoroasztriánus *Angra Mainyu*-nak. A törökbe a *šimnu* szogd közvetítéssel került: szogd *šmanu* < *tdrmnw < *aθramanu < *ahra-manu ‘Ahriman, demon’ (Gharib 2004: 375) vagyis a *šimnu* és az *ahriman* egyazon óiráni szókapcsolatra mennek vissza. A magyar *ármány* szóval való egyeztetése téves, ez utóbbi a német *armmann* ‘paraszt, jobbágys’ szóból (TESZ 178).

5. beš törlüg yāklār vagyis az ötféle démon. Ugyanúgy ahogy Hormuztának öt „fia” van, a Sátánnak is öt emanációja: a Füst, a Tűz, a Perzselő Homokvihar, a Víz és a Sötétség (Simon 2011: 401).

6. tängri – yäkli, yaruqlı – qaralı A türk rovásfeliratokban még létező ellentétjelölő +II, amely fokozatosan kiszorult a török nyelvekből (Erdal 2004: 166–167).

A Fény és a Sötétség elkeveredése valójában az érzékelhető világ létrejötté, amelyben a jó és a rossz, a fény és annak hiánya, a sötét keveredik.

8. xormuzta tängri oğlanı Itt már az Öt isten, mint Hormuzta „fiai” jelennek meg.

özüt A szó bizonyos vélemények (pl. ED 281) szerint összefügg az *öz* ‘spirit, self’ szóval (ED 278). Az *öz* eredetileg a személyes életlélek, maga az élő személy, később egyre inkább névmási jelleget ölt, *kentü öz* ‘self’, *öz* ‘own’: *öz yerim* ‘my own place’. A manicheus szövegekben *öz* ‘lélek’. Buddhista szövegekben az inkarnálódott lélek. Az *özüt* képzése nem világos, egy denominális {+U} **özü-* és ebből egy deverbális *özü-*{Ut} morfológiailag lehetséges, jelentéstanilag problematikus. Többes számként való magyarázata is nehézségeket okoz. A szó megvan a szibériai nyelvekben, haksz: *üzüt* ‘A meghalt lelke, amely teljesen eltávolodott e világtól, és amely szerencsétlenséget hoz az emberekre’, *Üzüt han* ‘a megholt lelkek birodalmának uralkodója’ (Butanaev 1999). Sem Asmussen, sem Kara nem döntik el, hogy az Öt isten és a lelkünk azonos-e, egymás mellé sorolják.

9. sön A: for some time, K: egy ideig. Az ótörökben létezhetett egy, egyelőre csak kikövetkeztetett *sö névszó, amely olyan alakokban maradt fent mint: *söde/södin berü* ‘for a long time past’ (ED 781), *söki* ‘former, of old’ (ED 819). Ehhez kapcsolódik a - Clauson téves olvasata miatt általa nem regisztrált - *sön*, amely egy {+n} időhatározói funkcióban szereplő instrumentális rag (Erdal 2004: 379).

balig bašlig A: was wounded (hendiaioin), K: megsérült, megsebesült. *baš* ‘a wound’ > *bašlig* ‘wounded’ (ED 381). Kérdéses, hogy a *ba* a *balig* szóban önmagában is sebet, sérült voltot jelent-e. Esetleg mutathat egy korai, megőrzött lambdacizmust: *ballig-bašlig, ld. *tül~tüš* ‘dream’, stb. (Róna-Tas 1972: 227-236). Mindenesre a *balig-bašlig* egy szópáros.

11. suq A: Āz, K: Sívár ördög (*Āz yäk*). A *suq* szó jelentése az ótörökben ‘greed, greedy; envy, envious, covetous’ (ED 804), itt a vágy, mohóság démonát jelöli. Így az iráni *āz yäk* ‘mohóság démona’ megfelelője. Ez a szó is megvan az ótörökben (ED 277) (vö. kínai manicheus szövegekben: Mohóság démona, Kósa 2011: 236).

13-14. ögsüz köngülsüz boltı A: became witless and weak-willed, K: eszméletlenné, érzéstelenné vált. Az *ög köngül* gyakori hendiadiuin az

ótörökben. Clauson szerint a szókapcsolat jelentése ‘the mind’ (ED 99, 117). Az *ög* ‘thought, meditation, reflection’ az *ö-* ‘to think; to think of (something)’ ige -(X)g képzős származéka (ED 2, 99; Sevortjan 1974: 501-502; Erdal 1991: 198). A *köngül* jelentése ‘the mind; thought; the heart’ (ED 731). A manicheus vallásban az értelemnek különösen fontos szerep jut, ez ugyanis a megváltás elindítója (Simon 2011: 400).

15. mǎngigü Az ótörök szövegekben előfordul *bǎngigü*, *bǎngü*, *mǎngü* és *mǎñü* alakokban is (ED 350-351; Sevortjan 1978: 113-114; Erdal 1991: 154). A mongol nyelvekbe is bekerült (vö. kl.mong. *möngke*; halh. *монх* (Lessing 1960: 547)). Az eredeti alak a *bǎngigü* lehetett, amely alakban a +gU denominális nőnemképző található meg. A +gU képző szellemi állapotot jelölhetett (vö. *enč+gü* ‘peace, tranquility’) (Erdal 1991: 164-165). Az alapszónak feltehetőleg nincs köze a *bǎñi* ‘joy, happiness’ jelentésű szóhoz (vö. Asmussen 1965: 202). A szó eleji *b-* hangnak megváltozott a képzési módja a szóban található /n/ hang hatására (vö. *bǎñ ~ mǎñ* ‘én’).

unītu ‘iddī Segédigés szerkezet; jelentése: ‘teljesen elfejtette’. Az -U konverbium és az *it-* (alapjelentésében ‘to send; to allow to go, to release’ (ED 37), de itt segédigeként használt) ige együttesen azt fejezi ki, hogy az ige által jelölt cselekvés illetve történés teljesen végbemegy (Erdal 2004: 257).

16. yaruq tängrilärdä atrilti A transliterációban szereplő *ḏd* írásmódnak Zieme szerint nincsen fonematikus értéke, ez csupán a manicheus írásos szövegek ortográfiai sajátossága (1969: 21). Hasonló alakok előfordulnak még például a 16, 29, 40 stb. sorokban. A korai ótörök emlékekben - így a rovásfeliratokban is - a lokatívuszi +dA morféma ablatívuszi jelentésekben is használatos volt (Erdal 2004: 372). A *Huasztuanift*ben következetesen a +dA morfémát használják ablatívuszi jelentésben; így például a 16-17, 32, 35 sorokban. Ez mindenképpen arra utal, hogy a szöveg korai keletkezésű.

17. ta Az előző sor utolsó szavának toldalékának megismétlése.

18-19. ögümüzni saqinčimīznī A: our intellect and our thoughts, K: eszmélésünket és gondolatunkat. Clauson hendiadioinként hozza, és ‘our thoughts’ fordítást ad (ED 99).

19. azğurduqin A -dUk „participiumi” morfémához az insztrumentáliszi +(X)n rag kapcsolódik, így együtt egy összetett konverbiumi morfémát alkotnak, ami oksági viszonyt fejez ki (Zieme 1969: 84; Erdal 2004: 319). Nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy jelen szöveghelyen a

-duq morfémát egy egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel (+*i*) követi, és csak utána kapcsolódik az insztrumentáliszi rag (+*n*) (Erdal ezt az olvasatot feltételezi, 2004: 485), vagy a *-duq* után közvetlenül jön az insztrumentálisz (+*in*). A *-dUk* morféma ráadásul állhat birtokos személyjellel vagy anélkül is (*-dUkdA*).

azğurduqin arqun Az *azğurduqin* után következő szövegrész sérült a kéziratban. Le Coq (1972: 570) ezt a szöveghelyet nem olvashatóként jelzi, és nem ad javaslatot az olvasatra; Asmussen (1965: 128) az *arqun* alakot hozza. Asmussen véleményével ért egyet Clark is, akinek az olvasata és fordítása: *ögümüznü sakinčümizni azğurtukun a[r]kun biligsiz ögsüz boltukumuz üčün* ‘has misled our minds and thoughts into doing demonic deeds or (because) we have been ingorant and mindless mongrels’. Az *arqun* szót hozza Kaşğari is; valószínűleg két homoním *arqun* szóval van dolgunk, az egyik jelentése ‘jövő év’, a másiké pedig ‘keresztelés útján megszületett ló’ (Clark 2010: 121, 128: *arkun* ‘the word for the next year’; *arkun* ‘A horse that is cross-breed from a wild stallion and a tame mare. It is the fastest racehorse.’ (DLT I 136)). Clark az utóbbival hozza összefüggésbe a *Huasztuanifiben* szereplő alakot, azt állítva, hogy ezzel az emberiség „félvér természetére” utal a szöveg, vagyis arra, hogy az emberiség a fény és a sötétség keveredéséből jön létre. Így ez az alak mint egy speciális manicheus terminus szerepelne a szövegben. Az alak előfordul még a 206. sorban is. Ami a szó morfológiáját illeti, Clark részletesen felvázolja az **ar-* ‘to be between, to lie between’ gyök ötörökben előforduló képzett alakjait, az *arqun* szó etimológiája véleménye szerint a következő lenne: az *ar-iq* (**arq*) ‘a criss-crossing, a going between’ +*U-* denominális verbumképző > **arqu-* ‘to cross, to be between’. Majd **arqu-* -(*X*)*n* > *arqun* ‘cross-breed, mongrel’ (Clark 2010: 128).

21-22. qamağ yaruq özütlärning tözingä yiltizinga yaruq özü ‘Fénylélek’. Szogd *rwšn yr’yw*; latin *viva anima* (Kósa 2013). A Fénylélek által juthat el az ember a megváltáshoz, a megváltó tudás ezen keresztül érhető el az egyén számára. A két gyökér pedig a két ellentétes principiumra utal (Fény és Sötét). (vö. T II D 171: „En, Aszlan Mengü, a két fénypalotában szilárdan bízó tanítvány, e két örök gyökérről szóló tanítást elolvastam” (Kara 2011: 207)).

äzrua Zurwān. A közép-perzsa *zrw’n*, *zrw’n* (*zarwān*) közszoói jelentése ‘time, Chronos’ (CFM I: 384-385); itt tulajdonnévként szerepel. *Zurwān* (*Ezrua*) ‘Father of Greatness’ (CFM II: 145), a manicheus panteon legfőbb istensége, „a fényvilág legfőbb lénye”, indiai forrásokban megfelel-

tetik Brahmával (Kara 2011: 196). A T II D 176 szöveghely így ír Ezru-
 árol: „atyánk, a nagy király, az istenek uralkodója” (Kara 2011: 205). Az
 ótörök szövegek gyakran csak *tāngriként* említik (Asmussen 1965: 202,
 vö. Sundermann 1979: 101).

24. *nāčā yazīntīmīz yangīltīmīz ārsār* A: we somehow should have
 sinned and erred, K: ha [...] akármiképp vétettünk és vétkeztünk. A *nāčā*
 [...] *ārsār tāngrim amtī* [...] szerkezet inkább jelent valós tényeket, mint
 feltételezést. Ezt alátámasztja *nāčā* (eredetileg) kérdő névmás jelenléte,
 amelynek jelentése ‘how many, how much, inasmuch as’ (Erdal 2004:
 213). Itt a legutoljára megadott jelentésnek kell figyelmet szentelnünk
 ‘inasmuch as’: ‘amennyiben (feltételes); mivel, minthogy (okhatározó)’.
 A *nāčā* [...] *ārsār* két kivétellel mindig az *amtī* ‘most’ szóval korrelál,
 ami megengedné a feltételes olvasatot ‘ha netán... (akkor) most’, de az
 utolsó előfordulása a szövegben a 333. *nāčā* [...] 342. *ārsār anī ūčūn*, ill.
 363. *nāčā* [...] 370. *ārsār kūn sayu ay sayu (yazuq qīlur biz)*. A 333-342.
 sorban a tényszerű olvasat egyértelmű ‘mivel [...], emiatt’. A 363-370.
 sorban szintén a ‘mivel [...], (emiatt) minden nap és minden hónapban
 vétkeztünk’ fordítás lenne a helyes Kara ‘ha [...] minden nap és minden
 hónapban bűnösen, vétkesen cselekszünk’ fordításával szemben, tehát a
 jelen formula jelentése ‘valahányszor vétkeztünk, eltévelyedtünk’, vagy-
 is nem feltételes módú, hanem tényszerű megállapítás. Ez a kifejezés
 abban az időszakban elkövetett bűnökre utal, amikor a gyónó hívő még
 nem tért meg.

yazīntīmīz yangīltīmīz A *yazīn- yangīl-* ismert hendiadioin már a ro-
 vásfeliratokon is előfordul, melynek Clauson ‘to misbehave’ jelentést ad
 meg (ED 988). A *Huasztuani*ftben ilyen formában a (23, 155, és 362-
 363. sorokban fordul elő. A (Dat.) *yazīn-* egymagában ‘to sin against’
 vagyis tudatosan bűnt elkövetni, *vétkezni*. Ebben a jelentésben, ld. 98,
 188. sor. Leggyakrabban *bilmātin* [...] *yazīn-* ‘tudatlanul [...] vétkeztünk/
 bűnt követtünk el’ formulával találkozhatunk (ld. 50-54, 66, 104. sor),
 itt a *bilmātin* a manicheus vallásra való megtérés előtti időszakra utal-
 hat, és valószínűleg nem érinti az alapige ‘tudatosan’ jelentésmozzanatát.
 A *yangīl-* ezzel szemben ‘to err, make a mistake, commit fault’ (ED 951)
 tudattalan hibázás, tévedés, tévelygés ill. a *yangīlu* ‘tévesen, tévelygőn,
 nem előírás szerint’ jelentéssel fordítható le. A szövegben csak a gerun-
 diumos alak található meg önállóan (ld. 175, 176, 177, 180. sor). vö.
 a nyolcadik szakaszt (193-228. sor), amely tulajdonképpen a megtérést
 írja le. Az ezt megelőző szakaszok a megtérés előtt elkövetett bűnök
 meggyónásai, a nyolcadik szakaszt követők pedig a megtérés utániaké,

amelyekre viszont már nem ezzel a formulával utalnak. Kivéve az utolsó szakaszt (343 ill. 363. sor), amely az egész gyónás összefoglalása, tehát utal a megtérés előtti bűnökre is.

25-28. A manicheus hit szerint téves az az állítás, hogy az életet az isten (Fény) teremtette és a halál isten akaratából van. Ugyanis a manicheus hit szerint a Fény nem aktív szereplő (nem cselekszik, nem teremt), hanem belőle emanálódik, sugárzik ki minden. A tett az időben, míg a kisérgázás örökké létezik. A Sötétség aktivitása, harca kényszeríti cselekvésre, változásra a Fényt (Simon 2011: 401). Minden isten (így például az Élet Anyja, az Első Ember, a Fények Barátja stb.) Zurwāntól származik, de maga Zurwān nem teremtette, sokkal inkább a maga lényéből előhívja őket, vagyis ezek az istenek egylényegűek vele (Simon 2011: 402).

30. yaratiġli A *yarat-* ‘teremt, alkot’ igéhez az *-(X)gII* toldalék kapcsolódik. A *-(X)gII* particípiumi morféma a vonatkoztatás alanyát módosítja. Csatlakozhat mind tranzitív, mind intranszítív (akár patiens alannal rendelkező) igékhez is (Erdal 2004: 285-286). A toldalék különösen gyakori a manicheus szövegekben. A manicheus emlékekben, a régi ujjur buddhista szövegekkel ellentétben nem csak lexémákat, hanem mellékmondatokat is jelölhet (Özertural 2004: 225-227). A *mängigü tängrilärig yaratiġli ol tedimiz ärsär* rész jelentése tehát: ‘ő az örök isteneket teremtő [vagyis Ezrua] – amikor ezt mondtuk’. Az *-(X)gII* toldalék előfordul még a szövegben a 164. és a 261. sorokban is.

31. inili ičili A manicheizmus szerint Hormuzta, a Fény istene és Simnu, a Sötétség istene nem egyenrangúak, nem öcs és báty.

33. bilmätin A *bil-* ‘tud’ igén a *-mAtIn* konverbiumi morféma található. A *-mAtIn* alak a legkorábbi török forrásokból, a rovás emlékekből is adathozható. A *-mAtIn* morfémát többnyire az *-(X)p*, *-(X)pAn*, *-(X)pAnXn* és az *-A*, *-I*, *-U* és *-yU* konverbiumi toldalékok tagadó alakjának tartják (Erdal 2004: 458). A *-mAtIn* alak a *-mAtI* konverbiumi morfémából és az *-(X)n* insztrumentáliszi ragból jöhetett létre. Hasonló jelenség játszódhatott le az *-(X)p* és az *-(X)pAn* morfémák esetében is (Erdal 2004: 310, 314).

igidäyü ‘hazudva’. Az *igidä-* ige az *igid* ‘hamis, hazug; hazugság’ névszó +*A-* denominális verbumképzővel ellátott alakja. Az ED adatai szerint az ige csak a *Huasztuanif*ben található meg (ED 104).

34. čulwu Az ED ‘blasphemy’ jelentésben hozza; Clauson szerint jövevényszó a manicheus terminológiában, feltehetően a szogdból, azonban egyelőre még nem adatolható (ED 418).

35. yazuq yazintimiz ‘vétket vétkeztünk’. A *yazin-* ‘vétkezik’ tárgyatlan ige, a *yazuq* itt nem valódi tárgy, csupán egy áltárgy; hasonló az olyan típusú szerkezetekhez, mint a magyar *halált hal*, vagy *álmodt álmodik*. A *Huasztuanift* gyakran él azzal a stíluseszközzel, hogy a tárgyatlan igeeknek egy - az igeikkel azonos töből képzett - áltárgyat ad. Ilyen például *bačaq bača-* ‘böjtöt böjtöl’ (175, 284, 313. sorok), *igid igidā-* ‘hazugságot hazudik’ (136. sor), *yilwi yilwilā-* ‘varázst varázsol, varázslattal varázsol’ (145-146. sor), *yükünč yükün-* ‘hódolatot hódol, hódolattal hódol’ (167. sor).

36-37. Raimast Färzind Valószínűleg a másolatot (fordítást?) megrendelő neve, v.ö. Pehlevi *farzand*, Man. *frzynd* ‘child, son, offspring’ (Mackenzie 1986: 33). Csak a berlini anyagban szerepel a neve (Kara 2011: 196).

37-38. yazuqda bošunu ötünürmān ‘a vétkek alól bocsánatért esedezem’. A későbbi ótörök szövegekben többnyire a *-Gāl ötün-* konverbiumi morfémával alkotott segédigés kifejezéssel adták vissza, hogy ‘valaki könyörög egy cselekvés megcsinálásáért’ (nem feltétlenül különböző alanyokkal). Ezzel szemben a manicheus szövegekben (és a korai ótörök szövegekben is) az *-U* konverbiomot használják ilyen funkcióban (vö. Erdal 2004: 409).

38. Manastar hirza Formula a bűnök alóli feloldozásért való könyöröggéskor, ‘Bocsásd meg a mi vétkeinket’, ‘Kyrie eleison’. Pártus eredetű kifejezés a *Huasztuanift*-ben (hasonlóan például magához a *Huasztuanift* szóhoz). A pártus szavak jelenléte azt bizonyítja, hogy a keleti manicheizmusban az egyházi nyelv a pártus volt – feltehetőleg a 6. századig, amikor felváltotta a szogd (Asmussen 1965: 204) Az *āstār* (‘st’r, ‘st’r, ‘st’’r) ‘sin, guilt’ jelentésű szó megtalálható a közép-perzsaiban és a pártusban is (DoMT I. 55). A szövegben olvasható *hirza* szó a pártus *hyrz-* (*hirz-*) ige egyes számú felszólító alakja (*hyrz*) (DoMT III. 197).

39. qutluğ pats[...] *qutluğ patsar*. A zoroasztrianus gyakorlat szerint a kész szöveg végén használtak hasonló formulát. De buddhista szövegekben van példa a szöveg belsejében való használatra is (Asmussen 1965: 204-205). Pehlevi *padisār* ‘beginning, basis’ (Mackenzie 1986: 63).

40. kūn ay tāngri ‘a Nap és Hold Istene’, azaz Jézus. Ezt alátámasztja a T II D 176 (MIK III 201a) manicheus szöveghely 20-21. sora is: *ölügüg tirgürügli ay t(ā)ngri* ‘a holtakat föltámasztó Hold Isten’, ahol a ‘holtakat föltámasztó’ rész biztosítja a Jézussal való azonosítást. Asmussen (1965: 205) szerint Jézus ilyen megnevezése a keleti, belső-ázsiai manicheiz-

mus sajátossága. Jézus a manicheizmus egyik központi alakja: azáltal, hogy elhossa a megváltáshoz elengedhetetlen gnóvizt az anyagi (sötét-séggel szennyezett) világban ragadt embert segíti hozzá a megváltáshoz. Jézus lakhelye a Hold, ezért ezzel is szokás azonosítani (Simon 2011: 436-437) A *Huasztuanift* szövegében többnyire *kün ay tängriként* fordul elő, de a 298-299. sorban csak *ay tängri* olvasható, de ugyanarra az isten-re utal mind a két megnevezés.

yaruq ordu ‘Fény(es) Palota’/ ‘Fénybirodalom’ A: ‘Palaces of Light’. Kara: a fény két palotája. A Fénybirodalom, vagyis Zurwān lakhelye (Simon 2011: 400).

41. oluruğma Az *-(X)gmA* participiumi morféma a vonatkoztatás alanyát módosítja (Erdal 2004: 283), használata tehát hasonló a törökországi török *-(y)An* participiuméhoz. Az *-(X)gmA* morfémát a rovásírással és a manicheus szövegekben vonatkoztatói mellékmondatok jelölésére használták, továbbá az így alkotott szerkezetek névszóként is használhatóak voltak (például *yükünč yükünügmä* ‘imádattal imádó’ a 167. sorban). A buddhista szövegekben ezzel szemben csak néhány lexikalizálódott szerkezetben fordul elő a morféma (például: *är-, te-, uç-, käl-* igékkel), továbbá az *-(X)gmA* morfémával jelölt alakok névszóként nem használatosak (Özertural 2004: 227-228).

42. burḡan A: prophet, K: látnok. Eredetileg buddhista terminus, és mint ilyen, a jelentése ‘Buddha’. Az ED szerint a kínai *fu* ‘Buddha’ és talán a *ḡan* szó összetételéből alakult ki (ED 360). A mai kínai *fū* egy korai középkínai *but* alakra megy vissza, ami alkalmas volt a Buddha név átírására. Ez a *but* később *bur* lett, pontosabban a /t/ zöngésedett, spirantizálódott és egy ponton már /ð/-nek hangzott, majd eltűnt. A *but* > *bud* belső kínai változás, ennek /bur/ visszaadása viszont török (egyébként a tibetiek is így hallották). A kínai szókezdő szabálytalanul lett *b*-ből *f*. A „*bur*” szó tehát magában Buddhát jelentette, majd ehhez tiszteleti címként került a *qān*, amely egyes szövegekben meg is maradt *burqan* alakban, később vagy másutt az /r/ hatására *burḡan* lett. Az ujjur manicheus szövegekben a *burḡan* az emberi küldöttek megnevezésére szolgál (szemben a *tängri*vel, ami az isteni természetű követek neve) (Kósa 2013). *Burḡan* például Máni, Jézus és Buddha is.

arīg nom ‘szent tan, szent vallás’. Ellentéte a hamis tan (*igid nom*). Az *arīg* ‘tisztá’ már az ótörök korszakban jól adatolt ‘szent’ értelemben is. A *nom* a görög *nomos* ‘törvény’ szóból származik. A manicheus szövegekben azonban sokkal inkább ‘vallás, (vallásos) tan’ a jelentése. Ezt a

jelentést támasztja alá, hogy a *nom* szót a buddhista vallási szövegekben a szanszkrit *dharma* megfelelőjeként használták, továbbá a DLT is ‘valás’ jelentésben hozza: *tāngri nōmi* ‘the religion of God’ (DLT II. 218). ld. még 109. jegyzet

45-46. tāngri yeringärü barsar öngü [...] qapīgi : kūn ay tāngri ol: A manicheus felfogás szerint a Sötétségtől elváló, „megváltott” Fényelemek a Napon és a Holdon keresztül jutnak a Fénybirodalomba.

48. tāgrä tolī ‘körbe’. A *tāgrä* ‘(all) around; surroundings’ az ótörökben elő nem forduló **tāgir-* ‘körülvesz’ ige -*A* konverbiumi morfémával ellátott lexikalizálódott alakja. (A **tāgir-* ige előfordul a *tāgirmi* ‘round, circular’ szóban is.) (Erdal 1991: 388, 537; ED 485) A *tolī* szó ‘all around’ jelentésben csak a *tāgrä tolī* hendiadioinban fordul elő (ED 491). A *tolī* a *to-* ‘elzár’ ige passzív morfémás alakjának (*tol-*) -*I* konverbiumi morfémával ellátott formája. A szó ‘(kerek) tükör’ jelentésben a mongolba is átkerült *tolī* ‘mirror, metal plate’ (Lessing 1960: 821).

49. bulunguguğ A *bulung* ‘sarok, szöglet’ jelentésű szón kétszer van jelölve az akkuzatívusz (+*Ug*).

56. tepän A *te-* ‘mond’ ige az -(*X*)*pAn* konverbiumi morféma található. A toldalék feltehetőleg az -(*X*)*p* konverbiumi és az +(*X*)*n* insztrumentáliszi morfémából jött létre (hasonló módon mint a -*maTin* konverbiumi morféma) (Erdal 2004: 314). Ez a morféma viszonylag gyakori a korai ótörök (rovásírásos és manicheus) szövegekben (Erdal 2004: 309-310), de a *Huasztuanif*ben csak a *te-* igével fordul elő. A *tep*, *tepän* vagy (a feliratokban használatos) *teyin* jelölheti a direkt idézést, ilyenkor többnyire az e szavak előtti mondatrész adja meg az idézett szöveget. Ugyanakkor függő beszéd esetén is használhatóak, ezt láthatjuk jelen példában, továbbá a 199-205. sorokban is (Erdal 2004: 504-507).

61-63. ärksizin toğar batar ärki bar ärsär toğmazun tedimiz ärsär A: if we should have said: „Without (their own) power they rise (and) set. If their (own) (absolute) power is present, (then) make them stop rising! K: ha azt mondtuk volna, hogy nem saját erejükből kelnek és nyugosznak

66. yazuquğ A *Huasztuanif*ben mindenhol *yazuqda boşun-* formában fordul elő, vagyis a +*dA* toldalékkal.

69-74. beş tāngrikä xormuzta tāngri oğlanīnga bir tūntura tāngri : ekinti yel tāngri : ücünč yaruq tāngri : törtünč suw tāngri bešinč ot tāngri A manicheus mitológia szerint amikor a Sötétség Birodalma megtámadja a Fénybirodalmat, akkor Zurwān előhívja az Élet Anyját, aki

előhívja az Első Embert (vagyis Hormuztát). Hormuzta pedig előhívja a *Huasztuanift* által is felsorolt öt princípiumot (ld. 1. jegyzet), ezeket olykor Élő Léleknek is nevezik (Simon 2011: 402).

78. baru umatīn ‘nem tudván menni’. Az *-U* konverbiummal jelölt ige és az *u-* (alapjelentésében ‘képes valamire, tud’) segédige együttes használatával a képesség modális tartalmát fejezik ki az ötörökben. Az ujjur szövegekben az *u-* ige gyakran tagadó alakban van; az állító megfelelője az *-U bol-* szerkezet. Ritkán az *-(X)p* konverbiummal is állhat az *u-* segédige (Erdal 2004: 258-260).

79-81. üzä on qat kök asra sägiz qat yer beš tängri üčün turur Az anyagi világot a sötétséggel összekeveredett, és attól megszabadulni nem tudó Öt isten miatt alkották meg. Asmussen (1965: 215) több példát is hoz más manicheus szövegekből arra, hogy a föld és az ég rétegeit elkülönítették. A föld és az ég megteremtésére a török nyelvű manicheus mitológiai-kozmogóniai szövegekből is van példa, így a T II D 173b1 (U 169 I) szövegében *ög tängri* ‘Anyá isten’) és *wadžiwantag tängri* ‘Wadžiwantag isten’) alászáll, majd megmenti és megtisztítja Hormuzta istent. Azonban az Öt istent nem tudják megszabadítani. Ezután teremti meg *ög tängri* és *wadžiwantag tängri* az eget és a földet. A leírás szerint először a tízrétegű eget teremti meg, majd tizenegyediként az *a<n>h(a)rw(a)z(a)nag* ‘zodiákus, állatöv’) rétegét. Azonban mivel a kézirat töredékes, nem tudunk meg többet az ég és a föld teremtéséről (vö. Özertural 2008: 41-46). A *Kephalaia*ban pedig a nyolc földre találunk utalást: „a nyolc föld lent: négy kevert, és a sötétség négy helye” (Hasznos 2011: 153).

82. üzäking üzä ‘felső; felett; fent’ szóhoz a *+kI* jelzőket létrehozó morféma és a genitívuszi rag kapcsolódik. A *+kI* morfémával jelölt alakhoz akkor járulhatnak esetragok (jelen esetben a genitívusz), ha a jelzett szó nincs jelen a mondatban (Erdal 2004: 189).

86-89. södä bärü beš tängrig bilmätin anig yawlaq biligin näčä sīdīmiz bert(t)imiz ärsär A mondatban *bert-* ‘to injure hurt someone’ (ED 358) ige *-(X)t-* műveltető képzős alakjáról van szó. A szöveg helyesírási sajátossága, hogy a *-(X)t-* kauzatívusz utáni *-DI* múlt idő mássalhangzója nincs kiírva, feltehetően azért, mert zöngéesség szerint hasonló a képző /t/-jéhez, és az így létrejövő (másodlagos) geminátát a szöveg egyetlen <t>-vel jelöli. Lásd még: 94, 124, 125, 126, 127, 224, 239, 240, 369, 370 sorok.

89-90. tört yigirmi törlüg baš qiltimz ärsär Az anyagi világ dolgait az ember a különböző tevékenységei során megsebzí, károsítja. Ez azért számít bűnnek, mert a *Huasztuanif*tben az Öt isten formájában megszemélyesített „Fényelemek” az anyagi világ alkotóelemei közé tartoznak, és amikor az anyagi világot az ember valamilyen formában átalakítja, megsérti, akkor valójában a Fény ellen követ el bűnt, a Fényt sebesíti meg. Az ilyen módon okozható tizennégy seb egy részét egy Sundermann (1985) által publikált közép-perzsa manicheus töredékből (M 12) ismerhetjük meg. A kéziratnak csak a szárazban okozott sebeket leíró része maradt ránk, a nedvesben okozott sebekről szóló szakasz elveszett. A szárazban okozott sebek a következők: az ürülék és a piszok, amit rászórnak; a hegyek súlya; a földbe temetett hullák rothadása és bűze; faekével, ásóval, vasekével és hasonló szerszámokkal okozható sebek; az olvasztókemencében, sütőben, pörköltkemencében okozott égési sebesülések; a források és kutak betemetése; a rátaposással, eltiprással okozott sebek (Sundermann 1985).

92. tirig öz(üg) A: Living Self, K: az életet magát. *tirig öz* ‘élő én’ = Ágoston *anima viva* (Simon 2011: 426), Élő lélek = élő én (Simon 2011: 406).

93. aš ‘ičkü tängri A: the God of Eating and Drinking (the God, the divine of food and drink), K: étel és ital istene. Továbbá Asmussen jegyzeténél: „the divine food and drink” (i.e. the divine (Living Self in what is eaten and drunk)) (1965: 215).

95. quruğ öl yer A: the dry and wet earth, K: a száraz vagy nedves föld. Egy másik manicheus szövegben is előfordul, a világ teremtési folyamatának leírásában: „a szárazság és nedvesség két földje” (Kósa 2011: 237). Talán párhuzamba állítható az Arisztotelészi világgéppel, melyben a világ két nagy részre oszlik: földi szférára, ebben a négy elem, a tűz (meleg és száraz) a levegő (meleg és nedves), a víz (hideg és nedves) és a föld (hideg és száraz) alakul át egymásba; az égi szférát pedig az ötödik elem (latinul quinta essentia=kvintesszencia) az éter tölti ki.

beš törlüg tñlīg ld. 116-121. jegyzet

96. beš törlüg ot ‘iğač A növényi világ öt osztálya, konkrét felsorolása nem ismert. A kínai írásos Himnusz tekercs gyónási szöveget tartalmazó részében is „ha kárt okoztunk volna az Ötrészű Dharma-testnek, folyamatosan tékozolván elhasználtuk azt; ha kivágtuk az ötfajta fűvet s fát”. Az Ötrészű Dharma-test az öt tiszta elemet jelenti (Kósa 2011: 256).

101. söki tängri yalawačī burxanlarqa A: (About sins) Against the always existing messengers of God, the prophets, K: a régi istenek küldöttei ellen, a látnokok ellen, ED: the former messengers of God' (819). Asmussen a fejezet címeként, nem a mondat részeként értelmezi a szövegírást. A *söki* (sö+ki) szót 'always existing'-ként fordítja. ED és Kara értelmezése megegyezik, de míg Kara az istenek jelzőjeként értelmezi a szót, addig ED és A *burxan* jelzőjeként. A *yalawač* iráni eredetű szó, jelentése 'diplomatic envoy from one ruler to another, ambassador', manicheus és muszlim szövegekben 'próféta'. A szó utolsó szótagja a *-wač* iráni szó, melynek jelentése 'voice' (ED 921). Doerfer szerint (1963-1975/4: 107) ismeretlen eredetű, belső-ázsiai, törökök előtti szó. Más manicheus szövegekben előfordul a *söki burxanlar* kifejezés, ezzel párhuzamosan buddhista szövegekben *öngräki burxanlar* 'korábbi buddhák' ill. *yeti burxanlar* 'hét buddha' kifejezés. Ez utóbbi a szkr. 'sapta Buddha' tükörfordítása, amely a vallásalapító Sākyamuni Buddhára, és hat más fő buddhára utal. Az *öngräki burxanlar* pedig ugyanezekre a személyekre utal. A manicheus *söki burxanlar* a buddhista kifejezés fényében szintén Máni előtti prófétákra vonatkozik, úgy mint Enok, Zoroaster, Buddha, Jézus (Tokyürek 2012: 2891). A fentieket szem előtt tartva egyéb szintaktikai fogódzó hiányában azonban nem lehet világosan eldönteni, hogy a szöveg írója tulajdonképpen [*söki [tängri yalawačī]*], *burxanlar* 'Az ősi isteni próféták,(vagyis) a burhánok' vagy [*söki [tängri yalawačī [burxanlar]]*] 'Az ősi, isteni próféta burhánok' értelmezést használta-e, de a kettő közötti különbség nem is túl nagy. Mi az előbbi értelmezést választottuk.

103. buyančī bügtäčī (hend.) A *buyan* 'jóság, jó cselekedet, jó cselekedet eredménye' szanszkrit eredetű szó (*pü-nya* 'jámbor, kedvező, éretnyes, kiváló, szent, szép, ünnepi; jó cselekedet, érdem, tisztaság, tisztítás' (SzMSz 564)); buddhista terminusként is használatos az ótörökben (ED 386). Szogd közvetítéssel került a törökbe: *pwny'n(h)* 'piety, religious merit' (Gharib 2004: 329). A *buyan* névszóhoz a *+čī* toldalék járul, ami nem csak foglalkozásneveket képez, hanem (emberi) tulajdonságokat megnevező jelzőket is. (például *yağičī* 'civakodó', *küničī* 'irigy' stb.) (Erdal 1991: 113). A *bügtäčī* nem fordul elő más ótörök szövegben, csak a *Huasztuanifiben*, a *buyančī* szóval hendiadioint alkotva. A szókapcsolat előfordul a 178-179. sorban is, akkor a *bügtäg* alak olvasható (ahol a *-g* nem értelmezhető akkuzatívusszal ellátott alakként, mert ezek nem specifikus tárgyak). Asmussen (1965: 216) megjegyzi, hogy a pétervári kéziratban a 103. sorban is *bügtägčī* alak található. A *bügtägčī* olvasa-

tot támogatja, hogy az ótörökben igen aktív az ágenseket, vagy ágensek tulajdonságát megadó jelzöt képező *-(X)gčI* morféma (Erdal 1991: 371-374). Ebben az esetben egy **bügtä-* igetővel kell számolnunk, ami szintén nem található meg más ótörök forrásban. A *bügtä* szóhoz, ld. még *böjt* (TLH 169-170).

107. ädgü qilinč A vallás szempontjából helyes viselkedésmód, ellenében a *anig qilinč* ‘helytelen, gonosz tett’-el (ld. 4. jegyzet). Az *ädgü* jelentése ‘good’ minőségi és morális értelemben is (ED 51). Az utóbbira párhuzamként ld. a magyar *ünnep* és *egyház* szó egy- ‘holy’ előtagját (TLH 978, 307-310).

108. arig dintar A: holy Electi, K: szent kiválasztott, ED: ‘pure Elect’ (213). Az *arig* szó jelentése eredetileg ‘clean, pure’ (ED 213). A szövegkörnyezet alapján Asmussen ‘holy’ fordítása a releváns, bár a ‘pure’ (‘büntelen’) is elfogadható. A ‘makulátlan, be nem szennyezett’ jelentésárnyalatot keresztül jutunk a ‘szent’ jelentéshez. A *dintar* szogd eredetű szó: *ðynd`r*, *ðynd`r* ‘religious, priest, monk, electus’ (Gharib 2004:149) az ótörökben ‘izbrannyj, člen manihejskoj obščiny’ (DTS 160). A *ðen* <ðyn> ‘religion, belief’ (Gharib 2004:148) +*tar* képzős alakja, eredeti jelentése ‘vallás-os’, a ‘kiválasztott’ jelentés ehhez képest másodlagos, viszont korainak tekinthető, mivel a középkori latinban és a szogdiban szintén ‘electus’, vagyis ‘kiválasztott’ jelentés található. Feltételezhetően ez utóbbi jelentés már a kereszténység és a manicheizmus közös gyökerét alkotó eszmerendszerben kialakulhatott (vagy a korai kereszténységben, ahonnan a terminus átkerült).

109. tängri nomī A: the Law of God, K: isteni tanítás, ill. **111. nom törü** A: the Doctrine and the Law, K: a tanítás és törvény. A *törü* eredetileg ‘íratlan törvény, szokásjog’ jelentéssel jelenik meg az ótörök rovásfeliratokon. A manicheus terminológiába ‘vallási előírás’ jelentéssel került át, amely alá van rendelve a *nom*-nak (ED 531). A *tängri nomī* és a *nom törü* így tehát szorosan összefügg, az első az isteni tanítás (a keresztény terminológia szerint *ige*), a második az ezen alapuló tan ill. előírás, tkp. a manicheus vallás. ld. 42. jegyzet

116. beš törlüg tñlīg A manicheus vallás az élőlényeket öt csoportra osztja: az emberiség, a négylábú állatok, a repülő élőlények, a vízi élőlények, csúszómászók. Ezek összefoglaló neve a *tñlīg turalīg*. A hendiadioin a *tñlīg* ‘living creature’ (ED 520) [< *tñ* ‘breath’ (ED 512) +*lXG*] és a *turalīg* (ED 549) [< *tura* (ED 531) +*lXG*] szavak összetételéből jön létre. A második elem jelentése bizonytalan, csak a manicheus

irodalomban és csak a *tīnliġ* szóval együtt fordul elő.

119. uċuġma tīnliġ Szó szerinti fordításban ‘repülő élőlény’. Az *-(X)gmA* participiumi morfémaival kapcsolatban ld. 41. sornál lévő jegyzetet. A buddhista szövegekben (ahol egyébként az *-(X)gmA* participiumi morféma már nem volt használatos mellékmondatok jelölésére) megtalálható az *uċuġma kuš* kifejezés, ami Özertural szerint lehet, hogy a madarakon belüli gyűjtőnév lehetett (Özertural 2004: 227). Elképzelhető, hogy ehhez hasonlóan a *Huasztuani* szövegében is a madarak egy alcsoportját jelöli a kifejezés.

121. yerdāki baġrīn yorīġma tīnliġ Szó szerinti fordításban ‘a földön lévő, hasával menő élőlény’. Az *-(X)gmA* participiumi morfémaira ld. 41. sornál lévő jegyzetet. Özertural szerint a *baġrīn yorīġma tīnliġ* kifejezés feltehetőleg a csúszómászók ótörök megnevezése volt (Özertural 2004: 227). Hogy ez valóban így lehetett, azt alátámasztja, hogy ez a szó szerkezet gyakori a buddhista szövegekben is, ahol azonban az *-(X)gmA* már nem aktív morféma, csak lexikalizált alakokban fordul elő (Özertural 2004: 228).

129. ōz ōtāġċi boltumuz A: we to the same degree owe life to the living beings, or: we are life-debtors to, or: we are debtors ourselves to, K: *īgy életiik* adósaivá lettünk. Az *ōtegċi* az *ōte-* ‘to carry out an obligation’ (ED 43) *+(X)gċi* suffixumos alakja (Erdal 1991: 372). Többféleképpen értelmezhető szövegrész, a szöveg eddigi kiadásaiban eltérő fordításokat találunk. Clauson nem is említi ezt az előfordulását az *ōtegċi* szócikkben, csak egy későbbit: *ōtekċi berimċi biz* ‘we are debtors’ (ld. 346. sor), melyet egyértelműen a vallási kötelességek elmulasztására vonatkoztat (ED 53). Az *ōtek berim* szópár a buddhista szövegekben is a vallási kötelességeket jelenti (ED 50). Erdal a hendiadioinnak ‘guilty’ jelentést ad meg (Erdal 1991: 372). A nyelvtani értelmezés eltérő variációit az ‘élőlények’ jelentésű *tīnliġqa turaliġqa* hendiadioin datívusz esetrágos alakja, valamint az *ōz* szó számos jelentése (‘lélek, lét; (saját) maga’) teszi lehetővé.

133-134. saqīnċīn sōzūn qīlīnċīn ‘gondolattal, szóval, vagy cselekedettel’. A keresztény gyónásban megtalálható szófordulat ótörök párhuzama.

134-135. on tōrlūg suy yazuq A: the ten kinds of sins, K: a tízféle véték. A *suy* < *tsuy* ‘sin’ a kínai *tsui* átvétele. A buddhista és manicheus irodalomban egyaránt használatos (ED 556). A *yazuq* az ótörökben egyaránt használatos (tudatos) ‘sin’ és (tudattalan) ‘failing, defect’ jelentéssel (ED 985). Ebben az összetételben úgy tűnik, a *yazuq* csak tudatos bűnt jelent,

ahogy azt a következőkben láthatjuk: A *tizféle bűn* a manicheizmusban a következőket foglalja magában: 1. hamisság 2. hamis eskü 3. hamis tanúskodás 4. rágalom 5. pletykával két ember viszonyának megrontása 6. a szív és a tudat megrontása 7. varázslás 8. élőlény elpusztítása 9. félrevezetés 10. a ház tartalékának felélése. Ezek a ‘Nap és Hold Istenének’ (*kün ay tängri* ‘tkp. Jézus’) nem tetsző dolgok. Ez a felsorolás lefedi a zsidó és keresztény tízparancsolatok egy részét, de azoknál kevésbé átfogó, és nagyobb teret szentel a hazugsággal (szóban) elkövetett cselekedeteknek (1., 4., 5., 6., 9.). Összehasonlítva a zsidó/keresztény hagyománnyal, az isten ellen való vétkek közül megtalálható bálványimádás (~ 7. varázslás) és Isten nevének hiábavaló kimondása (~ 2. hamis eskü). Az ember elleni vétkek közül megtalálható az élet szentségének megtörése (8. minden élőlényre kiterjesztve), a hamis tanúzás (3.) és a mohó kívánság vétké (10.).

145. yilwi A: black magic, K: varázs, ED: sorcery, witchcraft (919). A korábbi etimológiai megfejtési kísérletek tévesek morfológiai szempontból miszerint a *yel* ‘wind’ alapszóból és a *-vI* szuffixumból származna, mivel a *-vI* deverbális nomen és nem denominális nomen képző. Erdal is jövevényszónak tartja, de a szogdból származtató nézetekkel szemben inkább a mongolból: *elbe(sün)*, irod. mong. *ilbe, ilbi*, a török szókezdő *y-t* pedig a *yel* analógiájával magyarázza (Erdal 1991: 336). Majd az ótörök alakot a mongol visszakölcsönözte: mo. *ilbi, jelbi, jilbi, jilbi* ‘magic, witchcraft’, *jilbi* ‘to practice witchcraft’ (Lessing 1960: 402-403). Ld. *gyüülöl* (TLH 414-417).

148-149. täwlädimiz kürlädimiz Clauson szerint a *tevle-* ‘if we have been somewhat deceitful and tricky’ (ED 440) valamint a *kürle-* (hap. leg.) (ED 745) igék valószínűleg az azonos jelentésű *tev* ‘trick, device’ (ED 435) és *kür* (ED 735) *+lA-* denominális verbum képzővel ellátott alakjai, mindkettő hap. leg. jelzettel szerepel. A névszók egyaránt kimutathatók buddhista és manicheus forrásokból.

153. ilki özü bu özü A: with the first self (and) with this self, K: korábbi önmagunk és mostani önmagunk által. Clauson a buddhista terminológia alapján a manicheus szövegben is reinkarnációt feltételez: ‘in a previous self (i.e. incarnation) and in the present self’; buddhista szövegben: *ilki etözlerde* ‘in former bodies’ (ED 140). Skjærvo is említi újjászületést azoknál a lelkeknél, amelyek nem találtak megváltásra, vagyis arra „kárhoztatnak”, hogy újra anyagi testbe szülessenek (2006: 51). Asmussen véleménye szerint korábbi lényünk (*ilki öz*) az a még „nyers”

való, amelyet az emberek születéskor kapnak, amely a tan megértésével és elfogadásával változhat a jelen lényünké (*bu öz*) (1965: 218). Hasonló magyarázat található Simonnál is: a testből és húsból álló „régí én/ember” a tudás megszerzésével és a tudatosodással elindul a megváltás felé, az „új ember” kiteljesedése felé (Simon 2011: 426).

154. uzuntonluğ urî A: long-mantled K: hosszú köntösű fiak, Kak: papi ruhás ifjak, ED: *uzun tonluğ* ‘woman’, a ‘monk’ jelentést elveti (520). Clauson az idevágó szövegrészt a következőképpen értelmezi (ED 197, *urî*): *ilki özün bu özün uzuntonluğ urîlar öz bolup* ‘in a previous incarnation or the present incarnation by ... women and boys’, ahol az *özün* szót a szogd eredetű *ažun* ‘life, living being’ (ED 28) elírásának tartja. Ezt a véleményét az *öz* szócikkben fejti ki (ED 278). Az ő értelmezésében az *urî* az *uzuntonluğ*-gal hendiadioint alkotna. Ismert azonban az *uzuntonluğ tiši* kifejezés is, ami ‘szerzetesnőt’ jelent, így az *uzuntonluğ* ebben a szövegrendszerben csak ‘papi, szerzetesi’ jelentésű lehet, az *uzuntonluğ urî* pedig papi vagy szerzetesi, beöltözött férfi vagy ifjú.

162-163. äki aguluğ yol A: the two poison roads, K: a két méregút, Kak: kettős mérgű út. A pokol (*tamu*) kapujához vezető két út: a hamis tan követése, illetve a démonimádás.

tamu Átvétel a szogdból, szogd *tam* ‘hell’ (*tamîk* ‘hellish’) < Avesta *tamah*, végső fokon: IE *témH-es ‘sötétség’ (Gharib 2004: 387), vö. latin *temere* ‘véletlenül’, t.i. vakon, sötétben. Manicheus, buddhista és muszlim vallási szövegekben egyaránt előfordul ugyanebben a jelentésben. A pokloknak több fajtája van. A buddhizmusban: tüzes, jeges, „szomszédos” és „alkalmi” poklokban bűnhődnek az emberek haláluk után, az iszlám szerint a „a pokol lakóit tűz, hideg, kígyók, skorpiók, ütlegek, bűz gyötrik” (Glasenapp 1993: 400). A keresztények hite szerint a bűnösök haláluk után a pokolba kerülnek. Közös pont a pokloképekben: a tisztátalan, bűnös élet után a bűnhődés helye, valamint a démonok (ördögök) lakóhelye. A manicheizmusban a Sötétség Birodalma a gonosz és a forytogó nyugtalanság „alvilági” gyűjtőhelye (Simon 2011: 401).

181-182. yäk içkäk A: the devil and the demon, K: ördög, démon, Kak: húsevő és vérivó démon. Clauson nem fogadja el az elméletet, miszerint *yäk* a *ye-* ‘to eat’ ige képzett (*yä-k* vagy *yä:k* < *yä-gäk) formája (ED 910), ezzel párhuzamosan az *ič-gäk* hasonló képzésű szó, és valószínűleg kétféle típusú démont jelölnek. Az előbbi a démon, amely folyamatosan eszik, az utóbbi amely folyamatosan iszik. Kakuk fordítása ezt az elméletet tükrözi. A néhány dél-szibériai nyelvjárásban megtalálható *ček*

‘glutton’ adat ezt az elméletet látszik alátámasztani. Clauson az *ičkäket* téves analógiával kialakult képzett szónak tartja a *yäk* mintájára. A *yäk* a korábbi alak, az *ičkäk* pedig mindig az előbbivel együtt fordul elő (ED 24). Szövegünkben hendiadioinként értelmezhető.

194-195. biltükümüzdä bärü A *-DOk+da* (participium + lokatívuszi szuffixum) *bärü* megvan a rovásírásos feliratokon is temporális funkcióban. A cselekvő kifejezésére az igenév képző és az esetrag között poszszesszív szuffixummal bővíthető (Erdal 2004: 318).

195-196. äki yiltiz üč ödki nom ‘a két gyökér és a három idő vallás(a)/tana, a manicheizmus’. Az *äki yiltiz* ‘a két gyökér’, vagyis a két princípium: a Fény és a Sötétség. Ezek eredeti állapotukban függetlenek és öröktől fogva léteznek. Az *üč öd* ‘a három idő, három világkorszak’ jelentésű. Az első szakaszban, (vagyis a kezdet) a Fény és a Sötét még elkülönült egymástól, a középső szakaszban (vagyis a jelenben) a két szubsztancia összekeveredett, és ekkor történnek az isteni kísérletek ezek szétválasztására. A végső szakasz (azaz az eljövendő) pedig, amikor a Fény és a Sötét ismét különválnak, és a két princípium visszakérül eredeti helyzetébe. Az *äki yiltiz üč ödki nom* kifejezés azt a tant illetve vallást jelenti, amelyik a Két Gyökér és a Három Idő köré épül, vagyis magát a manicheizmust (Özertural 2008: 18).

197. yaruq yiltizä tängri yeri A: the light principle, the Realm of God, K: a fény gyökere, az ég országa.

198. tünärig yiltizä tamu yeri A: the dark principle, the Realm of Hell, K: a homály gyökere, a pokol országa.

tünärig A: dark, K: homály. A *tünär-* ‘to be or become dark’ (ED 524). Jelen szövegben csak a két gyökér (princípium) oppozíciójának kifejezésében fordul elő (a Sötétségre a szövegben végig a *qara* használatos). Az ótörökben főként manicheus szövegekből mutatható ki, de buddhista és muszlim szövegekből is adatolható.

199. yer tängri Utóbbi itt ‘ég’ jelentésben a föld-ég oppozíció kifejezésére.

yer tängri yoq ärkän A kezdeti korszakra utal, az anyagi világ létrejötte előtt, amikor csak a Fény és a Sötétség létezett (Simon 2011: 402).

200. ärkän ‘miközben, mialatt’, temporális kötőszó az *är-* ‘lenni, létezni’ ige megkövesedett alakjából (< *ärür kän, Erdal 2004: 124).

202. nädä ötrü A: why, K: hogyan. Az ablatívusszal járó *ötrü* névutó jelentése ‘ezt követően, emiatt’ (ED 64). A 201-205. sorokban lévő függő mondat alárendelői részét vezeti be, így a szerkezet jelentése ‘tudtuk,

miért ...’. Csak a függőmondatok esetén használható ‘miért’ jelentésben (vö. Erdal 2004: 504).

203. qaltī Kérdő névmás, Erdal szerint egy összevonódott *qa+la+tī* formából. Ugyanabból a *qa nominális töből képezve, mint a *qač* ‘how many?’, *qayu* ‘which?’ stb. kérdőnévmások (Erdal 2004: 215).

206. arqun A: finally, K: ősi (föld és ég). Az *arqun* szónak két jelentése lehet: az egyik ‘cross-bred’, a másik ‘next year’ (ED 216). Clark (2010) szerint az első jelentést kell alapul venni, mivel a manicheus terminológiában ez a szó a világ „összekeveredett” természetére utal. Vagyis a 206. sorban az „*arqun yer tängri*” ‘az összekeveredett föld és ég’ jelentésű. Az *arqun* szóhoz ld. 18-19. jegyzet.

207. –gAy A jövő idő kifejezésére használt suffixum, nem mutatható ki az orhoni feliratokból (helyette *-dAčI*), viszont általános az ujjur forrásokban. Participiumként nem, kizárólag predikatív funkcióban használatos (Erdal 2004: 233, 243-244).

209. kesrā Már a rovásírásos feliratokon is mind lokális, mind temporális funkcióban előfordul: ‘behind; after, afterwards; in the west’ (ED 751). Erdal egy **ke+sin+rā* alakot feltételez, amelynek a névszói töve egyezik a *ke+din* ‘behind’, *ke+rū* ‘back’ stb. névszók tövével. A *+rA* a gyakran használt ótörök direktív-lokatívuszi rag, amely megtalálható az *ičrā* ‘inside’, *tašra* ‘outside’ stb. határozószókban is (Erdal 2004: 179).

212-213. ĩnantĩmĩz tayantĩmĩz Az *ĩnan-* ‘to trust, rely on (someone)’ (ED 188) igével együtt fordul elő a szövegben a *tayan-* ige, amelynek ‘to support oneself by, lean on’ jelentése mellett itt az elvont ‘rely on (someone or something)’ (ED 569) jelentéssel az előző igét erősíti. Mindkét ige már elég korán adatolható az ótörök forrásokban.

213. niġořak A: Auditor, K: hívók. A szogd *nyg`wř* (*ni-γōř*)- ‘to hear’ (Gharib 2004: 250) > *nywř`k* ‘Auditor’ (Gharib 2004: 238) átvétele. A manicheus egyházi hierarchia legalsó fokán található hallgatók, akik fő feladata a vallási előírások betartása mellett a kiválasztottnak engedelmeskedni, valamint őket táplálni és ellátni. A hierarchia tetején Máni állt, majd halála után az utóda: a Vezető. Az egyház hivatalos ötszintű felosztása a következő: Tanítók vagy Mesterek, püspökök, presbiterek, kiválasztottak, hallgatók (Simon 2011: 429).

214. tört yaruq tamġa A Fény négy pecsétje: a szeretet, a hit, az istenfélelem és a bölcsesség. Másutt ezek a helyes élet parancsai a manicheusok (azon belül az electusok, vagyis kiválasztottak) számára. A Három

Pecsét: a száj, a kéz és az öl pecsétje (*tria signacula oris et manuum et sinus*) (Simon 2011: 428) és a negyedik pecsét: Máni („a próféták pecsétje”) (Simon 2011: 451). A száj pecsétje a szó tisztaságát és a bizonyos étkezési szabályokat jelenti (húsevés és alkohol ivás tilalma, böjt). A kéz pecsétje (másnéven a „kezek békéje”) az erőszakmentesség (tilos bármilyen élőlényben kárt tenni, mert hordozza a Fényelemeket). Az öl pecsétje pedig a cölibátus, tartózkodás a testi örömöktől. A pecsét a szíven: a legtöbb vallásban (kereszténység, iszlám) a hit elfogadása, a hit törvényei szerint cselekedni és élni.

tamga A rovásírástos feliratokon nem fordul elő, csak származéka a *tamgačī* tisztségnév. Általánosan az állatok billogozására szolgáló jelet hívták így, majd a kínai hivatalos iratokon található pecséteket is. Beke-reült a mongolba is *tamaga* alakban. Muszlim és nem muszlim forrásokra kiterően terjedelmes jelentéstani leíráshoz és az előfordulások részletezéséhez, ld. Doerfer (1963-1975/2: 554-565). Átvitt jelentésben a buddhista ótörök szövegekből is kimutatható.

215. amranmaq ‘a loving disposition’ (ED 164, Erdal 2004: 111 ‘to love’ < *amra-* ‘to be contented, at peace’ + refl. szuff.). Főleg vallásos szövegekben, manicheus és buddhista forrásokban (utóbbiakban ‘bujaság, vágy’ jelentésben is) gyakori. Vö. mongol *amarag* ‘love, affection; beloved, dear’ (Lessing 1960: 36).

221-223. biligimizni köngülümüzni bu tört törlüg tängrilärdä ağıt-dīmiz ärsär A: if we should have let (have removed) our intellect and our heart *get away* from these four kinds of god, K: szívünket e négyféle istentől elfordítottuk. Clausonnál az *ağ-* ‘to rise (from somewhere); to climb (up something)’ ige műveltető alakjaként található meg (ED 81), Asmussen szerint, hogy az *ağıt-* igét használták ebben a környezetben talán a buddh. *āsrava* befolyásával magyarázható (Asmussen 1965: 221). A szkrt. szó jelentése: ‘what leaks out’, a testből eredő illúziók folytonos áradására vonatkozik. Asmussen itt valószínűleg tévesen az *akī-* ‘to make flow, to send out’ igét feltételezte.

229. čaχšapat (*čřχšaput*) (< szogd *čřš’pδ*, vö. szkrt. *śikṣāpada*) (Erdal 2004: 103). Megtalálható buddhista és manicheus vallási szövegekben is. Előfordulása igei szerkezetekben: ~ *tut-* ‘megtartja a parancsolatot’ (319-320. sor), ~ *sī-* ‘megszegi a parancsolatot’ (238-239. sor). Hónapnév elnevezésben is előfordul: ~ *ay-* a 12. hónap. A buddhista terminológiában inkább ‘good behaviour’, mint parancs (ED 412). A hallgatókra (auditorokra) vonatkozó tíz parancs: 1) a hamis istenek és tanok megtagadása,

2) a beszéd tisztasága (a hazugság tilalma), 3) az étkezés tisztasága (hús- és alkoholtilalom), 4) ügyelni arra, hogy a prófétákról tiszteletlenül ne beszéljen, 5) házassági hűség, és a böjt napjain önmegtartóztatás, 6) azok segítése, akik szenvednek vagy megtartóztatják magukat a kapzsiságtól, sóvárgástól, 7) tartózkodni a hamis prófétáktól, 8) szükségtelenül nem ártani semmilyen létezőnek, 9) tartózkodni a lopástól és csalástól, 10) tartózkodni a mágiától, mágikus szerektől és egyéb ártó dologtól (Skjær-vo 2006: 55). Jelentős átfedések figyelhetők meg a keresztény és zsidó tízparancsolattal, valamint a buddhista nyolc nemes erénnyel (pl. helyes beszéd, helyes életmód, helyes cselekvés).

230-231. *üč ağzın üč köngülün üč älgin bir qamağ özün* A száj, a szív, a kéz és a teljes valóval betartandó parancsolatok. A háromszor három meg egy parancsolat alkotja a tíz parancsolatot.

231. *tükäti* A ‘to bring to an end, complete’ *tükät-* ige határozói ige-névi alakja, ‘completely’ jelentésben (ED 479). Ahhoz az igékből képzett konverbiumi csoporthoz tartozik, amelyek lexikalizálódtak határozószó, névutó vagy egyéb alakban (pl. *yan-a* ‘again, moreover’ < *yan-*, *qudī* ‘down’ < *qud-*) (Erdal 2004: 312).

232. –*mAk kărgăk* Szerkezet a szükségesség kifejezésére, ‘(it is) necessary’ értelemben (Erdal 2004: 415). A múlt idő kifejezéséhez a szerkezet-hez még az *är-* ige múlt idejű alakja járul (ld. 301-302. sor). Ez a szerkezet a rovásírásos feliratokból nem mutatható ki, manicheus és buddhista forrásokban gyakori. A *kărgăk* önálló előfordulásban: ‘szükség’ jelentésben szövegünkben a 326. sorban az *ägsük* ‘hiányosság’ szóval együtt. ld. még 285. sorban *ančulasīq kărgăk* szerkezet.

233. *ät öz ät* ‘hús’ + *öz* ‘lélek; lényeg’ > *ätöz* ‘hús és lélek’, vagyis az ‘élő test’, előfordul ‘maga, saját maga’ jelentésben is. Buddhista és manicheus terminológiában az élő/múlándó test meghatározására használták, amely a bűnök és tisztátalanság helye. A kopt Kephalaiaiban (Hasznos 2011: 119, 10. sor) is a ‘hús’ jelentésű szó szerepel, amikor a hús-vér testre utalnak. A keresztény terminológiában is megjelenik ez a kétfajta értelmezés, egyrészt a fizikai test, másrészt a bűnös emberi természet materializálódása. Kósa is „hústest” fordítást ad egy manicheus kínai szövegben a kínai megfelelőnek, párhuzamba állítva az *ätöz*-zel (Kósa 2011: 232). Elgondolkodtató az az egyezés, amit szintén Kósa említ a pártus *grīw* ‘lélek’ szó kapcsán, melynek csakúgy, mint a tör. *öz* szónak, szintén van ‘önmaga, sajátmaga’ jelentése (Kósa 2011: 232).

233-234. āt' ōz sāwiginčā yorīp A *sāwig* jelentése lehet egyaránt ‘loving’ és ‘beloved’ (Erdal 1991: 201-202); így jelen kifejezés jelentése szó szerint ‘úgy élni, mint a testet szerető; úgy élni, mint aki a testet szereti’. A *yorī-* igének lehet ‘to live’ jelentése is, Erdal az *Irq Bitig*ből hoz párhuzamos helyeket, így: *otsuz suvsuz qaltī uyīn, nāčūik yorīyīn* (IrqB 45) ‘In what way should I manage without grass and water? How should I live?’ (2004: 325). A *Huasztuanift*ban hasonló jelentésben előfordul a *yorī-* ige a 363-365. sorokban is.

234. eš tuš Már a korai forrásokban együtt olvasható ‘comrade’ jelentésben (*eš* ‘companion; one’s equal’ és *tuš* ‘equal, equivalent’ ED 253-54, 558).

adaš Előfordul az *eš* azonos jelentésű szóval együtt is, főleg ujjur és manicheus szövegekben.

qudaš (hap. leg), talán a modern törökből kimutatható *quda* ‘svat etc.’ szó (Blagova 2000: 101) és a *daš* összevonódásának eredménye.

Itt valószínűleg a hangzás is (szótagszám, rím) szerepet játszott a megközelítőleg azonos jelentésű szavak egymás után rendezésében.

236. köngülün körüp Clauson szerint a *kör-* igének lehet ‘to look to, i.e. obey (someone)’ jelentése is, így a szövegrész fordítása: ‘i.e. followed their thoughts’ (ED 736).

236-237. yīlqī barīm Hendiadioinként csak rovásírásos és ujjur forrásokban fordul elő, a későbbi szövegekből már nem mutatható ki (Erdal 1991: 292). A *yīlqī* ‘livestock’ szót használták a buddhista terminológiában az „emberek” gyűjtőnévvel szemben az „állatok” megnevezésére is (ED 925-926). Oppozícióként is előfordul: *tört adaqlig yīlqī* és *sākiz adaqlig barīm* (ED 366). A szakirodalomban meglehetősen eltérőek a vélemények a „nyolclábú állat” magyarázatához kapcsolódóan. Erdal szerint a páratlan ujjú patások csoportját jelöli, míg más vélemények szerint a teherhordó, igavonó állatok négy lába és a szekér négy kereke adja a nyolcas számot. (Bővebben, ill. a magyar vonatkozásokhoz ld. Berta-Homoki Nagy 2004: 15-33, TLH 102)

yīlqīqa barīmqa bolup A szövegrészre vonatkozó fordítási javaslatok nagyon hasonlóak Tuguševánál, Asmussennél és Karánál is: „jószággal és vagyonnal törődtünk”, Erdal a két szót hendiadioinként értelmezte. Ő külön említést tesz arról a néhány előfordulásról, ahol a datívusz esetraggal ellátott névszó és *bol-* együtt szerepel, és ‘válik valamivé’ jelentést kaphat, azonban egyik idézett példáját sem ez alapján fordítja. Ennek a szerkezetnek a következő fordítást adja: ‘being busy with tending li-

vestock’ (2004: 368). Másutt a *bol-* ige datívuszi vonzatos szerkezetének jelentése ‘törődni valamivel, aggódni valami miatt’, például: *alqinčuu ödgä boltumuz* (M III. Nr. 12 v 3) ‘wir haben uns um die Stunde des Hinscheidens gekümmert’ (Zieme 1969: 110). Clauson a *barım* szócikk alatt ehhez a szövegrészhez más olvasatot, és ebből következően más fordítást is ad: *yılqıqa barımqa bulup* ‘obtaining livestock and property’ (ED 366).

239-240. ägsüttümüz kărgättimiz ärsär A: if we should somehow have put up with defects and errors (viz. in the keeping of these commandments), K: ha valamiképp csonkítottuk, szűkítettük, ti. a tíz parancsolatot. Az *ägsü-* ‘to be or become defective, deficient, lacking’ (ED 117) és a *kărgä-* (ED 743 jelentés nélkül) ‘hiányosnak, szűken mértnek, kevésnek lenni’ igék hendiadioinos szerkezetének tűnik. Ebben az esetben a szövegrész jelentése: ‘valahányszor hiányosnak, elégtelennek bizonyultunk’. Ugyanakkor a *Huastuanift* szövegében nem mindig írják ki a két *-tt-* hangot, ha a műveltetői *-(X)t-* és a múlt idő jele egymás mellett áll. Így például a 125. sorban *ürkitimiz* igének *ürkittimiz* az olvasata, a 126. sorban az *ačittimiz* esetében *ačittimiz*, a 127. sorban az *agrüttimiz* helyett *agrüttimiz*. Így jelen szöveghely esetében lehetséges az *ägsüttümüz kărgittimiz ärsär* olvasat is, amelynek a jelentése így: ‘valahányszor hiányosan vagy elégtelenül [teljesítettük]’.

243. +kA Datívuszi esetrag, itt temporális funkcióban: *künkä* ‘naponta, egy napon belül’ (Erdal 2004: 367).

tört alqış A napi négy imát hajnalban, délben, naplementekor és éjjel végezték, szigorú előírásokat követve, amelyek meghatározták a rituális mosakodást, az ima szövegét és az imádkozás szertartását. Nappal a Nap, éjjel pedig a Hold felé fordulva imádkoztak, ha egyik sem volt látható, akkor északi irányba vagy a Sarkcsillag felé (Skjærø 2006: 56). A kíválasztottnak napi hét ima kötelező (Asmussen 1965: 222).

247. -sXk Erdal megnevezése szerint „projekciós particípium”, amely vonatkozik a jövőbeli tervekre, elvárásokra, szándékokra. A szövegen belül előforduló *-k ~ -g* ingadozásra is valószínű magyarázatot ad: a másoló, aki az ujjgur írásos szöveget másolta már nem ismerte ennek az alaknak a kiejtését (Erdal 2004: 301-302). Eddig csak a rovásírásos és manicheus forrásokból kimutatható szuffixum. ld. még 285-286. jegyzet

249. +tI Melléknvekből határozószók képzésére szolgáló szuffixum (Erdal 2004: 330).

253. alqış ötüg ‘ima’ és ‘fohász’ Egyik kiadásban sem fordítják külön, egyszerűen hendiadioinként ‘ima’ megfeleltetést találhatunk, kivéve Karánál. Az ő változatában „ha magasztalásunk, imánk nem tisztán szállt az égbe” fordítást találhatjuk, amelyben szintén a többiekétől eltérően a *tängri* szót ‘ég’ jelentéssel fordítja (Kara 2011: 200). Clausonnál is ‘praises and prayers’ szerepel, de egyaránt találhatunk, olyan forrásokat, ahol hendiadioinként (*ögmeķ alķış ötündiler* (U I.), illetve ahol az imák eltérő fajtájaként adják meg (*ögdi alķış esenlik* ‘praise, blessings and good health’) (ED 137-138).

254. arığın Az *arığ* amellett, hogy ‘clean, pure’ jelentésű, néha lehet határozószói használata is, ilyenkor a jelentése: ‘completely, thoroughly’ (ED 213). Azt, hogy itt a ‘teljesen’ határozószói használatát kell feltételeznünk, megerősíti az is, hogy a szón instrumentáliszi jelölés található.

259. puşı (buşı) ‘alamizsna’ A kínai *po-ši* azonos jelentésű szó átvétele (DTS 128), az ótörökben is azonos szókezdővel, de a forrásokban p-/b-ingadozás is megfigyelhető (Erdal 2004: 100). Buddhista és manicheus szövegekben fordul elő, későbből nem adatolható (ED 377). A hallgatók öt kötelezettsége közül az egyik (tízparancsolat betartása, ima, alamizsna, böjt, gyónás). A felajánlás mértéke lehet hetede ill. tizede a javaiknak. Ezt a kiválasztottak táplálására és ellátására szolgáltatják (pl. kenyér, gyümölcsök, zöldségek, ruházat). A hallgatók így kárt okoznak az Élő Szellemnek, de ezt a kiválasztottak érdekében cselekszik, tehát vétkük megbocsátható. A tehetősebb hallgatók egyéb, akár pénzbeli segítséget is nyújthatnak monostorok építéséhez és fenntartásához (Skjærvo 2006: 56).

261. frişti A szogd *fryšty* ‘messenger, angel, apostle’ átvétele, ami a *fryšt-* ‘to send’ (Gharib 2004: 157) ige származéka. Más manicheus szövegekben néhol ugyanúgy értelmezték, mint a *burhan* szót, és együttes előfordulásuk miatt külön nem fordították (Özertural 2008: 143). Megtalálható középiráni forrásokban (*prystg*) Máni nevével együtt is ‘apostol’ jelentésben (Kósa 2011a). Az ótörök forrásokban leggyakrabban ‘angyal’ fordítással olvashatjuk (DTS 193).

262. xroštag padwaxtag tängri Szogd *pδw`xtq* ‘Answer, Padwakhte’, a szogdiban a szó pártus eredetű ott **padwāxtag* (Gharib 2004: 273). A pehleviben *xrōstan* ‘call, cry’ alakot találunk (MacKenzie 1986: 94). Török megfelelői: *oqıǵlı ündäǵlı tängri* ‘prizyvajuščij bog’ (DTS 369). A második teremtés során a Sötétség fogságában lévő lélek felszabadítására az Élő Szellem szólítja az Első Embert, aki visszaemlékszik fénytől való származására, és válaszol (Simon 2011: 426). Így nyitja meg Hrostag isten a kaput

Hormuzta és az Öt isten előtt, hogy visszajussanak a Fény Birodalmába (Kara 2011: 203). Majd ez történik az egyéni megváltás folyamatában is: érkezik a „hívás”, és a megváltást kereső ember részéről a „válasz” (Simon 2011: 436). A manicheus szövegekben önálló istenekként szerepelnek, például a kopt Kephalaiban is (Hasznos 2011: 132).

262-263. tāngrigārū bardačī bošuntačī A: (who) goes up to the heaven and is liberated, K: égbe tartó és megszabaduló. A *-dAčI* toldalék a *Huasztuanif*tben csak mint participiumi morféma fordul elő, nincs (a rovásfeliratokban láthatóhoz hasonló) finit jövő idejű használata. A korai ótörökben a *-dAčI* a szimultán vagy relatív jövő idejű alanyi vonatkozói mellékmondatok jelölésére volt használatos (Erdal 2004: 289). A *Huasztuanif*tben csak a *bardačī bošuntačī* kifejezésben találkozhatunk a morfémával (a 263. és a 271. sorban). A (nem korai ótörök) buddhista ujjur emlékekben az *-(X)gmA* és az *-(X)glI* morfémákkal már nem alkotnak mellékmondatokat, a funkciójukat a *-dAčI* veszi át, és így széles körben használatossá válik a szimultán alanyi vonatkozói mellékmondatok jelölésére (Özertural 2004: 229-230).

267. azu... azu... A kötőszó önállóan (vö. 237. és 288. sorok) és párosan is előfordul a szövegben. Nem lehet az *az-* ‘to go astray, to lose one’s way’ (ED 279) konverbiumi morfémával ellátott alakja egyrészt, mert az *aza* lenne (Erdal 2004: 338), másrészt mivel egyes esetekben az *ič* ‘the inside’, *öŋ* ‘front; face’ viszonyszavakhoz hasonlóan viselkedik: ellátható például poszesszívussal és lokatívussal: *azusīnta* ‘beside, on the side of’ (Erdal 2004: 406), vagy ekvatívussal: *azuča* ‘on the other hand, otherwise’ (Erdal 2004: 326).

283. wusanti A: wusanti for 50 days, K: ötven napi böjt. A török szó a szogd *βws’nty* ‘fast’ átvétele, amely végső fokon a szanszkrit *upa-vastha*-ra vezethető vissza (Gharib 2004: 115). A manicheizmus egyik alappillére a böjt: a heti böjtöt a hallgatók vasárnaponként, a kiválasztottak hétfőnként tartották. A böjt más előírásaival kapcsolatban lehettek területi eltérések a manicheusok között. A wusanti az egyetlen szertartásos böjt, melynek előírását magának Máninak tulajdonítják (a többi a közösség később alkotta meg), és területi elhelyezkedéstől függetlenül betartottak (Asmussen 1965: 224). A böjt napok nem csak az ételfogyasztásra vonatkoztak, hanem ekkor közös szertartások zajlottak: gyónás, imák, prédikáció, majd közös könyörgés és felajánlás (Elf). ld. még 310. jegyzet. Buddhista megfelelője a szkr. *uposadha* (*posadha, posatha*) ‘the Buddhist sabbath, four times a month on which good laymen observed

8 sīla, confessed etc.’ (BHSD). Ezeken a napokon a buddhista közösség hasonló szertartásokat végez: a parancsolatok betartásának megfogadása, a vallási előírások recitálása stb. (BuddhL 281).

285-286. tāngrikā ančulasīq kǎrgāk ārti A *Huasztuanifib*n többnyire a *kǎrgāk* a *-mAk* toldalékkal áll együtt (így a 232, 301-302, 311, 316-317. sorokban). Ugyanakkor az ótörökben lehetséges volt, hogy a *kǎrgāk* a *-gU* vagy a *-sXk* „elvárás, várakozást” kifejező morféimákkal álljon együtt (Erdal 2004: 526-527).

298-299. ay tāngri kūnin sayu ‘a Hold isten minden napján’. A *sayu* névutó a *sa-* ‘to count’ (ED 781-782) ige *-(y)U* konverbiumi morféimával ellátott alakja, jelentése: ‘every’ (ED 858). A *sayu* időre és helyre vonatkozó kifejezésekben szerepel (Erdal 2004: 405).

A szövegben szereplő ‘Hold isten napjá’-t több helyen is ‘hétfő’-ként értelmezik (Asmussen 1965: 198, Erdal 2004: 397). A hétfő a manicheusok számára szent nap: a heti gyónás ideje (Eic). A kiválasztottak meggyónják vétkeiket, és megbocsátásért fordulnak Mánihoz, az istenekhez és a szertartás végén kölcsönösen megbocsátanak egymásnak (Elf). A hallgatók is ekkor fordultak megbocsátásért hittársaikhoz (Skjærvø 2006: 56).

299-300. tāngri nom arīg dintarlar A hallgatók gyónóimájának „címzettjei”: az istenhez, a tanhoz, a szent kiválasztottakhoz, tehát datívussal kell értelmezni ezt a részt. Szembetűnő a buddhista párhuzam, a hívők menedékért és útmutatásért a három drágakőhöz (buddha-dharma-sangha) fohászkodnak. A három drágakő pedig maga Buddha (vagy buddha természet), a tan és a közösség (szűkebb értelemben szerzetesek/szerzetesnők közössége) (TJ).

310. yemki A szogd manicheus irodalomban: *ymk*, Gharib szerint a török *yimkā* ‘prayer, supplication (a Manichean prayer)’ átvétele (Gharib 2004: 447), Böhlig viszont török fejleménynek tartja a pártus *yamag* ‘twin’ szóból (Elf). A *yemki* ünnepeket a manicheus vallás vezető mártírjai emlékeztetere tartották (pl. Máni, Jézus, a Három Presbiter stb.). Ezek az ünnepek megszakítás nélkül tartott kétnapos böjtöt foglaltak magukba (feltételezhetően ugyanazokkal a szertartásokkal, amelyeket a heti böjtnapokon is végeztek). Kivéve a Máni emlékeztetere tartott *yemkit*, ez valószínűleg egy 26 napos böjti hónap volt (*čaχšapat ay*). Ezt követte a *Bēma yemki*, vagyis a Máni emlékére tartott böjti hónap 27. és 28. napja, a manicheus vallási naptár legnagyobb ünnepe. Együttal ez az egyházi év kezdete is (Elf). Ez volt az ideje az egész évi bűnök meggyónásának,

illetve a könyörgésnek ezek megbocsátásáért (Simon 2011: 428). A *bēma* (< görög *bēma* vagyis ‘platform, stage, judge’s seat’ (E1b)), amiről az ünnep a nevét kapta, egyrészt jelképezi az ötlépcsős trónust (szimbolizálva az egyház hierarchiáját), melyen Máni ül (Simon 2011: 418). Másrészt egyfajta „bírói szék”, vagyis Jézus trónja, mely előtt az emberek összegyűlnek az idők végezetén (Simon 2011: 427).

A hét *yemkire* a szakirodalomban eltérő magyarázatokat adtak, a források alapján is összesen négy, esetleg más megközelítéssel öt *yemki* számolható össze (Elf).

312. čaidanta A: at the Bēma (1965: 227), K: böjti csarnokban. Kósa a kínai *zhaitangot* megfelelteti a *čaidan* szóval (Kósa 2011: 265). A kínai manicheus forrásban, a Kompendiumban szám és funkciók szerint felsorolják a kolostor épületén belül található csarnokokat: a *Zhaijiang tang* a böjt és az előadások csarnoka (Kósa 2011: 225). Egy másik kínai forrásban azonban már minden, a manicheusok által lakott kerületben és faluban létező, önálló épületként, a „Böjt Csarnoka”-ként [*zhaitang*] említik (Kósa 2011: 265). Mivel a szó a manicheus vallási terminológia része, fordításunkban meghagytuk eredeti alakjában.

320. arīti Az *arīti*- ‘to clean, to purify’ (ED 207) ige határozói igenévi alakja, mely az alapigéből kiindulva ‘cleanly’ jelentéssel bírna, azonban általában ‘completely’ értelemben mutatható ki, főként buddhista és manicheus ótörök forrásokból (ED 211). Habár Erdal a szuffixum tárgyalásánál (2004: 312) ezt a szót nem említi, képzése és jelentése a *tükāt-i* ‘teljesen, egészen’ határozószóval analóg.

344. dinmurwa A: for the sake of the divine omen of religion (1965: 198), K: az isteni intés kedvéért; zoroasztriánus szövegben: *xūp murvāk* (Asmussen 1965: 229).

346. ötägči berimči ‘bűnösök’, ld. 129. jegyzet.

352. űrkä Az *ūr* ‘a long time, a period extending far into the past’ (ED 193) +*kA* datívuszi esetraggal ellátott alakja, időhatározói funkcióban. Az esetrag időhatározói funkciójához vö. szövegünkben 243. sor.

üzüksüz Az *üzük* ‘broken, torn off’ (ED 285) nomen +*sXz* privatív szuffixummal ellátott alakja ‘uninterrupted, continuous(ly)’ jelentésben. Manicheus és buddhista ótörök szövegekben főleg hendiadioinként fordul elő, együtt az *amru*, *tutši* szavakkal (ED 286).

372. nom qutī Az Özertural által feldolgozott manicheus szövegekben háromszor fordul elő, amiből kétszer meghagyja *Nomkut*nak, egyszer pedig ‘Majestät der Religion’ fordítást ad (Özertural 2008: 56, 62, 78). A kifejezés a nyugati értelemben vett gnózis megszemélyesített formájaként értelmezhető (Özertural 2008: 134).

Az ótörök *Huasztuanift* nyelvtana

Az alábbi fejezet célja, hogy egy rövid összefoglalást adjon a *Huasztuanift* grammatikájáról, azért hogy a szöveget olvasni vágyók minél könnyebben eligazodhassanak benne. Mindazonáltal ez közel sem tekinthető egy kimerítő nyelvtani elemzésnek, így akik részletesebben is tájékozódni kívánnak az ótörök nyelvtanban, azoknak ajánljuk elolvasásra a *Bibliográfiában* szereplő grammatikával kapcsolatos tételleket.

0. A morféimák jelöléséről

A morféimák megadásakor a következő elveket követtük:

A nyílt, nem ajakkerekítéses magánhangzó, amely hangrend szerint illeszkedik: *a, ä*.

I nem nyílt, nem ajakkerekítéses magánhangzó, amely hangrend szerint illeszkedik: *ĩ, i*.

U nem nyílt, ajakkerekítéses magánhangzó, amely hangrend szerint illeszkedik: *u, ü*.

X nem nyílt magánhangzó, amely illeszkedik hangrend és ajakkerekítés szerint is: *ĩ, i, u, ü* lehet.

d jelölés esetén csak az /l/ és /n/ után <t>, minden egyéb hang után <d> képviseléttel számolhatunk.

q jelöléskor a zöngétlen gutturális zárhang illeszkedése hangrend szerint történik: *q, k*.

ġ jelöléskor a zöngés gutturális zárhang illeszkedése hangrend szerint történik: *ġ, g*.

A morféimákban (ahogy egyébként a szavak esetében is) az <ng> írásmód az /ŋ/ fonémát jelöli, így ilyen esetekben a <g> sosem „illeszkedik” a szó hangrendjéhez. Ilyen például a genitívuszi +*nXng* morféma.

1. Szóképzés

Az alábbiakban a szövegben leggyakrabban előforduló képzőkről adunk egy rövid áttekintést. Ezek nem fedik le a szövegben előforduló teljes képzőrendszert. Az érdeklődőknek ajánljuk megtekintésre a *Morfémajegyzéket*.

1.1. Igeképzés igéből

1.1.1. A szövegben előforduló **műveltető képzők** a következők: *-Ur-*, *-(X)t-*, *-tUr-*, *-ğUr-*. A szövegben szinte kivétel nélkül olyan példákkal találkozunk, ahol az intranszitiv tőhöz járul a műveltető morféma; és így tranzitív vá válik az ige. A műveltető szerkezet kifejezheti azt a jelentéstartalmat is, hogy „hagyta, hogy valami végbemenjen”, ez különösen hangsúlyos értelmezési lehetőség, ha tagadó alakban van az ige. Így: *nomuğ törüğ yadurmatin* [...] (111-112) ‘a tant és a törvényt nem hagytuk terjedni...’

1.1.2. A szövegben csak egy igével fordul elő az ún. **reciprok-kooperatívuszi** *-Xš-* képző, a *süngüş-* ‘harcol, küzd’ igével.

1.1.3. A „**reflexívnek**” nevezett *-(X)n-* képző egyszer sem fejez ki olyan tartalmat, hogy valaki ‘magán hajt végre egy cselekvést’. Több *-(X)n-* morfémás ige is van azonban, amelyek valamilyen mentális cselekvést jelenítenek meg: *ökün-* ‘megbán (bűnt)’, *ötün-* ‘esedezik’, *saqin-* ‘gondol’, *tapin-* ‘szolgál (istent)’, *yazin-* ‘vétkszik’, *yükün-* ‘hódol’ stb. Továbbá több mediális ige is található az *-(X)n-* morfémások között: *boşun-* ‘megszabadul’, *qilin-* ‘megteremtődik’, *tutun-* ‘elakad’.

1.1.4. A „**passzív**” nevezett *-Xl-* képző csak pár igével fordul elő a *Huasztuanif*-ben: *buzul-* ‘megsérül’, *qatıl-* ‘összekeveredik’, *yangıl-* ‘tévelyeg’. Ezek közül legalább kettő (a *buzul-* és a *yangıl-*) nem valódi passzív, mert szemantikai változás vehető észre az alapige és a képzett alak között. A *yangıl-* esetében nem is található meg az alapige szövegemlékeiben.

1.2. Igeképzés névszóból

A szövegben leggyakrabban előforduló igeképző a *+lA-* (pl. *nomla-* ‘prédikál’, *sözlä-* ‘szól’ stb.). Ezen túl előfordul még az *+A-* (*igidä-* ‘hazudik’, *aşa-* ‘táplálkozik, magához vesz’) és az *+U-* (*boşu-* ‘megszabadít’) képző is.

1.3. Névszóképzés igéből

Az egyik leggyakoribb főnévképző az *-(X)ğ-*; a következő szavakban fordul elő: *arığ* ‘szent; tiszta’, *bilig* ‘tudat; tudás’, *ög* ‘értelem’, *ötüg* ‘fo-

hász’, *qapīg* ‘kapu’, *quruğ* ‘száraz’, *sāwig* ‘szeretet; (kedv)’, *tirig* ‘élő’, *tünärig* ‘sötétség’.

Gyakori a szövegben még az *-(U)q* képző: *bačaq* ‘böjt’, *tanuq* ‘tanú’, *yaruq* ‘fény’, *yazuq* ‘vétek’.

A *-maq* morfémat két funkcióban figyelhetjük meg a *Huasztuanif*tben: az egyik esetben a *kārgāk*kel áll együtt (ld. 5.3.1.), a másik esetben pedig igékből képez főneveket, vagyis képzőként szolgál. Erre három példát találhatunk a szövegben: *amranmaq* (215) ‘szeretet’, *kertkünmäk* (217) ‘hit’ és *qorqmaq* (218) ‘[isten]félelem’.

1.4. Névszóképzés névszóból

A *+čI* képző mindig főnevekhez kapcsolódik, és az általa képzett névszó mindig valamilyen személyre vonatkozik, így például a *nom* ‘tan; vallás’ szóból a *nomčr* ‘prédikátor’ alak. A *+čI* morfémával képzett alakok állhatnak jelzői pozícióban is: *buyančr būgtäči arīg dintarlarqa* [...] (103-104) ‘az erényes, szent kiválasztottak ellen...’

A főnevekhez kapcsolódó *+sXz* képző olyan mellékneveket képez, amelyek azt fejezik ki, hogy ‘az alapfőnévvel jelzett dolog nélküli’ valami. Így például a *köngül* ‘szív, érzélem’ főnévből képzett *köngülsüz* ‘érzélem nélküli’.

A *+lXg* morféma főnevekhez vagy főnévi csoportokhoz járulhat, és olyan mellékneveket alkot, amelyek jelentése: az ‘adott főnévre jellemző’. Főnévhez kapcsolódva: *ägsüklüg* ‘hiányos’, *qutluğ* ‘áldott’ stb. Főnévi csoporthoz kapcsolódva: *ädgü qilinčlig* (42-43) ‘jó tettű’, *tört butluğ* (118) ‘négy lábú’ stb.

2. Számnevek

A szöveg a *bir* ‘egy’ számnévhez nem illeszt sorszámnévképzőt, ugyanis a *bir* szónak önmagában is lehet ‘első’ jelentése (pl. 71. sor), az *äki*/‘eki’ ‘kettő’ szóhoz a *+nti* sorszámnévi morféma csatlakozik. A hármas számtól kezdve minden számnévhez az *+(X)nč* sorszámnévképző kapcsolódik, például *üčünč* ‘harmadik’, *yetinč* ‘hetedik’, *bir yigirminč* ‘tizenegedik’.

A *Huasztuanif*t a régi török számrendszert használja, amelyben az egyesek állnak elől, a tízesek pedig következnek az egyeseket, és a tízesek mindig tízzel nagyobb számot jelölnek, mint amihez az egyeseket hozzá kell adni. (Ez a rendszer egyébként kilencvenig működhet (Erdal 2004: 220-221).) Például a ‘tizenöt’ számot úgy adják vissza, hogy ‘öt húsz’

(*beš yigirmi*), és így a *beš yigirminč* (330) jelentése, ‘tizenötödik’.

A *Huasztuanifiben* a szöveg egyes szakaszai sorszámokkal vannak jelölve.

3. Névszók

3.1. A többes szám

A többes szám *+lAr* morfé mája csak bizonyos főnevekhez kapcsolódik a szövegben, így *burxan*, *dintar*, *frišti*, *yaruq özü*t, *tängri*, *yäk* stb. főnevekhez; ezek mind magasabb rendű lényt jelölnek.

3.2. Névszói ragok

A szövegben előforduló névszói ragok:

Akkuzatívusz	<i>+(X)g, +nI, +n</i>
Datívusz	<i>+qA, +gA</i>
Lokatívusz-ablatívusz	<i>+dA</i>
Insztrumentálisz	<i>+(X)n</i>
Genitívusz	<i>+nXng</i>
Direktívusz	<i>+gArU</i>
Komitatívusz	<i>+lUgUn</i>
Ekvatívusz	<i>+čA</i>

3.2.1. Akkuzatívuszi esetet többnyire igék osztják ki. Amikor az akkuzatívusz jelölve van a szövegünkben, a tárgy határozott. Így például tulajdonnevek esetén (*äki yiltizig üč ödki nomug biltimiz* (195-196) ‘a két gyökeret és a három idő tanát ismerjük’), vagy ha a szerkezetben mutató névmás található (*bu beš törtlög tñlögig turalögig [...] qorqüt(t)imiz...* (122-124) ‘ezen ötféle élőlényt (hend.) megfélemlítettük’).

A szövegben a többes szám első személyű birtokos személyjel után az akkuzatívusz *+nI* allomor fja fordul elő (és sosem az *+Xn* (vö. Erdal 2004: 186)): *köngülümüzni saqinčimizni tängrigärü tutamadimiz ärsär* (251-252) ‘szívünket és gondolatunkat nem emeltük istenhez’. Az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel után az *+n* allomorfot használják: *beš tängri yaruqin* (353) ‘(gyötörjük) az Öt isten fényét’.

A *sayu* ‘minden’ névutó is tárgyesetet ad, bár ez lehet jelöletlen tárgy-eset is, ha határozatlan a főnév. (Ennek oka, hogy a *sayu* a *sa-* ‘számol’ ige határozói igeneves alakja, és megőrizte az eredeti ige esetkiosztását.) Példákra ld. 4.2.

3.2.2. A **datívuszi** morféma alakja attól függően, hogy milyen hangrendű szóhoz kapcsolódik *+kă* és *+qa* lehet. Ha az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjelet követi, akkor a „pronominális n”-en keresztül kapcsolódik a szóhoz – csak ilyen esetekben fordul elő a datívusz *+gA* allomorfa: *tamu qapîğînga* (163) ‘a pokol kapujához’. Mivel a *+gA* allomorf [g] írásjele sosem mutat váltakozást a szó hangrendjétől függően, így arra következtethetünk, hogy itt az /ŋ/ fonémával kell számolnunk. Tehát pl. a 163. sorban *qapîğînga* lehetett a hangalak.

A datívusz egyrészt kifejezhet térbeli vagy átvitt értelembeni irányultságot, nagyjából a magyar *-ra*, *-hoz* és *-ba* ragoknak felel meg. A szövegben nem található olyan datívusszal jelölt kifejezés, ami „lokatívuszi” helyviszonyokat fejezne ki (tehát: *-ba*, *-on*, *-nÁl*).

A datívuszi esetet kioszthatja egy ige is a vonzatának: figyelemre méltó, hogy a *bol-* ige ha datívusszal jár, akkor jelentése ‘törődik valamivel’ (*yîlqîqa barîmq̃a bolup* (236-237) ‘jószággal és vagyonnal törődtünk’). A *yazîn-* ‘vétekezik’ ige vonzata is datívusz, ami azt jelöli, aki ellen vétet követtek el (*yaruq tângrîlârķă arîğ nomqa* [...] *yazîntîmîz*... (360-362) ‘a Fény istenek, a szent tan [...] ellen vétkeztünk’). Az *înan-* ‘hisz’ ige is datívusszal jár (vö. 211. sor) és a *tîltan-* ‘kifogást keres’ is (vö. 304. sor).

Datívuszi végződést adhatnak névutók is, szövegünkben ilyen a *tâgi* ‘-ig’: *uluğqa kiçîğkă tâgi* (123-124) ‘(lit.) nagyokig és kicsikig’.

A műveltetői mondatokban datívusz jelöli azt, ami által, segítségével végbemegy a törtézés (vö. 17, 173, 335. sorok). A *Huasztuani*fi-ben ezek nem igazi eszközlők, mert mind élettelenek.

A *Huasztuani*fi-ben csak a datívusz használatos temporális kifejezéseknél olyan helyzetben, amikor a mai török nyelvek többnyire lokatívuszt alkalmaznak: *kînkă* (243, 337. sorok) ‘naponta, minden nap’, *îrkă* (352) ‘hosszú ideje’, illetve *bir yîlqa* (281, 309. sorok) ‘egy évben’.

A szöveg sajátossága, hogy egyes szakaszok elején egy ajánlást tartalmaz (így a második, harmadik, ötödik, tizedik szakasz elején), ahol azt, akinek vagy aminek a szakaszt ajánlják datívuszban található, és semmilyen predikátum nincs utána, ami a datívuszt kioszthatná. Ezeket a fordításban az ‘illeti’ névutóval adtuk vissza.

3.2.3. Csak két esetben fordul elő a *Huasztuani*fi-ben, hogy a **lokatívuszi-ablatívuszi** *+dA* morfémát „lokatívuszi” helyviszonyok kifejezésére (tehát a hol kérdésre válaszolva) használják, ráadásul mindkét esetben a *yer* ‘hely’ szóval (78, 254. sorok).

Az ótörökben viszonylag ritka, hogy az időbeli viszonyokat lokatívuszi morfémával fejezzék ki (Erdal 2004: 371), a szövegünkben egy példa van rá: *bir yigirminç ay beş otuzda* (375) ‘a tizenegyedik hónap huszonötödikén’.

Használható a lokatívuszi-ablatívuszi rag akkor is, ha a *+dA* morfémával jelölt szerkezet a történés vagy cselekvés célját jelöli, és a történés egy állapotban végződik (ld. Erdal 2004: 371). Ilyen példa: *tört yaruq tamga köngülümüzdä tamgaladimiz* (214-215) ‘a Négy Fényes Pecsétet szívünkbe pecsételtük’.

Minden egyéb esetben a *+dA* ragnak „ablatívuszi jelentése” van (tehát -bÖL, -rÖL, -tÖL viszonyokat fejez ki), így például: *yaruq tängrilärdä atrilti* (16) ‘a Fény istenektől elvált’ vagy *yazuqda boşunu ötünürmän* (37-38) ‘a vétkek alól bocsánatért esedezem’.

Névutók is adhatnak *+dA* ragot, így a *bärü* ‘óta’ (pl. 32, 229. sorok), *kesrä* ‘után’ (209), *ötrü* (csak a *nädä ötrü* (202, 206) szerkezetben fordul elő, aminek a jelentése ‘miért’). Ezek a névutók a mai török nyelvekben általában ablatívuszi raggal állnak.

A *+dA* morfémát használják továbbá összehasonlító szerkezetekben is: *küntä ayda öngi biz* (64) ‘a Napnál és a Holdnál különb[nek mondtuk magunkat]’. Ezt a mai török nyelvekben szintén rendszerint az ablatívuszi morfémával jelölik.

3.2.4. Az *+(X)n insztrumentáliszi* morféma kifejezhet eszközt, vagy hogy valami segítségével, valami révén megy végbe a történés (vö. 133-135). Továbbá kifejezhet módot is - főleg ha melléknevekhez kapcsolódik: *ärkligin ärksizin* (292) ‘akarva-akaratlan’.

A 236. sorban a *köngülün körüp* szerkezetben a *köngül* szón feltehetőleg az insztrumentáliszi morféma található meg (és nem az E/3 birtokos személyjel és az akkuzatívusz, mert az a szövegben minden esetben *köngülin*). Az idióma szó szerinti jelentése ‘szívvel lát’, vagyis ‘az akarat szerint’.

Időt csak az *öd* és a *sö* tövekhez kapcsolódva fejez ki a szövegben: *ol ödün* (6-7) ‘abban az időben’, *sön* (9) ‘hosszú ideig’.

Az insztrumentáliszi morféma használatos a *-dUq+I+n* (*üčün*) oksági viszonyt kifejező szerkezetben, ld. a *-dUq* morfémáról szóló 5.5.2.6. részt.

3.2.5. A *direktívuszi* *+gArU* használata a korai ótörökben (és különösen az orhoni feliratokon és a manicheus emlékekben) gyakoribb, mint a későbbi időszakokban (Erdal 2004: 370-371). Azt fejezi ki, hogy a mozgás valami felé, valami irányába történik: *tängrigärü* (262) ‘az ég felé’.

3.2.6. A *genitívuszi* *+nXng* a birtokost jelöli, a hozzá tartozó birtokon pedig birtokos személyjel található. Vannak ugyanakkor olyan esetek is, amikor valódi birtokviszony van a birtokos és a birtok között (tehát nem összetett szavakról van szó), de a genitívusz még sincs jelen: *igid kişi tanuqı boltumuz* (138-139) ‘hazug ember tanúi lettünk’; *tängrilär köngülin bertdimiz* (365-366) ‘az istenek szívét összetörtük’.

3.2.7. Az orhoni feliratokon $+lXgU$ alakban előforduló **komitativuszi** morféma a manicheus szövegekben $+lUgUn$ formában van meg (Erdal 2004: 378-380). Azt fejezi ki, hogy ‘valamivel együtt’. A *Huasztuanifiben* (a nem túl számos előfordulás közül) egy esetben áll nem élő dologgal: *qamağ tängrilär sözinlögün* (2) ‘minden istenek parancsára; minden istenek parancsával együtt (eljött és alászállt)’. A rag az előbbi példán kívül csak a *süngüš-* ‘harcol, küzd’ ige mellett fordul elő (ld. 3, 5, 9, 75. sorok).

3.2.8. A határozói szerkezeteket jelölő $+čA$ **ekvatívuszi** morféma azt fejezi ki, hogy ‘valami szerint, valaminek megfelelően; valamihez hasonlóan’ zajlik a cselekvés: *ädgüti nomča törüčä bačamadimiz ärsär* (294-295) ‘ha [...] nem helyesen, a tan és a törvény szerint börtönlünk’. További példákra ld. 234 és 364. sorokat.

Két esetet kell megemlíteni, amikor nem ilyen a használata: a *munča* (128) mint mondatbevezető annyit jelent, hogy ‘így’, továbbá a *munča üküš* (156-157) ‘ilyen sok’ esetében a $+čA$ azt fejezi ki, hogy ‘körülbelül annyi, mint valamilyen mennyiség’ (a $+čA$ ilyen használatára vö. Erdal 2004: 376-377). Ilyen továbbá a *näčä* ‘valahányszor’ (ld. Erdal 2004: 213).

3.3. Birtokos személyjelek

A szövegben előforduló birtokos személyjelek:

$+(X)m$	$+(X)mXz$
$+(s)I(n)$	

A birtokos személyjelek közül csak az egyes szám első személyű $+(X)m$, a többes szám első személyű $+(X)mXz$ és az egyes szám harmadik személyű $+(s)I$ fordul elő a szövegünkben.

Az $+(X)mXz$ után mindig a $+nI$ akkuzatívuszi allomorf fordul elő (ld. 3.2.1. részt).

A $+(s)I$ morfémas szót ha ragokkal látják el, akkor az ún. „pronominális n”-et használják a datívusz (*tamu qapıqınga* (163) ‘pokol kapujához’), a lokatívusz-ablatívusz (*ornınta* (224) ‘helyükről’), a direktívusz (*tängri yeringärü* (45) ‘isteni helyre’), a komitativusz (*tängrilär sözinlögün* (2) ‘az istenek parancsára’) és az ekvatívusz (*ät’öz säwiginčä yorıp* (233-234) ‘a testi örömeknek élve’) ragja előtt.

Az egyes szám harmadik személyű birtokos személyjelezett alakokhoz ha akkuzatívusz járul, akkor $+(s)In$ lesz a toldalék.

3.4. Névszói állítmány

A *Huasztuanifiben* csak egyes és többes szám első, valamint egyes szám harmadik személyben találkozhatunk jelen idejű névszói állítmányokkal. Az egyes és többes szám első személyű alany esetén a névszói állítmány után következő (+)*mIn* és (+)*bIz* jelöli az egyeztetést az alany-nyal. Így: *tängričimin nomčimîn* (172-173) ‘prédikátor, a tan prédikátora vagyok’; *küntä ayda öngibiz* (64) ‘a Napnál és a Holdnál különbek vagyunk’ vagy *ötägči berimčibiz* (346) ‘bűnösök vagyunk’. Az egyes szám harmadik személyű alanyok esetében lehet egyeztető morféma a névszói predikátumon, de nem szükséges. Ha van, akkor ez az *ol*: *qamağ yer üzäking qutı qıwı öngü mängzi özi özüti küči yaruqı tözi yiltizi beš tängri ol* (82-85) ‘Minden a föld felszínén lévőnek áldása és kegyelme, színe és ábrázata, saját maga és lelke, ereje és fénye, alapja gyökere az Őt isten.’ További példákra ld. 27-32, 46. sorok.

Az olyan mondatok, amelyekben valaminek a létezése (vagy nem létezése) az állítás, a *bar* ‘van’ vagy a *yoq* ‘nincs’ névszói elemek használatosak predikátumként (ld. 61-62, 199-200 sorok).

Ha a névszói állítmány múlt idejű, akkor az *ärti* kopula használatos: [...] *bir biligin ariğ köngülün alqansığ törü bar ärti* (246-247) ‘volt egy törvény, hogy [...] egy tudattal és tiszta szívvel imádkozzunk’ vagy *bir ay čaxşapat tutmaq kârgäk ärti* (311-312) ‘az egy hónap parancsolatát meg kellett tartani’. Ld. még: 258-260, 262-267, 281-284, 298-302, 309-310, 314-317, 326-327. sorok.

4. Névutók

Az alábbi táblázat a szövegben előforduló névutókat mutatja be, megadva, hogy a névutó milyen esetet ad komplementumának, illetve a névutó jelentését.

Eset	Névutó	Jelentése
Nominatívusz	<i>birlä</i>	együtt
Nominatívusz	<i>üčün</i>	miatt
Datívusz	<i>tägi</i>	-ig
Lokatívusz-ablatívusz	<i>bärü</i>	óta
Lokatívusz-ablatívusz	<i>ötrü</i>	miatt
Lokatívusz-ablatívusz	<i>kesrä</i>	után
Akkuzatívusz	<i>sayu</i>	minden

4.1. Az *üčün* névutó főnevek után következve nominatívuszi (tehát nem jelölt) esetet ad a főnévnek. Vannak példák arra, hogy az *üčün* a *-dUq* nem finit mellékmondatot jelölő morféma után következik. Ilyenkor a *-dUq* mellékmondat kaphat nominatívuszt (20, 286, 340. sorok), de van olyan is, hogy insztrumentáliszi morféma kapcsolódik a *-dUq*-hoz az *üčün* mellett (19, 76, 77. sorok). Mivel azonban az ötörökben a *-dUq*+insztrumentális önmagában is jelölhet okot megadó mellékmondatot, így azt feltételezhetjük, hogy a *-dUq*+insztrumentális *üčün* esetén nem az *üčün* a felelős az insztrumentális jelenlétéért, hanem arról van szó, hogy kétszer jelölik az oksági viszonyt.

Az *anī üčün* (342) ‘ezért’ esetében az *anī* egy egyes szám harmadik személyű akkuzatívussal jelölt névmás. Az, hogy egy személyes névmás nem nominatívuszban van az *üčün* mellett, nem meglepő – a törökországi törökben például az *için* genitívuszt ad bizonyos névmásoknak. De ez egy „speciális” használatnak tekinthető, így nem változtat azon a fent feltüntetett megállapításon, hogy az *üčün* nominatívussal jár.

4.2. A *sayu* akkuzatívuszt ad komplementumainak, ez az akkuzatívusz - mint az a török nyelvekre jellemző - lehet jelöletlen, ha a tárgy határozatlan. Ezzel a jelöletlen akkuzatívussal találkozhatunk többségében a *sayu* mellett, így például: *kün sayu* (330) ‘minden nap’. Azonban egy esetben a *sayu* komplementuma határozott, és így jelölve van rajta a tárgyeset: *ay tängri künin sayu* (298-299) ‘a Hold isten minden napján’.

5. Igék

5.1. Finit igei jelölők

A finit igei morfémák és azok funkciói:

-dl (E/3), -dXmXz (T/1)	Múlt idő
-mİš	Indirekt információ
-yUr, -Ar, -Ur, -Ir, -mAz (tagadó)	Folyamatosság, jelen idő
-ġAy	Jövő idő
-zUn (E/3)	Felszólító mód

5.1.1. A szövegben a **múlt idő** morfémája csak egyes szám harmadik személyű és többes szám első személyű alanyok mellett fordul elő. Az egyes szám harmadik személyű alanyok mellett -dl raggal találkozunk (pl. 125, 126, 127, 147, 176, 184, 187, 276. sorok), míg a többes szám első személyűek esetén -dXmXz raggal (pl. 5, 10, 14, 225, 255, 264, 327. sorok) (vö. Erdal 2004: 237-238).

5.1.2. Azt, hogy az információ **indirekt** forrásból származik, a szöveg a -mİš finit morfémával fejezi ki. Három példa van erre (202, 204 és 205. sorokban), így: *yer tängri yoq ärkän öngrä nä bar ärmİš tepän bil-timiz* (201-203) ‘megtudtuk, mi volt mielőtt a föld és ég [még] nem volt’. Erdal (2004: 239-240) szerint a -mİš finit használatakor nem fejez ki időviszonyokat, csupán annyit, hogy az információ valamilyen forrásból (pl. hallomásból) származik. Ennek nem mond ellen a *Huasztuanif*tben található - igaz nem túl számos - példa.

5.1.3. Ha finit időjelként használják az ún. „**aorisztosz**”, akkor azt fejezi ki, hogy a beszédidőhöz képest még nem zárult le a cselekvés, történés, tehát még folyamatban van. A szövegben négy különböző változatával találkozhatunk: -yUr, -Ar, -Ur, -Ir. A magánhangzókra végződő tövekhez a -yUr járul (*sözläyürbiz* (333); *išlāyürbiz* (334)), a nem képzett tövekhez járulhat -Ar (*toġar batar* (61), *tutarbiz* (358)), -Ir (*barir* (341)) és -Ur (*ölür* (60), *ärür* (79), *turur* (81), *qılurbiz* (179, 371)). A reflexív -(X)n- és a műveltetői -Ur- morfémák után az -Ur használatos: *tirġürür* (26), *ölürür* (27), *ötünür* (pl. 38, 67), *ökünürbiz* (113, 190). Az -(X)t- műveltetői szuffixum után azonban az -Ir áll: *yarutir* (49), *ämgätirbiz* (336, 352) (vö. Erdal 2004: 240-241).

A szövegben az aorisztosz fokális és nem fokális jelen időt is kifejezhet (tehát azt is, ami éppen most történik, és azt is, ami általában igaz). Ezt bizonyítja, hogy az aorisztosz állhat egy mondatban az *amtir* ‘most’ idő-

határozóval, ami a fokális jelent jelzi: *tängrim amtī ökünürbiz yazuqda boşunu ötünürbiz* (113-115) ‘Istenem, most [ezeket mind] megbánjuk, és a vétkek alól bocsánatért esedezünk’. Ugyanakkor az aorisztosz mellett előfordulhat például a *kün sayu* ‘minden nap’ időhatározói szerkezet is, amely a nem fokális jelent jelöli: *kün sayu näčä yawlaq saqinč saqinurbiz* (330-331) ‘minden nap mennyi rossz gondolatot gondolunk’.

5.1.4. A jövő idő -ğAy morfémája csak finit jelölőként használatos. A beszédidőhöz képest még be nem következett eseményeket jelöli. A szövegben csak háromszor fordul elő (ld. 207, 208, 209 sorokban). Az orhoni feliratokkal ellentétben a *Huasztuanif*ben a jövő idő jelölésére nem a -dAčI morfémát, hanem a -ğAy szuffixumot használják.

5.1.5. A szövegben csak egyszer bukkan fel egy **felszólító módú** igealak: *ärksizin toğar batar ärki bar ärsär toğmazun tedimiz ärsär* (61-63) ‘amikor azt mondtuk, hogy akaratlanul kelnek és nyugszanak, ha [meg] akaratuk van, ne keljenek fel’. Eszerint az egyes szám harmadik személyű felszólító módú morféma a -zUn.

5.2. Tagadás

Az igei tagadás a -mA- tagadósuffixummal történik. A -mA- morféma az ige után kapcsolódik még a finit vagy nem finit igei morfémák előtt. Az „aorisztosz” esetén a tagadást és az időjelet együtt a -mAz morféma fejezi ki: *qilinčün qilu umazbiz* (359) ‘az [előírt] cselekedeteket megtenni [mégsem] tudjuk’. A -mAz csak ebben az egy esetben fordul elő finit állítmányként, ahogy látható a többes szám első személyű személyrag a -mAz morféma után a -bIz.

A vonatkozói mondatokban használt „aorisztoszi” morféma tagadó alakja is -mAz: *kün ay tängri taplamaz işig [...]* (151-152) ‘a Nap és a Hold istenének nem tetsző dolgot...’.

A -mA- tagadósuffixum fedezhető fel a -mAčIn határozói igenévi morfémában is, de talán mégsem érdemes a -mAčIn szuffixumot szegmentálni (ld. 5.5.2.4.).

5.3. Szükségesség kifejezése

5.3.1. A kărgăk együtt állhat a -mAq morfémával, így például: *bir ay čağşapat tutmaq kărgăk ärti* (311-312) ‘az egy hónap parancsolatát meg kellett tartani’.

5.3.2. A *kărgăk* mellett lehet -sXq morfémával jelölt mellékmondat is, ez azonban jóval ritkébbnek tűnik, mint a -mAq *kărgăk* szerkezet, csupán egyszer fordul elő (285. sor).

5.4. Tudás, képesség kifejezése

A valamilyen cselekvés végrehajtására vonatkozó képességet a szöveg a *-(y)U* határozói igenévi morfémával és az *u-* segédigével adja vissza: *tängri yeringärü baru umatın [...]* (77-78) ‘az istenek földjére visszatérni nem tudtak...’ A szövegben csak tagadó alakban fordul elő az *u-* ige (ld. 318, 320, 323, 359, 369. sorok).

5.5. Nem finit igei jelölők

5.5.1. Vonatkozó mellékmondatok típusai

Az alábbi táblázat a vonatkozó mellékmondatok morfémáit mutatja be, azokba az oszlopokba sorolva őket, amilyen típusú vonatkoztatói szerkezetben szerepel az adott morféma a *Huasztuani* fíben.

Alanyi vonatkoztatás	Nem alanyi vonatkoztatás
<i>-dAčI</i>	
<i>-(X)ğII</i>	
<i>-(X)ğmA</i>	
	<i>-sXq</i>
	<i>-dUq</i>
	<i>-mAz</i>
	<i>-mIš</i>

5.5.1.1. A *-dAčI* morféma csak a *bardači bošuntači* (263, 271) hendiadiokban fordul elő. Ebben az egy példában olyan vonatkoztatói mellékmondatot képez, ahol a vonatkoztatás feje a vonatkozó mellékmondat alanya (vagyis „folyamatos melléknévi igenevet” alkot): *tängrigärü bardači bošuntači beš tängri yaruqın [...]* (262-264) ‘az ég felé menő és megszabaduló Öt isten fényét...’ Zieme (1969: 79-80) megjegyzi, hogy a *-dAčI* -val alkotott mellékmondatok az elkövetkező eseményekre utalnak; ez nem jelenthető ki teljes bizonyossággal jelen példa esetén. Inkább úgy ragadható meg legjobban, hogy a *-dAčI* nem fejez ki befejezettséget.

5.5.1.2. Az *-(X)ğII* morféma különösen a manicheus szövegekben gyakori. Az *-(X)ğII* olyan vonatkozó mellékmondatokat jelöl, ahol a vonatkoztatás feje a vonatkoztatás alanya, így *beš tängri yaruqın quwratıgli frištilär* (260-261) ‘az Öt isten fényét összegyűjtő angyalok’ szerkezetben a vonatkozó mondatnak a *frištilär* az alanya, ők hajtják végre a *quwrat-* ‘összegyűjt’ cselekvését.

Egy esetben a vonatkoztatás feje „hiányzik”: *mängigü tängrilärig*

yaratıǵlı ol tedimiz ärsär (29-30) ‘„ő az örök isteneket teremtő” - amikor ezt mondtuk’. Itt „hiányzik” az „isten” szó az örök isteneket teremtő [isten] vonatkozó mellékmondatból

5.5.1.3. Az **-(X)ǵmA** olyan vonatkozó mellékmondatokat jelöl, amelyeknek a feje a vonatkoztatás alanya. Például: *eki yaruq ordu içrâ oluruǵma tängrilärkä* [...] (51-53) ‘a két fénypalotában lakozó istenek ellen...’. Itt a *tängrilär* az *olur-* alanya.

Vannak olyan esetek is, amikor fej nélkül fordul elő a vonatkozó mellékmondat. Ilyenkor az **-(X)ǵmA** megkaphatja azokat a inflexiók toldalékokat, amelyeket a fej megkaphat: *yana igidäyü tängričimin nomčimîn tegmäkä artizip* [...] (172-173) ‘félrevezetve azok által, akik helytelenül és hazudva azt mondták: „prédikátor, a tan prédikátora vagyok”’. Itt a *tegmä* vonatkozó predikátum után „hiányzik” a fej (pl. ‘személyek’), így a datívuszi rag, ami a fejre került volna, a vonatkozó mellékmondat predikátumára kerül.

5.5.1.4. A **-sXq** morféma két funkcióban fordul elő a szövegben: a *kärgäk* mellett (erre ld. 5.3.2.), másszor pedig vonatkozó mellékmondatok predikátumát jelöli.

A **-sXq** morféma csak a rovásírásos korai ótörök emlékekben és a *Huasztuanif*ben fordul elő (más manicheus emlékekben csak lexikalizált alakok vannak meg (Zieme 1969: 77)). A többi manicheus és ujjur emlékekben a **-GU** szuffixum használatos a **-sXq** morfémaéhoz hasonló funkcióban. A szövegünk ingadozást mutat a morfémavégi gutturális zöngéssége tekintetében: egyes esetekben **-sXq** (*ančulasiq* (259, 285), *olursuq* (283, 310)), más esetekben **-sXǵ** (*alqansig* (247), *išlāmäsiz* (334)) alakokkal találkozhatunk. Erdal (2004: 301-302) szerint ez azal magyarázható, hogy a *Huasztuanif*et másolók korábban már nem volt használatos a szuffixum.

Amikor a **-sXq** vonatkozó mellékmondatokat jelöl, akkor a vonatkoztatás feje sosem lehet a mellékmondat alanya, továbbá a **-sXq** morfémanak van egy ‘szükséges, ajánlatos’ jelentéstartalma (ez utóbbi jellegzetességében hasonlítható a magyar **-AndÓ** raghoz). Így például: *näčä sözlämäsiz irinčülüǵ söz sözläyürbiz* (332-333) ‘mennyi kimondhatatlan, aljas szót szólunk’. Ebben a példában a *sözlä-* igetőhöz a tagadósuffixum, majd a **-sXq** kapcsolódik, a vonatkoztatás feje pedig a *söz* szó, ami a *sözlä-* ige tárgya. Vagyis *sözlämäsiz söz* ‘nem kimondandó szó’.

5.5.1.5. A **-dUq** főként a rovásírásos és a manicheus emlékekben előforduló szuffixum. A **-dUq** többnyire olyan vonatkozó mellékmondatokat jelöl, amelyeknek a feje nem az alany (Erdal 2004: 294). A *Huasztuanif*ben egy példa van a **-dUq** vonatkozó használatára: *künkä*

ašaduqumuz beš tängri yaruqı [...] (337-338) ‘amit minden nap magunkhoz veszünk, az Őt isten fénye...’ Itt a fej (*beš tängri yaruqı*) az *aša-* tárgya. Látható továbbá, hogy lehetséges a *-dUq* morfémán jelölni az egyeztetést a vonatkozó mellékmondat alanyával (‘mi’), ez a birtokos személyjelek segítségével történik.

5.5.1.6. Az „aorisztoszi” morféma használható vonatkozói mondatokban is. Ezzel csak egy esetben találkozunk, azzal is a tagadói *-mAz* alakjában: *kün ay tängri taplamaz işig näčä işlädimiz ärsär* (151-153) ‘valahányszor a Nap és a Hold istenének nem tetsző dolgot tettünk’. Itt a vonatkoztatás feje az ige tárgya (a *tapla-* ugyanis tranzitív ige: ‘to be pleased, satisfied (with something *Acc*)’ (ED 440)); látható, hogy a vonatkozó mellékmondat alanya (*kün ay tängri*) is szerepelhet a mellékmondatban. Az „aorisztoszi” morféma nem alanyi vonatkoztatásban való használata a korai ötörök szövegekre jellemző (Erdal 2004: 284-285).

5.5.1.7. A *-mİš* morféma vonatkozói mellékmondatokat is jelölhet (finit használatára ld. 5.1.2.). Az orhoni feliratokkal szemben, ahol a *-mİš* toldalékos vonatkozói mellékmondatok feje a vonatkozói mellékmondatok alanya (Erdal: 2004: 296-297), a *Huasztuanıfı*ben nem találunk ilyen példát. A vonatkoztatás feje lehet például a mellékmondat tárgya, így: *tängri aymış ötčä biligčä yorımadımız ärsär* (363-365) ‘nem az isten [által] kinyilatkoztatott tanácsok és tudás szerint éltünk’. Itt a fej (*öt, bilig*) a vonatkozói mellékmondat tárgya (vagyis az *ay-* ‘mond valamit’ predikátum tárgya). További példákra ld. 14 és 66. sorok.

A *Huasztuanıfı*ben nem találunk olyan példát, hogy a *-mİš* morfémán birtokos személyjel is jelölve lenne (mutatva az egyeztetést a vonatkozói mondat alanyával).

A vonatkozói mellékmondatokban használatos *-mİš* aspektuális szempontból befejezettséget fejez ki. (Tehát a fenti (363-365.) sorokban található példában a mondás (*ay-*) eseménye már lezárult.)

5.5.2. Határozói mellékmondatok

Az alábbi táblázat a szövegben előforduló határozói igeneves morfémákat és azok jelentését, illetve használatát adja meg.

Határozói igeneves morféma	Jelentése, használata
<i>-(X)p</i>	<i>-vA</i> ; és, így
<i>-pAn</i>	<i>tepän</i> (ld. 6.5)
<i>-(y)U</i>	<i>-vA</i> (módhatározói); segédigés szerkezetekben (ld. 5.4.)

- <i>mAtIn</i>	nem ...-vA
- <i>ġAll</i>	azért, hogy...; ld. 6.2.
- <i>dUq üčün</i>	azért, mert...
- <i>dUq+Poss+n üčün</i>	azért, mert...
- <i>dUq+Poss+dA bärü</i>	mióta...

5.5.2.1. A legtöbb esetben az **-(X)p** morfémás mellékmondatok egyszerű kapcsolatos viszonyt jelölnek, ahol az **-(X)p**-es mellékmondat eseménye a főmondati eseményt megelőzi, vagy egy időben zajlik vele. Vannak esetek, amikor az **-(X)p** egyértelműen módot fejez ki: [...] *älgın sumup adaqın yorip ürkä üzüksüz ämgätirbiz* (351-352) ‘kezelével adva, lábával járva hosszú ideje folyamatosan gyötörjük az Öt isten fényét’. Az **-(X)p** morfémás mellékmondatokból akár hosszú láncolatok is felépülhetnek: *ät’öz säwiginčä yorip yawlaq eş tuş adaş sawın alıp köngülün körüp yilqıqa barımqa bolup azu mungumuz taqımız tägip bu on çaxşapatig sidimiz ärsär* (233-239) ‘a testi örömeknek élve, rossz társak és rokonok szavát megfogadva, az ő akarata szerint jószággal és vagyonnal törödtünk, vagy mivel bánat és szükség ért bennünket, ezt a tíz parancsolatot megszegtek’.

5.5.2.2. A **-pAn** főleg a korai ótörök rovásírásos és manicheus emlékekben gyakori, ugyanakkor azt látjuk, hogy használata már szövegeinkben is igen korlátozott. Ugyanis a **-pAn** morféma a *Huasztuanif*ben csak a *te*- ‘mond’ igéhez kapcsolódhat. A *tepän* funkciójára ld. 6.5.

5.5.2.3. A „magánhangzó” határozói igenév **-(y)U** alakban fordul elő a szövegben. A magánhangzó illeszkedése tehát U-illeszkedést mutat a *Huasztuanif*ben. Amikor a **-(y)U** valódi határozói mellékmondatokat jelöl, akkor módot fejez ki – azt, hogy a főmondati esemény milyen módon valósul meg: *bilmätin tängrikä ‘igidäyü muntağ uluğ çulwu saw sözlädimiz ärsär* (33-34) ‘tudatlanul az istennek hazudva ilyen nagy, káromló szavakat szoltunk’.

A szövegben a *yangılu* alak mindig így „önmagában”, vagyis teljes mellékmondat nélkül fordul elő. Ezt a ‘tévesen’ fordítással adtuk vissza.

A **-(y)U** morféma használatos segédigés szerkezetekben is, így az *unıtu ‘iddi* (15) segédigés szerkezet jelentése: ‘teljesen elfelejtette’. A **-(y)U** más segédigés szerkezetekben való használatára, ld. 5.4.

5.5.2.4. A **-mAtIn** (de a 171. sorban a *kertkünmädin* alakban a *-mädin* allomorffal is találkozhatunk) az egyetlen olyan határozói igenévi morféma a szövegben, amelyik tagadást jelenít meg. Azt fejezi ki, hogy ‘valamit nem csinálva’. A *Huasztuanif*ben gyakran előfordul a

bilmätin kifejezésben; ezt ‘tudatlanul’ fordítással adtuk vissza.

5.5.2.5. A *-ġAll* a *Huasztuanif*tben csak célhatározói mondatokat jelöl (időhatározóikkal nem találkozhatunk): *yazuqda bošungali barmadimiz ärsär* [...] (305-306) ‘ha [...] nem mentünk el, hogy a vétkek alól bocsánatot kérjünk...’ A *-ġAll* -val jelölt mellékmondatok alánya minden esetben megegyezik a főmondat alanyával.

5.5.2.6. A *-dUq* morféma különböző névutókkal vagy ragokkal együtt jelölhet határozói mellékmondatokat is (a *-dUq* vonatkozói használatára ld. 5.5.1.5.). A *-dUq* *üčün* okot határoz meg; ha a mellékmondat alánya világos a kontextusból, akkor a *-dUq* állhat birtokos személyjelek nélkül is (pl. 286, 340. sorok), de lehet jelölni az alanyt, ilyenkor a *-dUq* után a birtokos személyjelek állnak. Ez utóbbira példa: *biligsiz ögsüz boltuqumuz üčün* [...] (20) ‘tudatlanná, értelem nélkülivé váltunk, s emiatt...’ Itt a többes szám első személyű *-(X)mXz* birtokos személyjelet láthatjuk a *-dUq* morféma után.

Továbbá a *-dUq* az insztrumentáliszi *-(X)n* raggal együtt kifejezhet ok-sági viszonyokat: *šimnu ögümüzni saqinčimizni azğurduqin* [...] (18-19) ‘mivel [...] Simnu értelmünket és gondolatunkat félrevezette...’. Megeshet az is, hogy a *-dUq* az insztrumentáliszi raggal és az *üčün* névutóval áll együtt: *balıqduqin qaraqqa qatılduqin üčün* [...] (76-77) ‘mivel [...] megsebesültek, és a sötétséggel összekeveredtek...’ (A *Huasztuanif*tben előforduló *-dUq* + insztrumentáliszi példák esetén a *-dUq* utáni morféma nem X- illeszkedést, hanem I-illeszkedést mutat. Mivel a szöveg meglehetősen következetesen jelöli mind az insztrumentáliszi morfémat, mind a birtokos személyjeleket, így arra következtethetünk, hogy itt *-dUq* + Poss.Sg.3. + insztrumentálisszal van dolgunk.)

A *-dUq* állhat együtt a *bärü* névutóval is, ami *+dA* ragot ad komplementumainak. Jelentése: ‘(a)mióta...’ A szövegben csak *-dUq* *+XmXz* *+dA* *bärü* alakban fordul elő a szerkezet, vagyis a többes szám első személyű birtokos személyjellel: *on čaxšapat tutduqumuzda bärü* [...] (228-229) ‘amióta a tíz parancsolatot megtartjuk...’

6. Az összetett mondatok alkotásának egyéb módjai

6.1. A **feltételt** megadó tagmondatok igei predikátumán a *-sAr* morféma van jelölve. Van olyan eset is, amikor a *-sAr* nem annyira feltételt, mint inkább időt fejez ki: *burxanlar ariğ dintarlar nomlasar kertkünmädin* [...] (170-171) ‘amikor a burhánok, szent kiválasztottak prédikáltak, nem hittünk [nekik]’. A *-sAr* morfémat megkülönbözteti a

határozói igenévi morfémáktól az, hogy a finit igealakok után (döntő többségben a múlt idejű igék után) is következhet az *är-* igéhez járulva. Ezeket a mellékmondatokat sokszor a *näčä* ‘valahány(szor), akárhány(szor), mennyi(szer)’ vezeti be; a *-dI* (*-dX*) *ärsär* predikátum nem irreális feltételt, hanem múltbeli feltételt (‘ha valamit csináltunk; ha valami történt’) fejez ki. Ez a *Huasztuanif*tben egy rendkívül gyakori szerkezet, szinte minden gyónószakasz szerkezetét az ilyen típusú mellékmondatok mellérendelt láncolata szervezi (tehát hogy „ha így és így vétkeztünk”), majd a befejező mondat mindig az, hogy ‘akkor most az elkövetett bűnöktől meg szeretnénk szabadulni’.

6.2. A *-gAll* morfémának van egy olyan használata, amikor a főige (pl. *qizğan-* ‘fukarkodik’) valamihez való hozzáállást fejez ki. Ilyen esetekben használható a mellékmondat jelölésére a *-gAll*: *azu puši bergäli qizğanip* [...] (267-268) ‘akár [mert] az adomány adással fukarkodtunk; akár [mert] adományt adni fukarkodtunk...’ Ezeket a szerkezeteket Erdal a latin *supinum*hoz hasonlítja (ld. Erdal 2004: 409-411).

6.3. A szövegben a ‘könyörög’ (*öt-*), ‘esedezik’ (*ötün-*) jelentésű igék melletti *-(y)U* („határozói igenévi” morfémás) alak azt adja meg, hogy miért könyörög az illető: *yazuqda bošunu ötünürmän* (37-38) ‘a vétkek alól bocsánatért esedezem’ vagy *suyumuzni yazuqumuzni bošuyu qolmaq kargäk ärti* (300-302) ‘bűnünk és vétünk megbocsátásáért könyörög-nünk kellett’.

6.4. A *Huasztuanif*tben a **függő mondatokban** (tehát az „azt mondta, hogy...”-típusúakban) azt, amit mondtak, mindig finit igeidős mondatrész adja vissza. Így például: *kün ay ölüi tedimiz ärsär* (60) ‘amikor azt mondtuk, hogy a Nap és a Hold meghal’. Ebben a mondatban a *kün ay ölüi* a „függő” rész, és látható, hogy az aorisztoszi (tehát egy finit) morféma található a predikátumán. Ehhez ld. még: 27-32, 61-65, 172-173. sorok.

6.5. Ha a *bil-* ‘tud’ ige egy mellékmondattal áll együtt (tehát pl. „tudtuk, hogy...”), akkor a mellékmondat állítmánya finit, és a *bil-* predikátum előtt a *tepän* szó szerepel: *yer tängri yoq ärkän öngrä nä bar ärmış tepän biltimiz* (199-201) ‘megtudtuk, mi volt, mielőtt a föld és az ég [még] nem volt’. További példákra ld.: 201-210. sorok.

6.6. A mellérendelés

6.6.1. Két főnévi szerkezetet összeköthet a **+II +II**, ez a megoldás más típusú szerkezetek mellérendelésekor nem használatos, ellentétes értelmű főneveket köt össze (bár ez nem mindig van így, vö. Zieme 1969: 94-95): *yaruqlı qaralı* (6) ‘a Fény és a Sötétség’.

6.6.2. A szövegben az **azu** szó használatos (nem „kizáró”) ‘vagy’ funkcióban. Önállóan vagy „párosan” is előfordulhat.

6.6.3. A **yemä** bármilyen típusú szerkezeteket összekapcsolhat: így főnévi csoportokat (348-349), tagmondatokat (286-293) és finit mondatokat (260) is. A *Huasztuanıfı* legtöbb szakaszát a *yemä* szó vezeti be (pl. 10, 39, 69, 132, 161 stb. sorok).

Szójegyzék

ačit-	‘kínoz’ (ED 21) (ačit- ačrit- <i>hend.</i>) ~ti-miz: 94, 126	~ag: 28 <i>anig qilinč</i> 180	
adaq	‘láb’ (ED 45) ~in: 351 ~lig: 117	~qa 335 ~lig 4, 18, 273	
adaš	‘barát’ 235 (ED 72)	anta	‘ott, onnan’ ld. <i>ol</i> ~da: 16, 209
adril-	‘elválík, szétválík’ (ED 68) ld. <i>atril-</i> ~gay: 208	antiq-	‘esküszik’ (ED 180) ~di-miz: 137
adruq	‘külön(álló)’ 267 (ED 65)	arig	‘szent, tiszta’ 22, 42, 103, 107, 169, 170, 194, 246, 259, 282, 284, 300, 360, 361, 373 (ED 213) ~in: 254
ažit-	‘felemel’ (ED 81) ~ti-miz: 223	ariti	‘teljesen’ 320 (ED 211)
ažiz	‘száj’ (ED 98) ~in: 230	arqun	‘keresztezett (t.i. összekeveredett), elegy’ [19], 206
ažrit-	‘gyötör’ (ED 92) (ačit- ačrit- <i>hend.</i>) ~ti-miz: 94, 127	artat-	‘megront’ (ED 208) ~di-miz: 145
ažu	‘mérég’ (ED 78) ~luž: 162	artiz-	‘hagyja magát félrevezetni’ (ED 211) ~ip: 173
al-	‘(szavát) elfogad’ (ED 124) ~ip: 174, 236	artuqi	‘meg, és’ 12 (ED 204)
alqan-	‘imádkozik’ (ED 138) ~madi-miz: 249 ~siğ: 247 ~ur: 250	asra	‘lent’ 80 (ED 250)
alqiš	‘ima’ 243, 367 (ED 137) ~imiz: 253	aš	‘étel’ 93 (ED 253)
alti	‘hat’ (ED 130) ~nč: 132	aša-	‘táplálkozik, magához vesz’ (ED 256) ~duq-umuz: 337
amran-	‘szeretetre méltónak lenni’ (ED 163) ~maq: 215	at	‘név’ (ED 32) ~in: 358
amfi	‘most’ 36, 98, 113, 130, 159, 190, 226, 240, 255, 278, 296, 306, 328 (ED 156)	atir-	‘szétválaszt’ (ED 66) ~gali: 48
ančula-	‘felajánl, adományoz’ (ED 175) ~siq: 259, 285	atril-	‘elválík’ (ED 68) ~ti: 16
ani	ld. <i>ol</i>	ay	‘hónap, hold’ 60, 298, 311, 371, 375 (ED 265) ~da: 64 ~qi: 319
anig	‘gonosz’ (ED 182)	ay-	‘kinyilatkozik’ (ED 266)

~mîş: 366
azgür- ‘félrevezet’ (ED 283)
 ~duq-in: 19
 ~uğlî: 164
azu ‘vagy’ 237, 267, 288 (ED 280)
ädgü ‘jó, a Jó’ (ED 51)
 ~g: 27
ädgü qılınçlıg: 42, 107
ädgütü ‘helyesen, jól’ 249, 294, 319, 322 (ED 53)
ägsüt- ‘hiányosan tesz’ (ED 117)
 ~tü-müz: 239, 369
ägsük ‘hiány(os)’ 326 (ED 116)
 ~lüg: 345, 356
älig1 ‘kéz’ (ED 140)
 ~in: 231, 351
älig2 ‘ötven’ 282 (ED 141)
ämgät- ‘gyötör’ (ED 159)
 ~ir-biz: 336, 352
är- ‘lenni’ (ED 193)
 ~kân: 200, 250
 ~mîş: 200
 ~sâr: 23, 25, 27, 29, 30, 32, 34, 36, 54, 57,
 59, 60, 62, 63, 65, 89, 90, 94, 98, 105, 109, 111,
 112, 125, 126, 127, 128, 135, 136, 138, 139, 141,
 144, 145, 146, 148, 149, 151, 153, 156, 158, 176,
 177, 178, 181, 184, 186, 189, 224, 225, 226, 239,
 240, 250, 252, 254, 255, 264, 270, 273, 275, 276,
 278, 293, 295, 306, 318, 321, 323, 326, 327, 363,
 365, 366, 369, 370
 ~ti: 232, 247, 260, 267, 284, 286, 302,
 310, 312, 317
 ~ür: 79
ärin- ‘lustalkodik’ (ED 235) (**ärin- ärmägür-**
hend.)
 ~ip: 291, 303
ärk ‘akarat, erő’ (ED 220)
 ~i: 61
ärklig ‘hatalmas, hatalommal bíró’ 55 (ED 224)
 ~in: 292, 302
ärksiz ‘akaratlan’ (ED 226)

~in: 61, 292, 303
ärmägür- ‘henyél’ (ED 232) (**ärin- ärmägür-**
hend.)
 ~üp: 248, 292, 303
ärngäk ‘ujj’ (ED 234 *ernek*)
 ~in: 91
äsid- ‘hall’ (ED 257)
 ~ip: 350
ät’öz ‘test’ 233 (ED 74)
äw ‘ház’ 286 (ED 3) (**äw barq** *hend.*)
 ~kä: 272
 ~ning: 150
äzrua tängri ‘Ezrua isten’ *perzsa* 216
 ~kä: 210, 244
 ~kân: 22
ba- ‘köt’ (ED 292)
 ~di-müz: 273
bača- ‘böjtöl’ (ED 293)
 ~di-müz: 175
 ~madi-miz: 295
 ~p: 284, 313
bačaq ‘böjt’ 175, 284, 293, 294, 313, 322, 367
bagür ‘has’ (ED 317)
 ~in: 121
balig **başlig** (*hend.*) ‘sebesült (és) sérült’ 9 (ED
 335)
balıq- ‘megsebesül’ (ED 337)
 ~duq-in: 76
bar ‘van, létezik’ 62, 200, 247, 260, 266, 283,
 310 (ED 353)
bar- ‘megy’ (ED 354)
 ~dači: 263, 271
 ~ir: 341
 ~madi-miz: 305
 ~sar: 45
 ~u: 78
barım ‘vagyom’ (ED 366)
 ~qa: 237, 287
barq ‘tulajdon’ 286 (ED 359) (**äw barq** *hend.*)
 ~qa: 272

- baš1** ‘seb’ 90 (ED 376)
9
- baš2** ‘fej; kezdet’ (ED 375)
~in-ğa: 163
~liğ: 91
- bat-** ‘(le)nyugszik’ (ED 298)
~ar: 61
- bärü** ‘öta’ 17, 32, 50, 86, 122, 133, 162, 168, 195, 229 (ED 355)
- ber-** ‘ad’ (ED 354)
~di-miz: 178, 275
~ğali: 268
~ü: 270, 315, 325
- berimçi** (ED 366) (*öteğçi berimçi hend.*)
~biz: 346
- bert-** ‘(meg)sért’ (ED 358) (*sī- bert- hend.*)
~di-miz: 88, 366
- beš** ‘öt’ 5, 46, 95, 96, 122, 330, 354, 375 (ED 376)
~inč: 74, 116, 121
- beš tängri** ‘az Öt isten’ 1, 8, 81, 85, 219, 260, 263, 272, 338, 353
~g: 46-47, 86-87
~kä: 69
- bil-** ‘ismer, (meg)tud’ (ED 330)
~mätin: 33, 50, 66, 87, 104, 169, 233
~ip: 233
~ti-miz: 196, 199, 201, 205, 210
~tük-ümüz-dä: 194
- bilgä** ‘böles’ 220 (ED 340)
- bilig** ‘tudat, tudás’ 220 (ED 339)
~čä: 364
~imiz-ni: 221
~in: 88, 144 (Acc.)
~in: 246, 314, 324 (Instr.)
~in-ğä: 13
~siz: 20
~siz-in: 110
- bir** ‘egy’ 71, 117, 165, 215, 231, 246, 258, 281, 309, 311, 314, 315, 319, 323, 324, 375 (ED 353)
- birlä** ‘együtt’ 2 (ED 364)
- biz** ‘mi’ 64, 265 (ED 388)
~in-ğärü: 264
~ning: 8
- bol-** ‘lenni’ (ED 331)
~gay: 207, 209
~ti: 10, 14, 327
~tu-muz: 129, 139, 213
~tuq-umuz: 20
~up: 155, 237, 287
- bošu-** ‘megszabadít (t.i. a büntöl)’ (ED 377)
~ğali: 47
~yu: 301, 325
- bošun-** ‘megszabadul’ (ED 383)
~ğali: 305
~tači: 263, 271
~u: 37, 67, 99, 114, 130, 160, 191, 227, 241, 256, 279, 296, 307, 316, 328, 343, 374
- bošunčsuz** ‘megbocsáthatatlan’ 35 (ED 383)
- bu** ‘ez’ 65, 78, 122, 153, 159, 222, 238 (ED 291)
- bulung** ‘sarok’ (ED 343)
~uğ: 49
- burγan** ‘burhán’ 106, 185 (ED 360) *kīnai*
~lar: 170, 220
~lar-ning: 42
~lar-qa: 102, 212, 245
~qa: 314
- but** ‘láb’ (ED 297)
~luğ: 118
- buyan** ‘erényes cselekedet’ 178 (ED 386) (*buyan bügtä hend.*) *szanszkrit eredetű szög közvetítéssel*
~či: 103
- buz-** ‘elpusztít’ (ED 389)
~: 158
- buzul-** ‘megsérül’ (ED 391)
~ti: 225
- bügtä** (Hap. leg.) (*buyan bügtä hend.*) (ED 325)

~či: 103
 ~g: 179
čaidan 'bőjti csamok' *kinai*
 ~ta: 312, 321
čaršapat 'parancsolat' 229, 311, 367 (ED 412)
szogd
 ~ig: 238, 319
 ~qa: 357
čulwu '(isten)káromló' 34, 58 (ED 418)
dintar 'kiválasztott (a manicheus egyházban)'
 108 *szogd*
 ~ča: 282
 ~lar: 171, 300
 ~lar-qa: 104, 362, 373
'eki/āki 'kettő' 40, 51, 91, 117, 162, 195, 281
 (ED 100)
 ~nti: 39, 65, 71, 118, 166, 216
elit- 'visz' (ED 132)
 ~ip: 142
eš 'társ' 234 (ED 253) (**eš tuš** *hend.*)
et- 'szervez, rendez' (ED 36)
 ~ip: 265
Färzind személynév 37 *pehlevi*
frīšti 'angyal' *szogd*
 ~lär: 261
hirza 'bocsássa meg!' 38, 68, 100, 115, 131,
 161, 192, 228, 242, 257, 280, 297, 308, 329, 344,
 375 *pártus*
χormuzta tāngri 'Hormuzta isten' 1, 7, 70 *perzsa*
 ~li: 30
χroštag tāngri 'Hrostag isten' 262 *pehlevi*
χuastuanift *pártus*
'igāč 'fa' (ED 79)
 ~ig: 355
 ~qa: 97
īnan- 'hisz' (ED 188) (**īnan- tayan-** *hend.*)
 ~ti-miz: 212
'it-/īd- 'küld' (ED 37)
 ~di: 15
 ~ti-miz: 278

īči 'báty' (ED 20)
 ~li: 31
ičkāk 'démon, gonosz' (ED 24) (**yāk ičkāk**
hend.)
 ~kā: 182
ičkü 'ital' 93 (ED 24)
ičrā 'belül, bent' 41, 52 (ED 30)
 ~ki: 120
igid 'hazugság' 136, 138, 165, 185 (ED 102)
igidā- 'hazudik' (ED 104)
 ~di-miz: 136
 ~yü: 33, 137, 172
ilk 'első' (ED 140)
 ~i: 153
īn- 'alászáll' (ED 168)
 ti: 4
īni 'öccs' (ED 170)
 ~li: 31
irinčü 'aljasság' (ED 236)
 ~kā: 335
 ~lūg: 332
iš 'munka, dolog; tett; ügy' 334 (ED 254)
 ~ig: 152
išlā- 'elkövet, tesz' (ED 262)
 ~di-miz: 152
 ~mäsig: 334
 ~yür-biz: 334
käl- 'jön' (ED 715)
 ~ti: 3
kälür- 'hoz' (ED 719)
 ~di: 264
 ~üp: 142
kāntü 'maga, saját maga' 14, 63, 336, 338 (ED
 728)
kārgāt- 'elégtelenül tesz' (ED 743 *kerge-*)
 ~ti-miz: 240, 370
kārgāk 'kell' 232, 285, 302, 311, 317, 327 (ED
 742)
kertkün- 'himni vmiben' (ED 739 *kertgün-*)
 ~mädi-miz: 56, 108

~mādin: 171
 ~māk: 217
kertü ‘igaz’ 55, 105, 168, 193 (ED 738)
kesrā ‘után’ 209 (ED 751)
küçig ‘kicsi’ (ED 696)
 ~kā: 124
kügür- ‘bebocsát’ (ED 712)
 ~süg: 266
kikšür- ‘uszít’ (ED 714)
 ~ü: 143
kim ‘ki’ 164, 204 (ED 720)
küši ‘ember, személy’ 138
 ~g: 140, 142
 ~kā: 117, 274
kök ‘ég’ 80 (ED 708)
köngül ‘szív, érzelem’ (ED 731)
 ~in: 236, 366
 ~i/ün: 144, 230, 246
 ~süz: 13
 ~tā: 315, 325
 ~ümüz: 291
 ~ümüz-dā: 214
 ~ümüz-ni: 222, 251
kör- ‘lát’ (ED 736)
 ~üp: 236, 349
köz ‘szem’ (ED 756)
 ~in: 349
küč ‘erő’ (ED 693)
 ~i: 84
 ~lüg: 55
küčlüg tängri ‘Erős isten’
 ~kā: 211, 245
küdük ‘dolog, ügy’ (ED 702) (*iš küdük hend.*)
 ~gā: 304
kün ‘nap’ 60, 282, 330, 370 (ED 725)
 ~in: 299
 ~kā: 243, 337
 ~tā: 64
kün ay tängri ‘a Nap és Hold istene’ 46, 151, 217
 ~kā: 40, 51, 211, 245

kürlä- ‘becsap’ (ED 745)
 ~di-miz: 149
manastar ‘bűneink’ 38, 68, 100, 115, 131, 160, 192, 227, 242, 257, 280, 297, 307, 329, 343, 374
pärtus
män ‘én’ 36 (ED 346)
mängigü ‘örök’ 15, 29 (ED 350 *benği*)
mängiz ‘ábrázat’ (ED 352 *beniz*) (*öñ mäjiz hend.*)
 ~i: 83
munča ‘annyi’ 128, 156 (ED 349)
mung ‘bánat’ 267 (ED 347 *buñ*) (*mung taq hend.*)
 ~umuz: 237, 288
muntag / mundağ ‘igv’ 33, 35 (ED 349 *buntag*)
nä ‘mi?’ 200, 209, 254 (ED 774)
 ~dā: 202, 206
näčä ‘valahány(szor), ahány(szor), mennyi(szer)’ 54, 57, 88, 93, 97, 104, 124, 125, 126, 127, 136, 137, 138, 140, 143, 145, 146, 148, 149, 152, 155, 157, 174, 176, 177, 180, 239, 326, 330, 332, 333, 362, 369 (ED 775)
niğošak ‘hallgató (a manicheus egyházban)’ 213, 358
nom ‘tan, vallás, vallási közösség’ 372 (ED 777)
görög (nom törü hend.)
 ~ča: 294, 322, 368
 ~in: 109
 ~nung: 42
 ~qa: 185, 259, 266, 269, 299
 ~uğ: 111, 165, 169, 194, 196
nomči ‘prédikátor’ 361
 ~min: 173
nomla- ‘prédikál’ (ED 778)
 ~sar: 171
nom qufi ‘magasztos tan’
 ~nga: 372
oğlan ‘fiú’ (ED 83 *oğul*)
 ~i: 8
 ~inga: 70

- ol** ‘az’ 6, 28, 30, 31, 46, 85 (ED 123)
 anī: 342
 anīng: 174
- olur-** ‘(meg)ül; lakozik’ (ED 150)
 ~suq: 283, 310
 ~u: 318, 323
 ~uğma: 41, 53
 ~up: 294, 313
- on** ‘tüz’ 79, 90, 134, 159, 228, 238, 356 (ED 166)
 ~unč: 243
- ot tāngri** ‘a Tüz istene’ 74
- ordu** ‘palota’ 40, 52 (ED 203)
- orun** ‘hely’ (ED 233)
 ~in-ta: 224 [orninta]
- ot** ‘fü’ (ED 34)
 ~ig: 355
 ~qa: 97
- otuz** ‘harminc’ (ED 74)
 ~da: 375
- öd** ‘idő(pont/tartam)’ (ED 35)
 ~ki: 196
 ~ün: 7
- ög** ‘értelem’ (ED 99)
 ~süz: 13, 20
 ~ümüz-ni: 18
- ökün-/ögün-** ‘megbán (bünt)’ (ED 111)
 ~ür-biz: 113, 190
 ~ür-män: 37
- öl** ‘nedves’ 95, 353 (ED 124)
- öl-** ‘meghal’ (ED 125)
 ~ür: 60
- ölür-** ‘megöl’ (ED 151)
 ~dū-müz: 127, 147
 ~sār: 26
 ~üp: 183
 ~ür: 27
- öng** ‘szín’ (ED 167 *öŋ*) (*öŋ mǎŋiz hend.*)
 ~ü: 83
- öngi** ‘különb’ 64 (ED 170)
- öngrä** ‘előtt’ 200 (ED 189)
- öngü** ‘elülső’ 45 (ED 167 ld. *öŋ*)
- öt** ‘tanács’ (ED 36)
 ~čä: 366
- ötägči** ‘adós; vétkes’ 129, 346 (ED 53 *ötekči*)
 (*ötägči berimči hend.*)
- ötrü** ‘miatt’ 202, 207 (ED 64)
- ötüg** ‘fohász’ (ED 51)
 ~ümüz: 253
- ötün-** ‘esedezik’ (ED 62)
 ~mälk: 316
 ~ür-biz: 67, 99, 114, 131, 160, 191, 227, 241, 256, 279, 297, 307, 328, 343, 374
 ~ür-män: 38
- öz** ‘saját maga; lélek’ (ED 278) 129, 155 ld. *ätöz*
 ~i: 83
 ~üg: 92
 ~ümüz: 338
 ~ümüz-ni: 63, 336
 ~ün: 153, 154, 231
- öznä-** ‘lázad’ (ED 289)
 ~di-miz: 110
- özüt** ‘(emberi) lélek’ (ED 281)
 ~i: 84
 ~lär-ning: 21, 43
 ~ümüz: 8, 339
- padwaytag tāngri** ‘Padvahtag isten’ 262 *szogd*
- puši** ‘adomány, alamizsna’ 177, 259, 269 *kinai*
 ~qa: 357
- qaltī** ‘hogyan’ 203, 208 (ED 618)
- qamağ** ‘mind, összes’ 2, 10, 21, 41, 82, 231 (ED 627)
- qamšat-** ‘elmozdít’ (ED 629)
 ~ti-miz: 224
- qapiğ** ‘kapu’ (ED 583)
 ~i: 46
 ~in-ga: 163
- qara** ‘sötét, sötétség’ (ED 643)
 ~g: 47
 ~li: 6, 24, 203, 208
 ~qa: 76

qat ‘réteg’ 79, 80 (ED 593)

qatīl- ‘összekeveredik’ (ED 601)

~dī: 7

~duq-īn: 76

~īp: 13

~mīš: 204

qīl- ‘tesz, elkövet’ (ED 616)

~tī-mīz: 90, 135, 158, 181

~u: 359

~ur-bīz: 179, 371

qīlin- ‘megteremtődik’ (ED 623)

~mīš: 14

qīlinč ‘tett, cselekedet’ 180 (ED 623)

~īn-ga: 17

~īn: 134, 349 (Inst.)

~īn: 359 (Acc.)

anīg qīlinč 180

~līg 4, 18, 273

~qa 335

ādgi qīlinčlīg 42, 107

qīrq ‘negyven’ 12, 92 (ED 651)

qīw ‘kegyelem’ (ED 579)

~ī: 83

qīzgan- ‘fukarkodik’ (ED 667 *qīsgan-*)

~īp: 268

qol- ‘könyörög’ (ED 616)

~madi-mīz: 325

~maq: 301

~u: 187

qop ‘mind’ 28 (ED 579)

qorq- ‘fél’ (ED 651)

~maq: 218

~matīn: 248

qorqīt- ‘megfélemlít’ (ED 655) (**qorqīt- ūrkīt-**
hend.)

~tī-mīz: 124

qorqunčsuz ‘félelem nélküli’ 290 (ED 657
qorqīnčsīz)

qowla- ‘rágalmaz’ (ED 584)

~dī-mīz: 141

qudaš ‘rokon; bajtárs’ 235 (ED 607 *qadaš*)

qulqaq ‘fél’ (ED 621)

~īn: 350

qurug ‘száraz’ 95, 353 (ED 652)

qut ‘áldás’ 187 (ED 594) ld. még **nom qutī**

~ī: 82

qutlug ‘áldott’ 39 (ED 601)

quwrat- ‘összegyűjt’ (ED 586)

~īgli: 261

Raimast személynév 36 *pehlevi*

sač- ‘szétszór’ (ED 794)

~tī-mīz: 276

saqīn- ‘gondol’ (ED 812)

~ur-bīz: 331

saqīnč ‘gondolat’ 331 (ED 812)

~īn: 133, 348

~īmīz-nī: 19, 251

sayu ‘minden egyes’ 299, 330, 370, 371 (ED 858)

saw ‘szó’ 34, 58, 141, 142 (ED 782)

~īn: 174, 235

sāgīz/sākīz ‘nyolc’ 80 (ED 823)

~īnč: 193

sāwig ‘szeretet, (kedv)’ (ED 787)

~īn-čā: 234, 340

sī- ‘(meg)tör, megszeg’ (ED 782) (**sī- bert-**
hend.)

~dī-mīz: 88, 239, 293

sō ‘időtartam’ (ED 781)

~dā: 32, 50, 86, 122, 133, 162, 168

~kī: 101

~n: 74

sōz ‘szó’ 335 (ED 860)

~īn: 348

~īn-lūgūn: 2

~ūn: 134

sōzlā- ‘szól’ (ED 863)

~dī-mīz: 34, 59, 143

~māsīg: 332

~p: 350

~sär: 109
 ~yür-biz: 333
sun- ‘ad’ (ED 834)
 ~up: 351
suq ‘mohóság’ 11, 289, 340, 347 (ED 804)
suw ‘víz’ 120 (ED 783)
suw tängri ‘a Víz istene’ 73
suy ‘bún’ 135, 371 (ED 556 *tsuy*) (**suy yazuq** *hend.*)
 ~da: 373
 ~umuz-ni: 300
süngüş- ‘harcol, küzd’ (ED 842)
 ~di: 5
 ~káli: 3
 ~miş: 202
 ~üp: 9, 75
šimnu ‘Simnu’ 18 *szogd*
 ~li: 31
 ~luğun: 4
tamga ‘pecsét’ 215 (ED 504)
 ~qa: 360
 ~si: 217, 219, 220, 222, 226
tamgala- ‘pecsétel’ (ED 506)
 ~di-miz: 215
tamu ‘pokol’ 163, 198 (ED 503)
tanuq ‘tanú’ (ED 518)
 ~i: 139
tapün- ‘szolgál (istent)’ (ED 441)
 ~ti-miz: 186, 189
tapla- ‘elégedettnek lenni’ (ED 440)
 ~maz: 151
taq ‘szükség’ (ED 463) (**mung taq** *hend.*)
 ~imiz: 238, 288
tayan- ‘hisz’ (ED 569) (**inan- tayan-** *hend.*)
 ~ti-miz: 213
täg- ‘elér, ér’ (ED 476)
 ~ip: 238, 288
 ~mädi: 254
tägi ‘-ig’ 124 (ED 477 *tegi*)
tägrä toli ‘körbe-körbe’ 48 (ED 491)

tägzin- ‘forog’ (ED 488)
 ~ür: 48
tängri ‘isten, isteni; ég’ 15, 26, 27, 28, 45, 56, 77, 101, 106, 109, 167, 182, 197, 199, 206, 225, 277, 299, 314, 344, 363 (ED 523)
 ~g: 93, 169, 193, 204
 ~gärü: 252, 262, 271
 ~kä: 33, 188, 253, 285, 299
 ~lär 2, 365
 ~lär-dä: 16, 223
 ~lär-ig: 29
 ~lär-kä: 41, 53
 ~li: 6, 24, 31, 201
 ~m: 17, 32, 36, 49, 86, 98, 113, 122, 130, 133, 158, 168, 190, 221, 226, 232, 240, 256, 278, 296, 306, 317, 327, 342, 345
tängriči ‘prédikátor’ 361 (ED 524)
 ~min 172
tärtrü ‘helytelenül’ 172 (ED 459)
täwlä- ‘csal’ (ED 440 Hap.leg.)
 ~di-miz: 148
te- ‘mond’ (ED 433)
 ~di-miz: 25, 27, 29, 30, 32, 60, 62, 65
 ~gmä-kä: 173
 ~p: 108, 180
 ~pän: 56, 107, 167, 182, 185, 201, 205, 209
 ~sär: 164
tid- ‘akadályoz’ (ED 450)
 ~ti-miz: 112
tidin- ‘megakad’ (ED 450)
 ~ti: 255
tiltan- ‘kifogást keres’ (ED 494)
 ~ip: 304
tinlig ‘élőlény’ (ED 520) (**tinlig turalig** *hend.*)
 ~ig: 123, 147, 183, 354
 ~qa: 96, 116, 118, 119, 120, 121, 128, 157, 275
tiuntura tängri ‘a Levegő istene’ 71
til ‘nyelv’ (ED 489)
 ~in: 350

türgür-	‘éltre kelt’ (ED 545)	~sär: 26	~ür: 26	~duq-umuz-da: 229	~madī-miz: 252
türig	‘élő’ 92 (ED 543)			~maq: 232, 311	~u: 320, 368
türne-	‘összegyűlik’ (ED 552 <i>terin-</i>)	~güsi: 44		~uğma: 166	
tiš	‘fog’ (ED 557)	~in: 92		tutun-	‘elakad’ (ED 458)
todunčsuz	‘telhetetlen’ 11, 289, 339, 347 (ED 458)			~ti: 255	
toğ-	‘születik’ (ED 465 <i>tuğ-</i>)	~ar: 61		tükäti	‘teljesen’ 231, 249, 270, 318, 320 (ED 479)
		~mazun: 62		tümän	‘tízezer’ 12 (ED 507)
		~miš: 14		tünärig	‘sötétség’ 198 (ED 525)
ton	‘ruha’ (ED 512)			u-	‘valamire képes, valamit meg tud tenni’ (ED 2)
~luğ: 154				~madī-miz: 270, 318, 320, 323, 368	
toquz	‘kilenc’ (ED 474)			~matin: 78	
~unč: 228				~maz-biz: 359	
tök-	‘elpocsékol’ (ED 477)			uč-	‘repül’ (ED 19)
~tü-müz: 276				~uğma: 119	
törlüg	‘fële’ 5, 89, 96, 116, 134, 159, 223, 258, 269, 354, 355 (ED 546)			udun-	‘követ’ (ED 62)
tört	48, 89, 118, 214, 222, 243, 309 (ED 534)			~tu-muz: 186	
~ünč: 73, 101, 120, 219				uluğ	‘nagy’ 34 (ED 136)
törü	‘törvény’ 247, 260, 266, 283, 310 (ED 531) (<i>nom törü hend.</i>)			~larī-niing: 10	
~čä: 295, 322, 368				~qa: 123	
~g: 111, 165				unīt-	‘elfelejt’ (ED 179)
töz	‘alap’ (ED 571) (<i>töz yiltüz hend.</i>)			~u: 15	
~i: 25, 44, 84				uq-	‘(meg)ért’ (ED 77)
~in-gä: 21				~matin: 170	
tur-	‘áll’ (ED 529)			ur-	‘üt’ (ED 194)
~ur: 81				~tu-muz: 125	
turalig	‘élőlény’ (ED 531) (<i>tünlig turalig hend.</i>)			urī	‘fiú, vki fia’ (ED 197)
~ig: 123, 147, 183				~lar: 154	
~qa: 128, 275				urunčaq	‘tartalék’ (ED 236)
tuš	‘egyenlő’ 235 (ED 558) (<i>eš tuš hend.</i>)			~in: 150	
tut-	‘fog, (meg)tart’ (ED 451)			utru	‘ellen’ 110 (ED 64)
~ar-biz: 358				uwutsuz	‘szégyentelen’ 11, 289, 339, 347 (ED 8)
~duq: 286				uzuntonluğ	‘hosszúruhás (szerzetes)’ 154 (ED 520 <i>tonlig</i>)
				üč	‘három’ 195, 230, 298 (ED 18)
				~ünč: 69, 72, 119, 218	
				üčün	20, 77, 81, 267, 287, 290, 291, 341, 342, 344, 348 (ED 28)

üküş ‘sok’ 57, 147, 157 (ED 118)
ür ‘hosszu idő’ (ED 193)
 ~kâ: 352
ürküt- ‘megrémit’ (ED 226) (**qorqüt-** **ürküt-** *hend.*)
 ~ti-miz: 125
üz- ‘széttép’ (ED 279)
 ~: 157
üzä ‘fent’ 79 (ED 280)
üzäki ‘fent elhelyezkedő’ (ED 286)
 ~ng: 82
üzüksüz ‘folyamatosan’ 352 (ED 286)
yadtur- ‘terjeszt’ (ED 887)
 ~matin: 112
yalawač ‘prófeta’ (ED 921)
 ~i: 102, 106
yana ‘újra’ 172 (ED 943)
yangil- ‘tévelyeg’ (ED 951)
 ~ti-miz: 23, 156, 363
 ~u: 175, 176, 177, 180
yarat- ‘teremt’ (ED 959)
 ~igli: 30
 ~ip: 265
 ~miş: 28, 205
yaruq ‘fény’ 21, 22, 40, 52, 197, 214 (ED 962)
 ~i: 84, 338
 ~in: 261, 264, 272, 277, 353
 ~li: 6, 24, 203, 207
 ~nung: 44
 ~uğ: 47
yaruq tängri ‘a Fény istene’ 72
 ~lär-dä: 16
 ~lär-kä: 360, 372
yarut- ‘bevilágit’ (ED 960)
 ~ir: 49
yawlaq ‘rossz’ 12, 58, 87, 234, 274, 277, 331, 341 (ED 876)
yazın- ‘vétkezik’ (ED 988) (**yazın-** **yangil-** *hend.*)
 ~ip: 188

~miş: 66
 ~ti-miz: 23, 35, 54, 98, 105, 155, 362
yazuq ‘vétek’ 35, 135, 371 (ED 985) (**suy yazuq** *hend.*)
 ~da: 37, 99, 114, 130, 159, 191, 226, 241, 256, 279, 296, 305, 306, 328, 342, 373
 ~luğ-biz: 345, 356
 ~suz: 140
 ~uğ: 66
 ~umuz-ni: 301, 316, 324
yäk ‘démon, démoni’ 17, 290, 340, 348 (ED 910)
 ~kâ: 3, 166, 181, 189
 ~lär: 10
 ~lär-lügün: 5
 ~li: 6, 24, 202
 ~lügün: 9 [ligün], 75
 ~ning: 11, 12
yel tängri ‘a Szél istene’ 72
yemä ‘és, továbbá, valamint, s, vagy’ 10, 39, 55, 59, 69, 105, 117, 132, 137, 140, 141, 146, 153, 161, 166, 178, 181, 184, 199, 206, 248, 250, 258, 260, 289, 290, 293, 302, 312, 321, 337, 349, 355, 363, 366 (ED 934)
yemki ‘böjt ünnep’ 310, 312, 317, 321, 367
yer ‘hely, föld’ 43, 81, 82, 199, 206 (ED 954)
 ~dä: 78, 254
 ~däki: 121
 ~gärü: 277, 341
 ~ig: 204, 354
 ~in: 15, 197, 198
 ~in-gärü: 45, 77
 ~kâ: 95
yeti ‘hét’ 258, 269, 309, 317, 357 (ED 886)
 ~nč: 161
yıl ‘év’ (ED 917)
 ~qa: 281, 309
 ~qi: 315, 324
yılan ‘kígyó’ 91 (ED 930)
yılqi ‘jószág’ (ED 925) (**yılqi barım** *hend.*)
 ~qa: 236, 287

yiltüz ‘gyökér’ (ED 922) (*töz yiltüz hend.*)

~i: 25, 44, 85

~ig: 195

~in: 197, 198

~in-ğa: 22

yigirmi ‘húsz’ 89 (ED 915)

~nč: 258, 281, 298, 309, 330, 375

yilwi ‘varázslat’ 145 (ED 919)

yilwilä- ‘varázsol’ (ED 921)

~di-miz: 146

yol ‘út’ 163 (ED 917)

~qa: 164

yon- ‘ver’ (ED 942)

~tu-muz: 126

yoq ‘nincs’ 199, 207 (ED 895)

yorï- ‘jár, él’ (ED 957)

~duq: 340

~ğma: 121

~madi-miz: 365

~p: 234, 351

yükün- ‘hódol’ (ED 913)

~tü-müz: 176, 184, 187

~üğmä: 167

yükünč ‘hódolat’ 167 (ED 913)

yüz ‘száz’ 12 (ED 983)

wusanti ‘ötven napi böjt’ 283 *szogd*

Szuffixum jegyzék

Az alábbi *Szuffixum jegyzék* az egyes morfémák allomorfjait mutatja. Például a datívuszi morfémának három típusa van (+*qA*, +*gA* és +*A*), ezek külön egységben vannak feltüntetve, nem együtt. Azokban az esetekben, amikor az allomorfoknak van hagyományosan kialakult jelölésük, egy egységben adjuk meg őket. Így a datívuszi +*qA* két allomorfot jelöl: +*kā* és +*qa*. Ez lehetővé teszi, hogy az egyes allomorfok „képzetéből” mindig pontosan meg lehessen határozni a szövegbeli alakot. (A jelölések rendszerét ld. a nyelvtani rész elején) Ahol a szövegben mégis eltérő alakok vannak, azt a sorszám mellett szögletes zárójelben adtuk meg.

Továbbá az azonos alakú, de különböző funkciójú morfémák is külön egységben kaptak helyet. Például a -*mIš* lehet egy finit (indirektséget kifejező) morféma és egy nem finit (vonatkoztatást megadó) morféma is, így ezek külön vannak feltüntetve.

A képzők mellett megadott N rövidítés névszót jelent, a V pedig igét; az NV jelölés így arra utal, hogy a képző névszókból igéket hoz létre.

+A- (NV)

aš~duqumuz: 337

igid~dimiz: 136

igid~yü: 33, 137, 172

qizg~nīp: 268

+A (Datívusz)

üz~: 79

+(A)r- (NV)

ärmägü~üp: 248, 292, 303

tün~ig: 198

-Ar (Aorisztosz)

bat~: 61

toğ~: 61

tut~biz: 358

bärü (Névutó)

antadata ~: 16/17

biltükümüzde ~: 194/195

köngültä ~: 315, 325

södä ~: 32, 50, 86, 122, 133, 162, 168

tutduqumuzda ~: 229

birlä (Névutó)

tängri ~: 2

-bIz (T/1 személyrag az aorisztosz és névszói állítmányok mellett)

ämgätir~: 336, 352

berimči~: 346

işläyür~: 334

ökünür~: 113, 190

ötünür~: 67, 99/100, 114/115, 131, 160, 191, 227, 241, 256/257, 279,
297, 307, 328/329, 343, 374

qılur~: 179, 371/372

saqınur~: 331

sözläyür~: 333

tutar~: 358/359

umaz~: 359

yazuqluğ~: 346, 356

+čA (Ekvativusz)

bilig~: 364

dintar~: 282

mun~: 128, 156

nä~: 54, 57, 88, 93, 104, 124, 125, 126, 127, 136, 137, 138, 140, 143,
145, 146, 148, 149, 152, 155, 157, 174, 176, 177, 180, 239, 326, 330,
332, 333, 362, 369

nom~: 294, 322, 368

öt~: 364

säwigin~: 234, 340

törü~: 295, 322, 368

+čI (NN)

berim~: 346

buyan~: 103

bügtä~: 103

nom~: 173, 361
ötäg~: 129, 346
tängri~: 172, 361

+dA (Lokativusz)

anta~: 16/17 [antadata], 209
ay~: 64
biltükümüz~: 194
köngül~: 315, 325
köngülümüz~: 214/215
kün~: 64
nä~: 202, 206
ornin~: 224
otuz~: 375
sö~: 32, 50, 86, 122, 133, 162, 168
suy~: 373
tängrilär~: 16, 223
tutduqumuz~: 229
yazuq~: 37, 99, 114, 130, 159, 191, 226, 241, 256, 279, 296, 305, 306, 328, 342, 373
yer~: 78, 254
yer~ki: 121

-dAĬI (Vonatközó mellékmondatot jelölő morféma)

bar~: 263, 271 [pardaĭi]
boşun~: 263, 271

+tAğ (A *täg* névutó szuffixálódott alakja)

mun~: 33, 35 [mundağ]

-dI (Múlt idő)

atrıl~: 16
är~ [ärti]: 232, 247, 260, 267, 284, 286, 302, 310, 312, 317
bol~: 10, 14, 327
buzul~: 225
käl~: 3
kälür~: 264
qal~: 203, 208
qatıl~: 7 [qatıldi]
süngüş~: 5

tāgmā~: 254

tīdīn~: 255

tutun~: 255

-dUq (Vonatkozó mellékmondatot jelölő morféma)

aša~umuz: 337

-dUq (Névutókkal és/vagy ragokkal együtt határozói mellékmondatot jelölő morféma)

azğur~in: 19

balıq~in: 76

bil~ümüzde: 194

bol~umuz: 20

qatıl~in: 76/77 [qatılduqın]

tut~: 286

tut~umuzda: 229

yori~: 340

-dX (Múlt idő)

açit~miz: 94, 126

ağit~miz: 223

ağrit~miz: 94, 127

alqanma~miz: 249

antiq~miz: 137

artat~miz: 145

ba~miz: 273

baça~miz: 175

baçama~miz: 295

barma~miz: 305

ber~miz: 178, 275

bert~miz: 88, 366

bil~miz: 196, 199, 201, 205, 210

bol~muz: 129, 139, 213

id~miz: 278 [idtimiz]

inan~miz: 212

igidä~miz: 136

işlä~miz: 152

kertkünmä~miz: 56, 108

kürlä~miz: 149

ölür~müz: 127, 147

öznä~miz: 110
 qamšat~miz: 224
 qıl~miz: 90, 135, 158, 181
 qolma~miz: 325/326
 qorqıt~miz: 124
 qowla~miz: 141
 saç~miz: 276 [saçtımız]
 sî~miz: 88, 239, 293
 sözlä~miz: 34, 59, 143
 tamgala~miz: 215
 tapın~miz: 186, 189
 tayan~miz: 213
 täwlä~miz: 148
 te~miz: 25, 27, 29, 30, 32, 60, 62, 65
 tîd~miz: 112 [tîdtımız]
 tök~müz: 276 [töktümüz]
 tutma~miz: 252
 udun~muz: 186
 uma~miz: 270, 318, 320, 323, 368
 ur~muz: 125 [urtumuz]
 ürkit~miz: 125
 yangıl~miz: 23, 156, 363
 yazın~miz: 23, 35, 54, 98, 105, 155, 362
 ye~miz: 150
 yilwilä~miz: 146
 yon~muz: 126
 yorıma~miz: 365
 yükün~müz: 176, 184, 187

-ğA (VN)

bil~: 220

-ğAII (Határozói mellékmondatot jelölő morféma)

atır~: 48
 ber~: 268
 boşu~: 47
 boşun~: 305
 süngüş~: 3 [süngüşkâli]

+ġArU (Direktívusz)

bizin~: 264

tāngri~: 252, 262, 271

yer~: 277, 341

yerin~: 45, 77

-ġAy (Jövő idő)

adrıl~: 208

bol~: 207, 209

+ġU (NN)

māngi~: 15, 29

-ġUr- (VV Műveltető képző)

az~duqin: 19

ki~süg: 266

tir~sär: 26

tir~ür: 26

+ġA (Datívusz az E/3 birtokos személyjel után)

bašin~: 163

biligin~: 13

oġlanin~: 70

qapigün~: 163

qilinčin~: 17

qutün~: 372

tözin~: 21

yiltüzin~: 22

+I (Akkuzatívusz E/3 személyes névmáson)

an~: 342

-(I)r- (VV Műveltető képző)

at~ġalī: 48

-Ir (Aorisztosz)

āmgāt~biz: 336, 352

bar~: 341

yarut~: 49

+kän (NN)

tängri~kä: 22/23

kesrä (Névutó)

antada ~: 209

+IA- (NV)

anču~sīq: 263, 285

iš~dimiz: 152

iš~mäsig: 334

iš~yür: 334

kür~dimiz: 149

nom~sar: 171

qow~dīmiz: 141

söz~dimiz: 34, 59, 143

söz~mäsig: 332

söz~p: 350

söz~sär: 109/110

söz~yür: 333

tamğa~dīmiz: 215

tap~maz: 151/152

täw~dimiz: 148

yilwi~dimiz: 146

+IAr (Többes szám)

burχan~: 170, 220

burχan~ning: 42

burχan~qa: 102, 212, 245

dintar~: 171, 300

dintar~qa: 104, 362, 373

frišti~: 261

özüt~ning: 21, 43

tängri~: 2, 365

tängri~dä: 16, 223

tängri~ig: 29

tängri~kä: 41, 53, 360, 372

uluğ~ining: 10

urī~: 154

yäk~: 10

yäk~lügün: 5

+II +II (Főnévi csoportok mellérendelését jelölő morféma)

‘ini~ ‘iči~: 31

tāngri~ šimnu~: 31

tāngri~ yāk~: 6, 24, 201

yaruq~ qara~: 6, 24, 203, 207/208

+IXġ (NN)

adaq~: 117

aġu~: 162

ägsük~: 345, 356

ärk~: 55

ärk~in: 292, 302

ba~: 9

baš1~: 9

baš2~: 91

but~: 118

irinčü~: 332

küč~: 55, 211, 245

qilinč~: 4, 18, 43, 107, 273

qut~: 39

tün~ig: 123, 147, 183, 355

tün~qa: 96, 116, 118, 119, 120, 121, 128, 157, 157, 274

tör~: 5, 89, 96, 96, 116, 123, 134, 159, 223, 258, 269, 354, 355, 357

tura~ig: 123, 147, 183

tura~qa: 128/129, 275

uzunton~: 154

yazuq~: 345, 356

+IUġUn (Komitatívusz)

sözin~: 2

šimnu~: 4

yāk~: 9 [yäkligün], 75

yäklär~: 5

-mA- (Tagadó szuffixum)

alqan~dimiz: 249

bača~dimiz: 295

bar~dimiz: 305

išlä~sig: 334

kertkün~dimiz: 56, 108

qol~dimiz: 325/326
sözlä~sig: 332
täg~di: 254
toğ~zun: 62
tur~dimiz: 252
u~dimiz: 270, 318, 320, 323, 368
yori~dimiz: 365

-mAq (VN)
amran~: 215
kertkün~: 217
qorq~: 218

-mAq (A *kärgä*kkal használatos nem finit mellékmondatot jelölő morféma)

ötün~: 316
qol~: 301
tut~: 232, 311

-mAtIn (Határozói mellékmondatot jelölő morféma)

bil~: 33, 50, 66, 87, 104, 169, 233
kertkün~: 171 [kertkünmädin]
qorq~: 248
u~: 78
uq~: 170
yadtur~: 112

-mAz (Vonatkoztató mellékmondatot jelölő morféma)

tapla~: 151/152

-mAz (Aorisztosz tagadó alakja)

u~büz: 359

-män (E/1 személyrag az aorisztosz mellett)

ökünür~: 37 [ögünürmän]
ötünür~: 38

-mIn (E/1 személyrag a névszói állítmányok mellett)

nomči~: 173
tängriči~: 172

-mIš (Vonatkoztató mellékmondatot jelölő morféma)

ay~: 364

qilin~: 14

toğ~: 14

yazın~: 66

-mIš (Indirektséget kifejező finit morféma)

är~: 200

qatıl~: 204

süngüş~: 202

yarat~: 28, 205

-mXz (T/1 személyrag a -DX múlt idő morfémája után)

açittı~: 94, 126

ağittı~: 223

ağrıttı~: 94, 127

alqanmadı~: 249

antiqdi~: 137

artatdı~: 145

äğitdi~: 223

ägsüttü~: 239, 369

baçadı~: 175

baçamadı~: 295

badı~: 273

barmadı~: 305

berdi~: 178, 275

bertti~: 88, 366 [bertdi]

bilti~: 196, 199, 201, 205, 210

boltu~: 129, 139, 213

ıdtı~: 278

ınantı~: 212

igidädi~: 136

işlädi~: 152

kärgätti~: 240, 370

kertkünmädi~: 56, 108

kürlädi~: 149

ölürdü~: 127, 147

öznädi~: 110

qamşattı~: 224

qıltı~: 90, 135, 158, 181

qolmadī~: 325/ 326
qorqıttı~: 124
qowladı~: 141
saçtı~: 276
sıdı~: 88, 239, 293
sözlädi~: 34, 59, 143
tamğaladı~: 215
tapıntı~: 186, 189
tayantı~: 213
täwlädi~: 148
tedi~: 25, 27, 29, 30, 32, 60, 62, 65
tıdıtı~: 112
töktü~: 276
turmadı~: 254
tutmadı~: 252
uduntu~: 186
umadı~: 270, 318, 320, 323, 368
urtu~: 125
ürkitti~: 125
yangıltı~: 23, 156, 363
yazıntı~: 23, 35, 54, 98, 105, 155, 362
yedi~: 150
yılwlädi~: 146
yontu~: 126
yorımadı~: 365
yüküntü~: 176, 184, 187

+n (Akkuzatıvusz az E/3 birtokos személyjel után)

atı~: 358
biligi~: 144
köngüli~: 144, 366
küni~: 299
nomı~: 109
qılınçı~: 359
sawı~: 174, 235
yaruqı~: 261, 264, 272, 277, 353
yeri~: 15, 197, 198
yiltızı~: 197, 198

+nI (Akkuzatívusz a T/1 birtokos személyjel után)

bilgimiz~: 221

köngülümüz~: 222, 251

ögümüz~: 18

özümüz~: 63, 336

saqinčimiz~: 19, 251

suyumuz~: 300

yazuqumuz~: 301, 316, 324

+nti (Sorszámnévképző)

äki~: 118, 166, 216

‘eki~: 39, 65, 71

+nXng (Genitívusz)

a~: 174

äwi~: 150

biz~: 8

burxanlar~: 42

nom~: 42

özütlär~: 21, 43

uluğlarĩ~: 10

üzäk~: 82 [üzäking]

yaruq~: 44

yäk~: 11, 12

ötrü (Névutó)

nädä ~: 202, 207

-pAn (Határozói mellékmondatot jelölő morféma)

te~: 56, 107, 167, 182, 185, 201, 205, 209

+qA (Datívusz)

äw~: 272

barq~: 272

barim~: 237, 287

burxan~: 314

burxanlar~: 102, 212, 245

čaṣapat~: 357

dintarlar~: 104, 362, 373

‘iğaç~: 97

ičkäk~: 182
 irinčü~: 335
 iš~: 304
 kičig~: 124
 kiši~: 117, 274
 küdük~: 304
 күн~: 243, 337
 nom~: 185, 259, 266, 269, 299, 361
 ot~: 97
 puši~: 357
 qara~: 76
 qilinč~: 335
 tamğa~: 358
 tängri~: 33, 40, 51, 69, 188, 210, 211, 211, 244, 244, 245, 253, 285,
 299
 tängrikän~: 22/23
 tängrilär~: 41, 53, 360, 372
 tegmä~: 173
 tñlīg~: 96, 116, 118, 119, 120, 121, 128, 157, 157, 274,
 turalīg~: 128/129, 275
 ulug~: 123
 ür~: 352
 yäk~: 3, 166, 181, 189,
 yer~: 95
 yil~: 281, 309
 yilqī~: 236, 287,
 yol~: 164

+qI (Névszóból jelzõt létrehozó toldalék)

ay~: 319
 öd~: 196
 sö~: 101
 suw~: 43
 yerdä~: 121
 yil~: 315, 324

-sAr (Feltételeességet kifejező morféma)

är~: 23, 25, 27, 29, 30, 32, 34, 36, 54, 57, 59, 60, 62, 63, 65, 89, 90,
 94, 98, 105, 109, 111, 112, 125, 126, 127, 128, 135, 136, 138, 139, 141,
 144, 145, 146, 148, 149, 151, 153, 156, 158, 176, 177, 178, 181, 184,

186, 188, 189, 224, 225, 226, 239, 240, 250, 252, 254, 255, 264, 270,
273, 275, 276, 278, 293, 295, 306, 318, 321, 323, 326, 327, 363, 365,
366, 369, 370

bar~: 45

nomla~: 171

ölür~: 26

sözlä~: 109/110

te~: 164

tirgür~: 26

sayu (Névutó)

ay ~: 371

kün ~: 330, 370

künün ~: 299

+(s)I (E/3 Birtokos személyjel)

artuq~: 12

at~n: 358

azğurduq~n: 19

äw~ning: 150

balıqduq~n: 76

baş~nga: 163

bilig~n: 144

bilig~ngä: 13

köngül~n: 144, 366

küç~: 84

kün~n: 299

mängz~: 83

nom~n: 109

oğlan~: 8

oğlan~nga: 70

orn~nta: 224

öng~: 83 [öngü]

öz~: 83

özüt~: 84

qapıg~: 46

qapıg~nga: 163

qatılduq~n: 76/77

qılınç~n: 359

qılınç~nga: 17

qiw~: 83
qol~: 187
qut~: 82
qut~nga: 372
saw~n: 174, 235
säwig~nčä: 340
söz~nlügün: 2
tamğa~: 216, 218, 219, 221, 225
tanuq~: 139
töz~: 25, 44, 84
töz~ngä: 21
uluğlar~ning: 10
yalawač~: 102, 106
yaruq~: 84, 338
yaruq~n: 261, 264, 272, 277, 353
yer~n: 15, 197, 198
yer~ngärü: 45, 77
yiltiz~: 25, 44, 85
yiltiz~n: 197, 198
yiltiz~nga: 22

-sXq (Vonatkozói mellékmondatot jelölő morféma)

ančula~: 259
alqan~: 247 [alqansig]
išlämä~: 334 [išlämäsig]
kigür~: 266 [kigürsüg]
olur~: 283, 310
sözlämä~: 332 [sözlämäsig]

-sXq (A *kärgä*kkal használatos nem finit mellékmondatot jelölő morféma)

ančula~: 285

+sXz (NN Privatív)

ärk~in: 61, 294, 303
bilig~: 20
bilig~in: 110
bošunč~: 35
köngül~: 13/14
ög~: 13, 20

qorqunč~: 290
todunč~: 11, 289, 339, 347
uwut~: 11, 289, 339, 347
üzük~: 352
yazuq~: 140

tägi (Névutó)

kičigkă ~: 124

-(U)q (VN)

bača~: 175
tanu~i: 139
yaru~: 40, 52, 72, 197, 214, 360, 372
yaru~i: 338
yaru~in: 261, 264, 272, 277, 353
yaru~nung: 44
yaz~: 35, 135, 373
yaz~da: 37, 99, 114, 130, 159, 191, 226, 241, 256, 279, 296, 305, 306, 328, 342, 373
yaz~luq: 345, 356
yaz~uğ: 66
yaz~umuzni: 301, 316, 324
yaz~suz: 140

-Ur- (VV Műveltető képző)

käl~üp: 142
käl~di: 264
ol~suq: 283, 310
ol~u: 318, 323
ol~uğma: 41
ol~up: 294, 313
öl~dümüz: 127, 147
öl~sär: 26
öl~üp: 183
öl~ür: 27

-Ur (Aorisztosz)

alqan~: 250
är~: 79
ökün~män: 37 [ögünürmän]

ökün~biz: 113, 190
öl~: 60
ölür~: 27
ötün~män: 38
ötün~biz: 67, 99/100, 114/115, 131, 160, 191, 227, 241, 256/257, 279,
297, 307, 328/329, 343, 374
qıl~bız: 179, 371/372
saqın~bız: 331
tägzin~: 48
tirgür~: 26
tur~: 81

üčün (Névutó)

anī ~: 342
boltuqumuz ~: 20
dinmurwa ~: 344
köngülümüz ~: 291
mung ~: 267
qatılduqın ~: 76/77
tängri ~: 81
tutduq ~: 286/287
yäk ~: 290, 348
yorıduq ~: 340/341

-(X)ğ (VN)

arı~: 22, 42, 103, 107, 169, 170, 194, 246, 259, 282, 284, 300, 360,
361, 373
arı~ın: 254
bil~: 220
bil~čä: 364
bil~imizni: 221
bil~in: 88, 246, 314, 324
bil~ingä: 13
bil~siz: 20
bil~sizin: 110
ö~süz: 13, 20
ö~ümüzni: 18
öt~ümüz: 253
qap~i: 46
qap~inga: 163

quru~: 95, 353
sāw~inā: 236
sāw~inčā: 342
tir~: 92
tünär~: 198

+(X)ğ (Akkuzatívus)

anığ~: 28 [anığağ]
ädgü~: 27
bulung~: 49 [bulunguguğ]
bügtä~: 179
čaxšapat~: 238, 319
‘ığaç~: 355
iś~: 152
kiši~: 140, 142
nom~: 111, 165, 169, 194, 196
ot~: 355
öz~: 92
qara~: 47
tängri~: 47, 87, 93, 169, 193, 204
tängrilär~: 29
tünlīg~: 123, 147, 183, 354
törü~: 111, 165
turalīg~: 123, 147, 183
yaruq~: 47
yazuq~: 66
yer~: 204, 354
yiltiz~: 195

-(X)ğII (Vonatkózói mellékmondatot jelölő morféma)

azğur~: 164
quwrat~: 261
yarat~: 30

-(X)ğmA (Vonatkózói mellékmondatot jelölő morféma)

olur~: 41, 53
te~kā: 173
tut~: 166
uč~: 119
yorï~: 121

yükün~: 167

-(X)l- („Passzív”)

buz~ti: 225

qat~di: 7

qat~duqin: 76/77

qat~ip: 13

qat~miş: 204

yang~tīmiz: 23, 156, 363

yang~u: 175, 176, 177, 180

-(X)m (VN)

ber~či: 348

+ (X)m (E/1 birtokos személyjel)

tängri~: 17, 32, 36, 49, 86, 98, 113, 122, 130, 133, 158, 168, 190, 221, 226, 232, 240, 256, 278, 296, 306, 317, 327, 342, 345

+ (X)mXz (T/1 Birtokos személyjel)

alqış~: 253

aşaduq~: 337

bilig~ni: 221

biltük~dä: 194

boltuq~: 20

köngül~: 291

köngül~dä: 214/215

köngül~ni: 222, 251

mung~: 237, 288

ög~ni: 18

ötüg~: 253

öz~: 338

öz~ni: 63, 336

özüt~: 8, 339

saqinč~ni: 19, 251

suy~ni: 300

taq~: 238, 288

tutduq~da: 229

yazuq~ni: 301, 316, 324

-(X)n- („Reflexív”)

är~ip: 291, 303
bošu~tači: 263, 271
bošu~ğali: 305
ök~ür: 37 [ögünürmən], 113, 190
öt~māk: 316
öt~ür: 38, 67, 99, 114, 131, 160, 191, 227, 241, 256, 279, 297, 307,
328, 343, 374
qıl~mīš: 14,
qizğa~ip: 268
saq~ur: 331
tap~tīmiz: 186, 189
tāgz~ür: 48
tīd~tī: 255
tīlta~ip: 304
tut~tī: 255
yaz~ip: 188
yaz~mīš: 66
yaz~tīmiz: 23, 35, 54, 98, 105, 155, 362
yükü~tümüz: 176, 184, 187
yükü~ügmä: 167

+(X)n (Instrumentális)

adaq~: 351
ağz~: 230
arīğ~: 254
azğurduqı~: 19
älg~: 231, 351
ärklig~: 292, 302
ärksiz~: 61, 292, 303
ärngäk~: 91
bağr~: 121
balıqduqı~: 76
bilig~: 246, 314, 324
biligsiz~: 110
köngül~: 230, 236, 246
köz~: 349
öd~: 7
öz~: 153, 154, 231
qatılduqı~: 76/77

qılınç~: 134, 349
qulqaq~: 350
saqınç~: 133, 348
sö~: 9, 74
söz~: 134, 348
til~: 350
tiş~: 92

+(X)nč (Sorszámnévképző)

altı~: 132
beş~: 74, 116, 121
on~: 243
säkiz~: 193
toquz~: 228
tört~: 73, 101, 120, 219
üç~: 69, 72, 119, 218
yeti~: 161
yigirmi~: 258, 281, 298, 309, 330, 375

-(X)nč (VN)

boşu~suz: 35
qıl~: 180
qıl~in: 134, 349, 359
qıl~inga: 17
qıl~lig: 4, 18, 43, 107, 273
qıl~qa: 335
qorq~suz: 290
saq~: 331
saq~imizni: 19, 251
saq~in: 133, 348
tod~suz: 11, 289, 339, 347
yük~: 167

-(X)p (Határozói mellékmondatot jelölő morféma)

al~: 174, 236
artüz~: 173
ärin~: 291, 303
ärmägür~: 248, 292, 303
äşid~: 350
bača~: 284, 313

bil~: 233
bol~: 155, 237, 287
elit~: 142
et~: 265
kälür~: 142
kör~: 236, 349
olur~: 294, 313
ölür~: 183
qatıl~: 13
qızğan~: 268
sözlä~: 350
sun~: 351
süngüş~: 9, 75
täg~: 238, 288
te~: 179
tılтан~: 304
yarat~: 265
yazın~: 188
yori~: 234, 351

-(X)š- (VV Reciprok-kooperatívuszi képző)

süng~di: 5
süng~käli: 3
süng~mish: 202
süng~üp: 9, 75

-(X)t- (VV Műveltető képző)

ač'i~timiz: 94, 126
ağ~dimiz: 223
ağrı~timiz: 94, 127
arta~dimiz: 145
ämğä~ir: 336, 352
qamša~timiz: 224
qorq~timiz: 124
ürk~timiz: 125
yara~igli: 30
yara~ip: 265
yara~mish: 28, 205
yaru~ir: 49

-(y)U (Határozói mellékmondatot jelölő morféma)

bar~: 78

ber~: 270, 315, 325

bošu~: 301

bošun~: 37, 99, 114, 130, 160, 191, 227, 241, 256, 279, 296, 307, 316,
328, 343, 374

igidā~: 33, 137, 172

olur~: 318, 323

qıl~: 359

qol~: 187

tut~: 320, 368

unīt~: 15

yangıl~: 175, 176, 177, 180

-(y)Ur (Aorisztosz)

işlā~biz: 334

sözlā~biz: 333

-zUn (E/3 Imperatívusz)

toğma~: 62

Bibliográfia

- Ádám B. (2006) *Szanszkrit-magyar nagyszótár*. Budapest. dArt Studio.
- Asmussen, J.P. (1965) *Huastvanift. Studies in Manichaeism*. Copenhagen. Munksgaard.
- Bang, W. (1923) Manichäische Laien-Beichtspiegel. *Le Muséon* 36. 137-242.
- Benkő, L. (szerk.) (1967) *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára* I. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Berta Á. – Homoki-Nagy M. (2004) Egy török eredetű magyar jogtörténeti terminus. In: Mészáros E. - Szeverényi S. - Wagner-Nagy B. (szerk.) *Mikola-konferencia 2002*. Szeged. 15-33.
- Blagova, G. F. (red.) (2000) *Ėtimologičeskij slovar' tjurkskih jazykov*. (Obščetjurkskie i meztjurkskie leksičeskie osnovy na bukvy k). Moskva. Indrik.
- Butanaev, V.A. (1999) *Hakassko-russkij istoriko-ětnografičeskij slovar'*. Abakan. Laboratorija etnografii NIČ HGU.
- Clark, L. (1997) The Turkic Manichean literature. In: Mirecki, P. - BeDuhn, J. (eds) *Emerging from Darkness. Studies in the recovery of Manichaean Sources*. Leiden-New York-Köln. Brill. 89-141.
- Clark, L. (2010) ‚Mongrels‘. Mankind and the Manichaean Mixture. In: Kappler, M. - Kirchner, M. - Zieme, P. (eds) *Trans-Turkic Studies. Festschrift in honour of Marcel Erdal*. Istanbul. 117-132.
- Clauson, G. (1972) *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford. Clarendon.
- Dankoff, R. – Kelly, J. (1982–1985) *Mahmūd al-Kāšgarī. Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luġāt al-Turk)*. Vol. 1–3. [1982; 1984; 1985] Duxbury.
- Dmitrieva, L.V. (1963) Huastuanift. Vvedenie, tekst, perevod. In: Borovkov, A.K. (red.) *Tjurkologičeskie issledovanija*. Moskva-Leningrad. Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR. 214-232.
- Doerfer, G. (1963-1975) *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. Vol. 1-4. [1963; 1965; 1967; 1975] Wiesbaden. Steiner.
- Durkin-Meisterernst, D. (et al. eds.) (2004-2006) *Dictionary of Manichaean Texts*. Vol. 1-3. Turnhout. Brepols.
- Erdal, M. (1991) *Old Turkic word formation*. Vol. 1–2. Wiesbaden. Harrassowitz.
- Erdal, M. (2004) *A grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston. Brill.
- Gabain, A. (1950) *Alttürkische Grammatik*. Leipzig. Harrassowitz.
- Gharib, B. (2004) *Sogdian dictionary*. Tehran. Farhang Publications.
- Glasenapp, H. (1993) *Az öt világvallás*. Budapest. Gondolat-Talentum.
- Hasznos A. (2011) A kopt manicheus szövegek. In: Simon R. – Simonné Pesthy M. (szerk.) *Máni és a fény vallása. A manicheizmus forrásai*. Budapest. Corvina. 115-195.
- Hetényi E. (szakszerk.) (1997) *Buddhista lexikon*. Budapest. Trivium.

- Kakuk Zs. (1985) Huasztuanift. Manicheus bűnbánó ima. In: Kakuk Zs. et al. (szerk.) *Örök köbe vésvé. A régi török népek irodalmának kistükre a VII-től a XV. századig*. Budapest. Európa Kiadó. 94-98.
- Kara Gy. (2011) Ujgur szövegek. In: Simon R. – Simonné Pesthy M. (szerk.) *Máni és a fény vallása. A manicheizmus forrásai*. Budapest. Corvina. 195-211.
- Kósa G. (2011) A Fény buddhájának tanítása. A kínai manicheizmus szövegei. In: Simon R. – Simonné Pesthy M. (szerk.) *Máni és a fény vallása. A manicheizmus forrásai*. Budapest. Corvina. 212-280.
- Kósa G. (2011a) *A palimpszeszt-misszió. A manicheus térítés technikái*. Conversio konferencia 2011. szeptember 22-23.
- Kósa G. (2013) A kameleon-misszió. A manicheus térítés technikái. In: Déry B. et al. (szerk.) *Conversio*. Budapest. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Valástudományi Központ. (megjelenés alatt)
- Le Coq, A.A. (1972) Chuastuanift, ein Sündenbekenntnis der manichäischen Auditores. Gefunden in Turfan (Chinesisch-Turkistan). In: Le Coq, A. A. et al. (hrsg.) *Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan Forschung*. Band 1. Leipzig. Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik. 564-604.
- Lessing, F. (1960) *Mongolian-English dictionary*. Berkeley. Univ. of California Press.
- MacKenzie, D.N. (1986) *A concise Pahlavi dictionary*. London. Oxford University Press.
- Malov, S. E. (1951) *Pamyatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti. Teksty i issledovanija*. Moskva-Leningrad. Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- Müller, F.W.K. (1985) Handschriften-Reste in Estrangelo-Schrift aus Turfan, Chinesisch-Turkistan II. Teil. In: Müller, F.W.K. et al. (hrsg.) *Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan Forschung*. Band 3. Leipzig. Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik. 7-123.
- Nadeljaev, V. M. et al. (red.) (1969) *Drevnetjurkskij slovar'*. Leningrad. Nauka.
- Özertural, Z. (2004) On some morphological and syntactic differences between Manichean and Buddhist Uyghur texts. *Turkic Languages* 8. 225-231.
- Özertural, Z. (2008): *Der uigurische Manichäismus*. Wiesbaden. Harrassowitz.
- Radloff, W. (1909) *Chuastuanit, das Bussgebet der Manichäer*. Hrsg. und übers. von W. Radloff. St.Petersburg. Buchdruckerei der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Róna-Tas, A. (1972) Dream, magic power and divination in the Altaic word. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 25. 227-236.
- Róna-Tas, A. – Berta, Á. (with the assistance of László Károly) (2011) *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian 1-2*. Wiesbaden. Harrassowitz.
- Sevortjan, E.V. (1974-1980) *Étimologičeskij slovar' tjurkskich jazykov*. 1-3. [1974; 1978; 1980] Moskva. Nauka.
- Simon R. – Simonné Pesthy M. (szerk.) (2011) *Máni és a fény vallása. A manicheizmus forrásai*. Budapest. Corvina.
- Skjærvø, P. O. (2006) *An Introduction to Manicheism*. http://www.fas.harvard.edu/~iranian/Manicheism/Manicheism_I_Intro.pdf
- Sundermann, W. (1979) Namen von Göttern, Dämonen und Menschen in iranischen Versionen des manichäischen Mythos. *Altorientalische Forschungen* 6. 95-133.

- Sundermann, W. (1985) Die vierzehn Wunden der Lebendigen Seele. *Altorientalische Forschungen* 12. 288-295.
- Tokyürek, H. (2012): Eski Uygurca metinlere göre Budizmin Manihaizme etkisi. *Turkish Studies* 7/4. 2889-2906.
- Tuguševa, L. Ju. (2008) *Huastvaniŋt. Manihejskoe pokajanie v grehah*. Sankt-Peterburg. Nestor-Istorija.
- Zieme, P. (1966) Beiträge zur Erforschung des Xvästväniŋt. *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung* 12. 351-378.
- Zieme, P. (1969): *Untersuchungen zur Schrift und Sprache der manichäisch-türkischen Turfantexte*. [Nem publikált doktori disszertáció]
- Zieme, P. (1975) *Manichäisch-türkische Texte. Texte, Übersetzung, Anmerkungen*. Berlin. Akademie-Verlag.

Internetes hivatkozások:

- BHSD: http://doc.thanhsiang.org/Online_Dic/Buddhist_Hybrid_Sanskrit_Dictionary/org-page.html?page=147
- Elb: <http://www.iranicaonline.org/articles/bema-festival-manicheans>
- Elc: <http://www.iranicaonline.org/articles/confessions>
- Elf: <http://www.iranicaonline.org/articles/festivals-ii>
- TJ: http://en.wikipedia.org/wiki/Three_Jewels
- URL1: <http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/index.html>

Rövidítések:

- A = Asmussen 1965
- BuddhL = Hetényi 1997
- DLT = Dankoff-Kelly 1982–1985
- DoMT = Durkin-Meisterernst 2004-2006
- DTS = Nadeljaev 1969
- ED = Clauson 1972
- halh. halha
- hap. leg. hapax legomenon
- hend. hendiadiuin
- K = Kara 2011
- Kak = Kakuk 1985
- kl. mong. klasszikus mongol
- TLH = Róna-Tas – Berta 2011
- Pl plural
- Sg singular
- SzMSz = Ádám 2006
- TESZ = Benkő 1967